

Rudof Bahro

Oppositionell kommunist i DDR

Översättning: Anders Johansson och Christina Oredsson

Utgiven 1978 av Bokförlaget Röda Rummet

Innehåll

Zdenek Hejzlar: Förord	1
Inledning.....	2
<i>Till kritiken av den reellt existerande socialismen</i>	4
Rudolf Bahro: Sex föredrag om boken "Die Alternative"	4
Föredrag I	4
Föredrag II.....	8
Föredrag III	15
Föredrag IV	19
Föredrag V.....	25
Föredrag VI.....	29
Intervju med mig själv.....	35
Rudolf Bahro: Intervju med mig själv.....	35
Levnadsbeskrivning	47
Rudolf Bahro i massmedia	48
Det träffar partiapparaten rakt i hjärtat. En SED-funktionär kritiserar DDR-socialismen... 48	
"Mot sig själva och mot sitt folk". Rudolf Bahro om den kommunistiska byråkratin.....	52
Dirk Sager: Intervju i "Kennzeichen D"	57
Lutz Lehmann: Intervju.....	59
Peter Pragal: En bok med öppet visir	62
DDR — Andlig tomhet	64
Jürgen Fuchs: De kom inte frivilligt	65
Liselotte Julius: Efterskrift	66

Zdenek Hejzlar: Förord

Den östtyske kommunisten Rudolf Bahro sitter bakom Bautzenfängelsets galler. Regimen i DDR straffade hans skarpa kritik av den sk ”reellt existerande socialismen” med åtta års frihetsberövande. Men — som han själv uttryckt det i ett utsmugglat brev — ”hans visa sprids runt hela världen”. Även denna bok är ett bevis på detta.

I de föreläsningar, intervjuer och brev, som finns med i denna skrift, och som kompletterar hans stora arbete *Alternativet*,¹ analyserar och kritiserar Bahro den samhällsformation som utvecklats i DDR och i de övriga av Sovjet dominerade länderna i Europa. Men han inte bara analyserar och kritiserar: han söker också socialistiska utvägar ur denna formations återvändsgränder och deformationer. Han utgår från samma synsätt som sextiotalets tjeckoslovakiska reformkommunister, som inspirerat honom: De östeuropeiska övergångssamhällena — som han kallar ”protosocialistiska” - måste frigöra sin av stalinismen undertryckta dynamik inifrån, med sina egna krafter och på grund av sina egna motsättningar, på historiskt sett nya vägar. Han ser ”politbyråkratins” herravälde som det viktigaste hindret för en sådan utveckling, och han konstaterar att ”genom sin blotta existens är den nuvarande partiapparaten en dödgrävare” för kommunismens grundläggande idéer och mål.

Bahros verk är av stor betydelse för de krafter i Östeuropa som under ytterst svåra förhållanden kämpar mot de byråkratiska diktaturerna och mot systemets antisocialistiska drag. Men det är av stor betydelse även för den västerländska vänstern, som av socialismens förfall i Östeuropa bör lära sig, vilka misstag som aldrig får upprepas, och som behöver mer insikt i och förståelse för de östeuropeiska samhällenas särdrag. Denna vänsterns syn på Östeuropa präglas nämligen alltför ofta av en vilseledande strävan att till varje pris pressa in den östeuropeiska verkligheten i egna förutfattade ideologiska och politiska föreställningar och konstruktioner. Det gör det svårare att finna effektiva uttryck för den internationella solidariteten med de oppositionella, som verkar i denna verklighet.

Rudolf Bahros verk och öde har redan blivit en mobiliserande faktor både för den östeuropeiska oppositionen och för den västerländska vänstern. I november 1978 samlades mer än 3 500 deltagare till en internationell kongress ”för och om” Rudolf Bahro i Västberlin. Under fyra dagar diskuterades livligt socialismens problem mot bakgrund av Bahros verk. Trots att kongressdelegaterna kom från flera länder och hörde till vänsterns många strömningar — ”nya” vänstern, trotskister, eurokommunister, vänstersocialister, socialdemokrater — enade de sig kring en gemensam deklARATION, i vilken de bland annat konstaterade: ”Rudolf Bahro använder den marxistiska metoden till forskning om de östeuropeiska samhällena och till sökande av de utvägar, som skall leda till socialistisk förnyelse i dessa samhällen. Oavsett om vi instämmer i Bahros alla slutsatser och teser, uppfattar vi hans verk som ett betydelsefullt vetenskapligt och politiskt bidrag av en kritisk marxist och kommunist.” Denna kongress blev också ett starkt uttryck för den internationella solidariteten med Bahro, och den uppmanade ”den demokratiska världsoptionen — särskilt de politiska, fackliga och religiösa organisationerna — och alla strömningar inom arbetarrörelsen, liksom alla ungdoms- och studentorganisationer, att av regeringen i DDR energiskt kräva frihet för Rudolf Bahro!”

Man kan hoppas att den svenska utgåvan av Bahros verk kommer att även i Sverige vitalisera diskussionen om socialismens problem både i Öst- och Västeuropa, och att den också stärker den svenska vänsterns solidaritet med den socialistiska oppositionen i Östeuropa.

Stockholm 25 november 1978

---

¹ **Die Alternative.** Zur Kritik des real existierenden Sozialismus (Alternativet — till kritiken av den reellt existerande socialismen). Tyskt förlag: Europäische Verlagsanstalt, Köln 1977. Svensk översättning, *Alternativet*, Bokomotivs Förlag, 1979

Inledning

Båda händelserna inträffade: det som han fruktade och det som han hoppades. Den 23 augusti 1977 häktades Rudolf Bahro av DDRs säkerhetsstyrkor. En dag efter det att en intervju med honom publicerats i *Der Spiegel*, tillsammans med ett utdrag ur hans bok *Die Alternative, Zur kritik des real existierenden sozialismus*, Alternativet. Till kritiken av den reellt existerande socialismen. Den fullkomligt absurda förklaring till häktningen som *Neues Deutschland*² kom med den 24 augusti löd: Misstanke om olovlig underrättelseverksamhet.

SED-ledningen³ kunde visserligen sätta Bahro bakom galler, men tysta honom kunde den inte. Det hade han sett till i förväg. Framför allt genom sin bok. Men också genom intervjuer som han kort före sin häktning gav *Der Spiegel*, Dirk Sager, Lutz Lehmann och Peter Pragal. Dessutom talade han in en intervju med sig själv på band, samt sammanfattade på cirka 50 maskinskrivna sidor de teser han för fram i sin bok.

Vi menar att nämnda dokument är viktiga i dubbel bemärkelse. För det första speglar de den övertygade marxisten Rudolf Bahros personliga engagemang. För honom handlar det om socialismens frigörande målsättningar, och inte om att stabilisera överhögheten. För det andra så visar de klart att den kommunistiska oppositionen i den reellt existerande socialismens länder varken är stum eller utan mål, utan att det inom systemet finns en aktivt verkande kritik, som hotar maktsystemet mer än något tryck utifrån.

Rudolf Bahro är värd den största respekt för det civilkurage han visar i sin kamp mot maktapparatusens vidunder. Paul Valery⁴ skrev en gång: Il faudrit un Don Quijote raisonable — Det skulle behövas en förnuftigare Don Quijote. Det betyder att man borde gripa sig an förnuftigare mål med samma inställning och personliga engagemang, som riddaren av den sorgliga skepnaden förslösade på hjärnspöken.

Rudolf Bahro kommer mycket nära detta ideal, eftersom förnuftet utgjort huvudkraften i hans djärva företag, som bestått i att bjuda motstånd mot den östliga typen av apparathärskardöme. Och eftersom detta förnuft hos Bahro är förknippat med en etisk grundsyn som ligger fjärran från det cyniska människoförakt, som är typiskt för de förhärdade maktstrukturerna. I motsats till dessa ställer Bahro den enskildes fri- och rättigheter i centrum — dennes självbestämmande, dennes medbestämmande.

² **Neues Deutschland** är dagstidning och SED:s huvudorgan. Ges ut i Berlin.

³ **SED** (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) — Socialistiska Enhetspartiet. Bildades 1946 genom en sammanslagning av socialdemokraterna och kommunistpartiet. Sammanslagningen berodde både på önskemål från socialdemokratiska och kommunistiska motståndsgupper som kämpat inne i Tyskland under nazitiden, och på strategiska önskemål från de tyska kommunisterna som flytt till Sovjet under kriget och nu återvänt. Speciellt Väst-zonernas socialdemokratiska parti varnade för sammanslagningen. SED hade till en början starkt stöd, men allt eftersom partiet mer och mer kom att förknippas inte bara med befrielsen från krig och nazism, utan även med sovjetiska soldaternas övergrepp och den sovjetiska politiken, föll anseendet. Vid Potsdam-konferensen mellan de allierade beslöts bl.a. att Tyskland skulle betala krigsskadestånd. Moskva lät det blivande DDR betala med t ex fabriker, som monterades ned och flyttades till Sovjet, medan västmakterna istället lånade ut en oerhörd massa pengar för att bygga upp Västzonernas industri efter kriget. (Västtyskland betalade senare skadestånd till Israel och individuellt till judiska överlevande). Detta ledde till ekonomiskt olika utveckling i respektive ockupationszoner. Då SED allt mera identifierades med Sovjet föll dess valresultat. Från 78 procent vid en omröstning om de gamla nazisternas företag skulle förstatligas, till mellan 46 och 63 procent i olika områden vid kommunalvalen, och mellan 49,3 procent i Thüringen och 43,5 procent i Brandenburg vid provinsparlamentsvalen senare. I ett särskilt Berlinval fick man inte mer än 29,8 procent i sovjetsektorn, och 10,3 procent i den brittiska. För utförligare läsning kan vi hänvisa till Ulf Gudmunssons och Hans Sjöbergs ”Ett nytt Tyskland — reportage från dagens DDR” (Sv. Radios Förlag, Malmö 1973) och Per Sjögrens *Ulbricht* (Forsbergs förlag, Uddevalla 1966). Vid sidan av SED existerar också ett kristdemokratiskt parti, ett bondeparti, ett liberalt parti och även ett parti för gamla nazister etc. Alla dessa partier erkänner dock SEDs ledande roll. Förutom SED har ungdomsorganisationen FDJ, kvinnoförbundet och fackföreningarna parlamentsledamöter.

⁴ **Paul Valery**, 1871-1945. Fransk aforistiker, författare, filosof. På svenska finns bl a ”En afton med herr Teste”, ”Prosastycken” och ”Aforismer”.

Man kan säkert föra våldsamma debatter om det strategiska utkast som Rudolf Bahro föreslår för att nå ett frihetens, jämlikhetens och broderskapets samhälle. Hur som helst, han presenterar här ett diskussionsbidrag som bör tas på allvar, även om det inte läggs fram på ett lika obestridligt sätt som hans solida analys av den reellt existerande socialismen. Det beror framför allt på att han klargör, att syftet med det socialistiska samhället på intet sätt helgar medel som står i motsättning till människovärdet. Och därför att han anser att en bred diskussion om mål och medel är en ovillkorlig förutsättning för förverkligandet av det av honom eftersträvade samhällsförbundet, i vilket den enskildes fria utveckling är villkoret för allas fria utveckling. Så utgör det ödets makabra ironi, i den reellt existerande socialismens historia, att Rudolf Bahro förlorade den egna friheten, medan han kämpade för sina medmänniskors frihet. Det blir vår uppgift att mobilisera världssopinionen för honom och de andra politiska fångarna, att visa solidaritet. Inte minst av detta skäl har vi ställt samman den följande dokumentationen.

Till kritiken av den reellt existerande socialismen

Rudolf Bahro: Sex föredrag om boken ”Die Alternative”

Föredrag I

Jag skall först redogöra för utgångspunkten för, och målsättningen med min bok *Till kritiken av den reellt existerande socialismen*, som den ursprungliga titeln — kanske lite ålderdomligt — löd. Nu är detta undertiteln. Den anspelar helt avsiktligt på Marx' berömda samhällsanalys, särskilt då hans förstudie till *Kapitalet* från 1859, som han kallade *Till kritiken av den politiska ekonomin*. Jag har under tio år använt nästan hela min fritid åt att analysera den reellt existerande socialismen som en *särskild samhällsformation*. Det hittillsvarande resultatet kan ännu inte ha den fulländning som Marx till sist uppnådde i sin kritik av det borgerliga samhället. Trots det måste texten nu ut till offentligheten; självklart inte bara utanför Östeuropa, inte bara utanför DDR, hur svår spridningen än är här. Jag var för övrigt från första början besluten att uppträda under mitt eget namn. En direkt utmaning av det slag denna bok avser att vara, kräver öppet visir — inte bara moraliskt utan också politiskt.

Den revolutionära processen har efter 1917 lett till en helt annan samhällsordning än vad dess förkämpar hade förväntat sig. Det vet nu egentligen alla som lever under denna nya ordning. När våra förhållanden beskrivs med de gamla marxistiska kategorierna, då handlar det sedan länge om avsiktligt hyckleri, om medvetet skapat falskt medvetande. Min kritik av den reellt existerande socialismen syftar till grundandet av ett radikalt kommunistiskt alternativ till den politbyråkratiska diktatur som fjättrar vår samhällsliga arbets- och livsprocess — det vill säga ett alternativ som går ända ned i de ekonomiska rötterna. Jag lägger fram ett förslag till programmatiska ståndpunkter för det nya Kommunisterernas Förbund⁵, som enligt min övertygelse måste skapas överallt för att förbereda och leda utvecklingen från den ”reellt existerande” till den autentiska socialismen. Som jag ser det, finns det inte något annat perspektiv än det socialistiska, kommunistiska. Eftersom ett sådant alternativ inte avser några enstaka detaljer, utan en omvälvning av hela det sociala sammanhanget, ja faktiskt upplösningen av en samhällsformation, så måste det åtminstone skisseras i all sin sammansatthet, även om denna skiss inte är fullständig.

Den socialism som Marx och Engels förutsåg, och som Lenin och hans kamrater utan tvivel hoppades på också för Ryssland, skall komma. Den måste vara målet för vår kamp, den är mer än någonsin det enda alternativet i en global katastrof för civilisationen. Men den har ännu inte någonstans i världen kommit förbi sina första ansatser. Sådana ansatser tycker jag kan märkas i till exempel Jugoslavien. I de andra östeuropeiska länderna finns det knappast några sådana.

Dagens kommunister, även de som verkligen är kommunister, är dåligt insatta i *vad Marx menade med socialismen*. Men så mycket är i alla fall klart, att det sovjetiska och de östeuropeiska samhällena är oförenliga med den marxistiska målsättningen. Den reellt existerande socialismen kännetecknas — oavsett många landvinningar — av:

- lönearbetets, varuproduktionens och pengarnas fortbestånd;
- den gamla arbetsdelningens rationalisering;
- en fördjupning av den sociala ojämlikheten som går långt utöver inkomstskillnaderna;
- officiella korporationer för att inordna befolkningen och sätta den under förmyndarskap;
- likvidering i stället för bevarande och förverkligande av de friheter som erövrats av

⁵ **Kommunisternas Förbund.** Bahro använder här, som på flera andra ställen ett ordval som avsiktligt ligger nära Marx'. Kommunisterernas Förbund är således namnet på det förbund där Marx var med då Manifestet skrevs, och för vilket det skrevs.

massorna under den borgerliga eran; (till exempel den totala censuren, och den utpräglat formella, och faktiskt icke-existerande så kallade socialistiska demokratin) ; Den kännetecknas vidare av:

- avlönad funktionärskader, stående armé och polis, vilka alla endast är ansvariga uppåt;
- dubblingen av den oformliga statsmaskinen i en stats- och partiapparat;
- sin isolering vid statsgränserna.

Låt oss tills vidare begränsa oss till denna beskrivande uppräknig. De ingående elementen är ju tillräckligt bekanta. Deras inre, historiskt betingade sammanhang är otillräckligt känt. Mer om det senare.

Särskilt i de mera utvecklade länderna innebär ett system med dessa kännetecken knappast några framsteg mot friheten för massorna. Det ger dem framför allt ett annat beroende än det av kapitalet. Alienationens och underställdhetens⁶ /der Subalternitet/ förhållanden har bara blivit av med ett ytskikt; de förblir bestående på den nya nivån. Och även om den föregående epokens ännu positiva landvinningar därvid går förlorade, så är detta andra, annorlunda, beroende i många avseenden lika tyngande som det gamla. I sitt nuvarande politiska tillstånd har denna ordning ingen som helst utsikt att attrahera människorna. Individens betydelselöshet framträder tydligare och allmännare här inför den samhälleliga maktens totala koncentration, är vid tillfällenas och sannolikheternas spel på den kapitalistiska reproduktionsprocessens skimrande yta.

Den koloss, som hos oss kallar sig ”parti-och-regering”, och som ju till exempel innefattar fackföreningarna, ”företräder” det som den socialistiska idéns klassiker menade med de fria samhällsförbunden. Den gör det på samma sätt som staten företrädde samhället i alla tidigare civilisationer, i synnerhet de äldsta. Vi har den slags statsmaskin, som Marx och Engels ville slå sönder genom den proletära revolutionen, så att den inte skulle tillåtas att återuppstå i någon form, eller under någon förevändning. Detta visade de klart och tydligt, särskilt i sina skrifter om Pariskommunen. Staten är i deras ögon — och detta är intet annat än deras egna ord — en parasitär utväxt; ett odjur, en pytonorm som omslingrar det levande samhället; ett övernaturligt missfoster; en avskyvärd maskin för klassherraväldet. Allt detta. ”Proletärerna måste störta staten för att kunna göra sin personlighet gällande.” Så står det redan i deras bok ”Den tyska ideologin”, som skrevs 1845-46.

Å andra sidan har Marx också på förhand beskrivit vad som nu är en daglig lärdom för oss. ”Varje obetydligt särintresse, som utgick från de sociala gruppernas förhållanden... avskiljs till och med av samhället...och kommer i motsättning till det, i form av statsintressena”, som sedan ”förvaltas av statspräster med noga bestämda hierarkiska funktioner”. Så hade förvisso inte klassikerna föreställt sig socialismen. Man har, särskilt i Jugoslavien, där Kommunisternas Förbund⁷ inte kunnat förlika sig med detta, präglat uttrycket ”etatism”⁸ (från l'etat, det franska ordet för stat), för att få ett kort ord för den byråkratiskt-centralistiska diktaturens princip. Jag kunde alltså omöjligen använda begreppet ”socialism” för att karaktärisera de

⁶ **Underställdhet** (Der Subalternität). En av de termer Bahro använder i sitt arbete. Ordet har två motsvarigheter på svenska, dels i militär terminologi, subaltern, som betecknar lägre officer; dels betydelsen underhuggare. ”Underställd-het” markerar begreppets hierarkiska mening, betonar den lägre ställningen. Bahro beskriver längre fram vad han menar med begreppet.

⁷ **Kommunisternas Förbund** i Jugoslavien. Det jugoslaviska kommunistpartiet.

⁸ **Etatism**. Begreppet är ett teoretiskt begrepp för att förklara förhållandena i Östeuropa; varför det inte är arbetarklassen, utan en byråkrati som har makten. Etatism innebär, enligt Stojanović, att en statlig byråkrati kollektivt äger produktionsmedlen, och att den del av mervärdet de tillägnar sig bestäms av deras plats i hierarkin. Stojanović menar att man under kapitalismen har att politiskt välja mellan att inrikta sig på etatism eller autentisk socialism. Etatism uppstår i rent skick då statsapparaten frigör sig från samhället. För närvarande är detta blott en tendens. För en närmare beskrivning, se Svetozar Stojanović ”Socialismens framtid”, (Aldus/Bonniers, Stockholm 1970).

rådande förhållandena. Å andra sidan föreföll mig etatism-begreppet, som i en viss bemärkelse är mycket träffande, allt för snävt. Därför tvekade jag länge med beteckningen. Emellertid medger systemets beteckning på sig självt som ”reellt existerande socialism” åtminstone indirekt att det finns en skillnad mellan de föregivet fasthållna socialistiska traditionerna, och det nya samhällets verklighet. Så accepterade jag till slut formuleringen, och tog även bort citationstecknen, för att desto otvetydigare låta varje skillnad framträda.

Det räcker därvid inte med att beskylla systemet för att avvika från någon av de heliga principerna. Polemikens enda syfte är att radera de falska fasaderna. Jag är av den bestämda åsikten, att det är hög tid att göra slut på alla ”deformationsteorier” hos revolutionära marxister. Göra slut på den gamla upprördheten över förvanskad och ”förrådd” socialism, även om upprördheten en gång var väldigt begriplig. När man reducerar det historiska dramat till ett problem av dåligt förverkligande, utgår man från överkliga förutsättningar och vilseleder det teoretiskt-politiska tänkandet. Man kan säkert konfrontera den reellt existerande socialismens praxis med de klassiska teorierna, och man måste göra det, för att bevara de socialistiska idéernas innehåll. Men man måste förklara denna praxis ur dess egen lagbundenhet. Ty den är allt annat än villkorligt alstrad, eller ”tillåten” på grund av kraftlöshet. Den vilar på helt andra grunder än de som man ursprungligen föreställde sig. Den behöver inte heller rättfärdigas, ursäktas, utan i stället beskrivas och analyseras sanningsenligt.

Jag skall kort karaktärisera den grundinställning, som i detta hänseende vägledde mig. Obestridligen har revolutionen i regel medfört att folken i dessa länder fått förbättrade materiella förhållanden, och att det gjorts framsteg på masskulturens område. I flera fall har revolutionen försvarat eller återställt deras nationella existens och egenart gentemot det upplösande och förstörande inflytandet från den kapitalistiska industrialismen. Man kan med säkerhet påstå att denna process, som nu fortgår i Afrika och Asien där den också är mycket mer adekvat, uttrycker en elementär historisk nödvändighet. Men kommunisterna måste förstå, att det som de deltar i varken har socialism eller kommunism, och inte heller den allmänna frigörelsen som mål. Den nya ordningen kan kallas för protosocialistisk, alltså en embryonal socialism. Den är en *förberedelse* för socialismen på samma sätt, om än inte med samma betoningar, som senkapitalismen är protosocialistisk, och utgör en förberedelse för socialism, är socialismens larvstadium. Och såvitt kommunister i detta samhälle utövar sitt inflytande till förmån för den etablerade makten, och inte kämpar för ett övervinnande av det bestående tillståndet, måste de förstå att de deltar i ett annat slags system där den ena människan *härskar* över den andra, ett annat förtryckar- och utsugarsystem. Javisst, också utsugning. Den ”realsocialistiske” funktionären, den överordnade, ”natschalniken”, representerar, och då inte bara i form av de höga politbyråkratiska dignitärerna, utan redan i den lägre parti-, stats- och ekonomiske funktionärens skepnad — ofta mot sin vilja — den nyaste typen av *herrschaft*. Jag har själv prövat på och spelat med i denna roll tillräckligt länge.

De etablerade apparathärskarna identifierar sig, skenbart historiskt trovärdigt med de marxistiska idéerna, med *Kommunens*⁹ tankar. Därigenom har de gjort alla de gamla socialistiska förhoppningarna till en måltavla för massornas spott och spe. Från Elbe till Amur¹⁰ drömmer man ständigt om ett återupprättande av vilka som helst tidigare förhållanden. Alltsedan den militära polisaktionen i augusti 1968¹¹ kännetecknas den snabba ideologiska förfallsprocessen i de östeuropeiska länderna, av att flertalet av de oppositionella elementen ser sig kastade tillbaka till blott liberaldemokratiska krav, till en kampanj för mänskliga rättigheter, alltså en

⁹ **Kommunen.** Här avses troligen Pariskommunen. Pariskommunens principer var bl.a. att de styrande skulle vara direkt avsättbara, att de inte skulle ha flera förmåner än de styrda, socialt och ekonomiskt. Dessa tankar har varit vägledande för många marxister och revolutionärer.

¹⁰ **Elbe och Amur.** Elbe är ”östblockets” västligaste flod, bildar bitvis gräns mellan DDR och BRD. Amur bildar längst i öster gräns mellan Kina och Sovjet.

¹¹ **Augusti 1968.** Här avses invasionen i Tjeckoslovakien.

position som samtidigt är den bredaste och mest utslätade, den konstruktivt mest innehållslösa. De grymma förhållanden som man berättigat angriper kan bara försvinna när den politiska överbyggnad som har behov av dem utplånas. Det faktum att den mest iögonfallande delen av den inre oppositionen fatalt nog söker råd och hjälp hos USAs president är naturligtvis en blamage som regimen förorsakat hela vårt samhälle. Mänskliga rättigheter, politisk demokrati — givetvis! Men vad de östeuropeiska länderna saknar, och inte minst Sovjetunionen självt, är den organiserade långsiktiga kampen för en annan helhetspolitik. Den måste förberedas grundligt, först och främst genom en bred upplysningsrörelse, som sprider kunskap om ursprunget till och logiken i de förhållanden som skall övervinnas.

För närvarande saknas varje slags förståelse av det fullständiga historiska förloppet, som Marx och Engels på sin tid arbetade sig fram till. En av huvudorsakerna till detta består i att man misslyckats med att förstå den ryska revolutionens erfarenheter och konsekvenser. Utbredningen av pessimistiska och defaitistiska stämningar, också bland människor som är potentiella anhängare till en revolutionärt kommunistisk opposition, kan inte endast förklaras utifrån det repressiva hotet, utan måste även ses i ljuset av denna irriterande brist på perspektiv. Kommunisterna måste tänka på att de har ärvt den mest utvecklade teorin och metoden för inhämtande av social kunskap, som hittills skapats och provats. Då som nu är den det lämpligaste instrumentet för att se förutsättningarna till alternativet, i den verklighet som råder.

Socialismen, betydde en gång ett löfte om att skapa en annan, högre civilisation, för att lösa mänsklighetens grundproblem, en civilisation som på en gång både tillfredsställde och befriade människorna. I rörelsens begynnelse talades det om människornas allmänna frigörelse; inte bara om detta slätstrukna och utsiktslösa välstånd, med vilket vi idag förgäves försöker ta loven av senkapitalismen. Hittills verkar dock kommunisterna ha kommit till makten endast för att fortsätta att bygga den gamla civilisationen i forcerat tempo. På det mest omfattande sätt fortsätter den reellt existerande socialismens länder, i någon mån tvångsmässigt, ”längs den kapitalistiska vägen”, inte politiskt men kulturellt. Det så kallade socialistiska uppbygget är i sin egenskap av icke-kapitalistisk väg självständigt i allt för liten utsträckning; i det att maniffrågor som handlar om livsstil och individens existensiella problem huvudsakligen försöker efterlikna det kapitalistiska samhället.

I konkurrensen om storleken på varuutbudet och produktiviteten tillägnar vi oss med all kraft det onda som vi velat komma undan. Det är inte ens tillåtet att offentligt påpeka att den för kapitalismen typiska tillväxtdynamik, som bestämmer våra planer, på historiskt kort tid kommer att bli ekonomiskt, politiskt och psykologiskt ohållbar. Människornas tänkande blir systematiskt inskränkt, och ensidigt tillbakakastat till privata behov, och det vid en tidpunkt när en mobilisering av förnuft och insikt är som mest behövlig. Dagens miljö- och resursproblem är följderna av endast 200 års industriell utveckling, som åstadkommit av en bråkdel av mänskligheten. Om denna modell i framtiden blir generell, så innebär det en säker katastrof. Det tempo i vilket världen förändras sig måste snarare förskräcka än inge mod, så länge totalprocessen i sig själv resulterar i konstellationer som ingen har önskat. Och den ekonomiska processen i de realsocialistiska länderna driver delvis medvetet med i denna ström, men i huvudsak i blindo.

Det kommunistiska alternativet får alltså varken inskränka sig till en appell om omedelbara behov, eller till det förståeliga agg, som förorsakats av de former under vilka våra politiska former framträder. Den politbyråkratiska diktaturens upplösning rymmer en mycket djupare nödvändighet. De härskande maktintressena hindrar befolkningen i våra länder från att inta en progressiv hållning till de problem som den nutida världssituationen reser. Individuellt anar många människor att framstegstanken måste fattas på ett helt annat sätt, än vad de är vana vid. Men deras alienerade samhällsliga förhållanden, liksom tidigare förstenade i mekaniskt och irrationellt fungerande institutioner, förbjuder dem att leva efter en bättre insikt, och därför kan de heller inte helt förverkliga sig själva.

Mitt utkast riktar sig inte till en sekt av kryptokommunister, utan till alla, utan avseende på deras officiella poster och hittillsvarande officiella synsätt, vilka hoppas på en frigörelse från det moderna pryl- och statsslaveriet i våra länder. Det kommunistiska perspektivet är — och detta måste också präglade ens föreställningar om ett nytt Kommunisternas Förbund — varken något partimonopol eller någon snäv världsåskådnings- eller politisk skolas egendom. Tvärtom! Som vi ser det, förskjuts den sociala utvecklingsdynamiken gradvis från en materiell expansion till en utveckling av den mänskliga personligheten, alltså från det stora behovet av att äga och visa upp, till ett nytt liv av djupare mänskligt vetande, kännande och varande. Ur detta växer möjligheten till en stor allians mellan alla de krafter och strömningar som vill befria människorna ur det av dem själva skapade habegärets fångenskap.

Kommunisterna måste exempelvis obetingat räkna med den nyare utvecklingen hos den kristna rörelsen i denna fråga. Det blir mer och mer till alla tänkande kristnas allmängods, att Marx' historiska materialism är ett oundgängligt instrument, för att kunna förverkliga en djup omvälvning av beteendemönstret. Marxisterna å sin sida måste förstå den aktuella betydelsen av den etiska provokationsprincip, som ligger i Jesu bergspredikan.¹²

Den nya politiskt-sociala omvälvning som nu blivit nödvändig, griper in i det innersta av vår civilisation. Jag talar om en kulturrevolution i vidaste bemärkelse, om en — för övrigt till sitt väsen fredlig — omvälvning av massornas subjektiva livsform. Denna måste naturligtvis åstadkommas såväl genom medveten vilja, som genom individernas omedvetna känslor. Målet är att verkligen skapa de samhällsliga ramarna för vars och ens fria utveckling, vilket enligt Kommunistiska Manifestet är villkoret för allas fria utveckling. Kommunismen kan inte gå framåt på något annat sätt än genom att den påvisar för människorna sina synliga och upplevbara steg mot friheten. Och inte bara yttre, utan också inre frihet. Här ställer historien oss oundvikligen inför en uppgift. Vår civilisation har nått fram till den expansionsgräns, där individens inre frihet visar sig vara ett villkor för fortsatt överlevnad. Individens inre frihet är helt enkelt förutsättningen för det insiktsfulla och kollektiva avträdandet från den, såväl ödesdigra som subjektivt meningslösa fortsättningen på den materiella expansionen. Den allmänna frigörelsen blir till en absolut historisk nödvändighet.

Föredrag II

När man slår fast individens frihet som en absolut nödvändighet, ett villkor för överlevnad, som jag gjorde i det förra föredraget, så ligger det kanske nära till hands att man ägnar sig åt utopier av den gamla sorten. En ny idealkonstruktion av ett samhälle som är avsett att åstadkomma dessa fria människor. Sådana övertramp måste undvikas. Alternativet kan endast grundas på en kritik av den reellt existerande socialismen, på en kritik som koncentrerar sig på att blottlägga och förstå de nuvarande hindren för frigörelsen, orsakerna till ofriheten. Denna förståelse kan man utvinna ur historien.

Den första frågan lyder: *Hur uppkom den reellt existerande socialismen?* För Marx — och därigenom också för Lenin — skulle kommunismen växa fram ur upphävandet av den kapitalistiska privategendomen i dess mest utvecklade fas. Den skulle åstadkommas genom det positiva tillägnet av den inom kapitalismen uppnådda och sociala rikedomerna. Och den för detta nödvändiga revolutionen skulle vara en samtidig handling i de mest avancerade nationerna.

¹² **Jesu Bergspredikan.** Se *Matteus* kap 5-7 och *Lukas* 6:17-49, jämte flera ställen med liknande innehåll i Nya Testamentet. Några citat från bergspredikan är befogade för att belysa vad Bahro syftar på: "Saliga äro de som är saktmodiga, ty de skola besitta jorden" (Matt 5:5), "Saliga äro de som äro fattiga i anden, ty dem höra himmelriket till" (Matt 5:3), "Om någon slår dig på den högra kinden, vänd då den vänstra till" (5:39), "I kunnen icke tjäna både Gud och Mammon" (6:24), "Du ser grandet i din broders öga, men icke bjälken i ditt eget" (7: 3), "Allt vad I viljen att människorna skola göra Eder, skolen I ock göra dem" (7:12) . Att märka är att Bahro vid flera tillfällen använder sig av liknelser och bilder ur religionshistorien.

Låg då den ryska revolutionen i linje med detta perspektiv? Var det gamla ryska riket, som skulle förvandlas till Sovjetunionen, över huvud taget ett kapitalistiskt land, om än underutvecklat? Ännu år 1881 var Ryssland enligt Marx och Engels inte ens feodalt. Enligt dem var det halv-asiatiskt¹³, och detta var inte en geografisk, utan en noggrant genomförd ekonomisk-politisk karaktärisering. Upphävandet av den kapitalistiska privategendomen kunde därför inte ha någon större positiv betydelse i Ryssland, eftersom den var föga utbredd där, och endast punktvis berörde det ekonomiska livet. Tragedin för det ryska socialistiska avantgardet var att det faktiskt stod inför att förverkliga en annan uppgift än vad det hade åberopat sig på

---

¹³ **Halvasiatiskt produktionssätt.** Marx har inte behandlat teorin om det **asiatiska produktionssättet** särskilt utförligt, och det han säger är ofta svårtolkat och motsägelsefullt. Så sammanfattar *Gianni Sofri* svårigheterna i den bok han skrivit om diskussionen kring denna teori. Marx och Engels iakttagelser om det asiatiska produktionssättet gäller främst Indien, där man menade sig finna spår av det asiatiska produktionssättet, och inte ett bestående sådant. Sofri: I huvudsak kan man säga att Marx menade... en arkaisk form av social struktur, egendomsorganisation, arbetsdelning — att detta levde kvar av historiska och geografiska skäl. Detta produktionssätts utveckling var långsammare än utvecklingen i Västeuropa.

Detta är *Ernest Mandels* sammanfattning: 1. Frånvaro av privat jordegendom; 2. Bysamhället har därför bevarat en väsentlig sammanhållning som stod emot de blodigaste erövringar (socialt sett); 3. Denna inre sammanhållning förstärktes genom en vidmakthållen intim förbindelse mellan jordbruk och hantverksmässig industri; 4. Av geografiska och klimatskäl kräver ett framgångsrikt jordbruk i dessa områden en omfattande konstbevattnings. Denna bevattnings förutsätter nästan överallt en stark centralmakt som svarar för vattenreglering och anläggnings- och underhållsarbete av dammar, kanaler och reservoarer; 5. Härigenom lyckas staten koncentrera större delen av den sociala överskotts-produkten. Detta ger upphov till ett samhällsskikt som underhålls av detta överskott, och blir samhällets dominerande kraft.

Mandel menar också att städerna är av mera sekundär betydelse, tillfälligare och underordnade statsöverhuvudet eller dennes befallningshavare. Därigenom blir produktionen nästan uteslutande bruksvärdesproduktion. Men det är just utvecklingen av bytesvärdesprodukter i städerna som förbereder kapitalismens hegemoni över staden. Kapitalet hejdas på så vis i sin utveckling. Produktivkrafterna stagnerar inte, utan endast fördröjs i sin utveckling. Förr eller senare hade en kapitalism utvecklats även här, men som det nu blev, hann Västerlandet bryta sig in innan dess.

Det asiatiska produktionssättet är således en av de vägar som samhällets utveckling tagit efter de arkaiska samhällenas övergång till jordbruk och permanent boende. Den antika formen är en annan. Det är tveksamt om Bahro är på rätt spår när han fogar in även de amerikanska indianstaterna under det asiatiska produktionssättet, då det i Amerika inte rädde riktigt samma förhållanden historiskt-klimatiskt-geografiskt. Men det viktiga är just att produktionen av bruksvärden kombinerades med en sammanhållande despoti, som reglerar det samhällseliga överskottet. Gång på gång försöker lokala jordherrar, bankirer och andra skikt att tillvälla sig ett ägande, men detta blir då stöld mot samhället, som leder till uppror och avsättanden, dynastiernas fall och tillsättande. Den kapitalistiska ackumuleringen av kapital utvecklas inte. I Europa uppstår denna ur en kombination av handelskapital och adelns övergång till att kräva in feodalarrendet i form av pengar, i stället för dagsverken (Se t ex Leo Huberman: *Människans rikedomar*, Rabén och Sjögren, Ystad 1970).

I de länder som utvecklade det asiatiska produktionssättet ställde t ex klimatet krav på en mer helhetlig statsorganisering än vad betingelserna för Västeuropa gjorde. Således fick adel och handelsmän en friare ställning i Västeuropa, kunde ackumulera egna rikedomar och många gånger bli mäktigare än centralmakterna, kungen, staten. Även i andra avseenden skiljde sig de europeiska rikena från de asiatiska (de var t ex oftast mindre).

Det halvasiatiska produktionssättet. När Bahro hänvisar till detta, så är det ingen exakt definierad teori. Men, det ryska produktionssättet, om man så får säga, karaktäriseras av samma despoti som det asiatiska. Denna uppstod som ett tvång för att konsolidera och försvara det ryska samhället mot olika inmarscherande erövrare. Staten fick också tidigt en starkare ställning än i Västeuropa, och adeln en svagare. Det ryska riket var inte grundat på nödvändigheten av bevattnings, och fick också en mindre utvecklad byråkrati. Likaså var böndernas ställning annorlunda. Livegenskapen utvecklades långt, på grund av att adelns möjligheter till rikedom i stort sett berodde på handeln med jordbruksöverskottet (från godsens). Denna export började föredas redan under antiken.

Med halvasiatiskt produktionssätt menas följaktligen ett produktionssätt som i sin överbyggnad är likt det asiatiska, men där den ekonomiska strukturen är annorlunda, utvecklas på export av jordbruksprodukter mm. I det asiatiska samhället förvaltas byn gemensamt, i Västeuropa spelade enskilt ägande en allt större roll, speciellt i och med feodalismens tillväxt. Allmänningarna fick allt mindre betydelse. I Ryssland var Miren, byns gemenskap, av mycket stor betydelse. Litteratur: Gianni Sofri [Det asiatiska produktionssättet](#) (Prisma, Sthlm 1975), Ernest Mandel [Marx ekonomiska tänkande](#) kap 8 (Rabén & Sjögren, Uddevalla 1973). Även Perry Anderson [Övergångar från antiken till feodalismen](#) (Cavefors, Lund 1977, Karl Marx [Om förkapitalistiska produktionssätt](#), Cavefors, Uddevalla 1970).

under inflytande av sina västeuropeiska förebilder. Oktoberrevolutionen inledde så också en helt annorlunda process, än den för Västeuropa väntade socialistiska revolutionen.

Den väg Ryssland som första land slog in på, under världskrigets särskilda belastning, utlöstes uppenbart mycket mera av de yttre motsättningarna från världsimperialismen, än genom de ”normala” inomkapitalistiska motsättningarna. I och med att den moderna kapitalismen med sin teknisk-ekonomiska expansion, och med sin civilisations biprodukter bröt sönder de nedärvda levnadssätten hos alla på annat sätt organiserade folk, så tvangs dessa att försöka formera sitt sociala och ekonomiska liv på nytt sätt. Där krafterna räckte och den världspolitiska konstellationen tillät det, återvann de därvid sin autonomi gentemot kapitalismen. Det är den icke-kapitalistiska vägen till industrisamhället, som företeelse, som jag undersöker i den första delen av min bok. Denna väg slog man framgångsrikt in på, och det var inte av en slump, överallt där avantgardet organiserade sig enligt de principer vilka Stalin kanoniserade som marxismen-leninismen.

De östeuropeiska länderna i allmänhet, och Tjeckoslovakien och DDR i synnerhet, är naturligtvis inte karaktäristiska för denna icke-kapitalistiska väg, som de följt sedan 1945. Den reellt existerande socialismen är den ordning, under vilken länder med en *förkapitalistisk* formation oberoende utarbetar förutsättningarna för socialismen, varvid trycket från de av kapitalismen frambringade industriella produktivkrafterna ger den avgörande impulsen. I Asien och Afrika, samt i de latinamerikanska länder som ännu har ett betydande indianskt subproletariat, stötte den kapitalistiska kolonialismen företrädesvis på det av Marx så kallade *asiatiska produktionssättet* (se not 13). Det är helt klart att den nya ordningen såtillvida *inte* kan vara en övergångsperiod från *kapitalism* till kommunism, men att den i idealfallet leder förbi kapitalismen. Dess plats i historien bestäms av att den, liksom kapitalismen driver fram produktivkrafterna till den socialistiska förändringens tröskel, men på ett sätt som är helt annorlunda beroende på att vi här har en särskild samhällsformation.

Detta är orsaken till att all kritik, som efter vissa analogier vill fastställa den reellt existerande socialismens ekonomiska väsen som statskapitalistisk, tar fullkomligt miste. Utan tvivel spelar den statliga centraliseringen hos oss en utslagsgivande roll, och självklart är produktionsvillkoren därmed inte under folkets kontroll. Förstatligande, inte församhälleligande, är faktiskt det framträdande kännetecknet. Men det tyder lika litet på statskapitalism¹⁴, som faraonernas magasinssystem.¹⁵ Jag nämner det gamla Egypten här, eftersom den icke-kapitalistiska vägens fenomen historiskt och logiskt har sina rötter där, där klassamhällena började som ekonomisk despoti i stor stil.

Historiskt sett är staten som korporativ apparat samhällets mest ursprungliga expropriatör. Och numera är den den sista instansen, som undanhåller samhället dess egendom, också efter det att privategendomen har fallit. För övrigt visar den redan under senkapitalismen denna tendens. För de icke-kapitalistiska ländernas politiska ordning betyder det övergången från en

---

¹⁴ **Statskapitalism.** Det finns naturligtvis olika uppfattningar om vad statskapitalism är. Bahro polemiserar mot de som hävdar att ”de realsocialistiska länderna” är statskapitalistiska, att de är kapitalistiska samhällen med en härskande byråkrati som kollektiv kapitalistisk klass. För en grundligare genomgång av detta, se Klas Eklunds och Per Reichards [Är Sovjetunionen kapitalistisk?](#) (Bokförlaget Röda Rummet, Sthlm 1976).

Begreppet statskapitalism avser ett system där kapitalismen smälter samman med staten. Detta skiljer sig kraftigt från 1800-talets kapitalism, där staten ”blott var en kompletterande slöja över produktionsförhållandena” (Bahro). Man kan säga att statskapitalismen är en möjlig tendens i dagens kapitalistiska stater. Den moderna staten griper mer och mer in i ekonomin, kapitalanskaffningen, krediterna etc, för att garantera företagsamheten och undvika social oro, som kunnat följa av t ex ökad arbetslöshet. De statliga åtgärder som vidtog i enlighet med Keynes teorier var på sätt och vis ett påbörjat steg på denna väg.

¹⁵ **Faraonernas magasinssystem.** I såväl det gamla Egypten som de asiatiska staterna skapades magasin för att bevara det samhälleliga livsmedelsöverskottet, som användes för att täcka eventuella krisperioder, och ge tillräckligt med föda åt de som arbetade med samhälleligt nödvändigt arbete (kanaler etc) och överskottsarbete (pyramider etc). Jämför med den bibliska berättelsen om Josefs dröm.

stagnerande agrar- till en dynamisk industrialiseringsdespoti. I ledningen för den av dem skapande apparatstaten, var Lenins bolsjevikiska parti i Ryssland i stor utsträckning den bortträngda kapitalistiska utsugarklassens utomordentliga ställföreträdare (och det är inte samma sak som vikarie), vilken ännu inte blivit tillräckligt djupt rotad i det primärt halvasiatiska ekonomiska livet i det jättelika bon delandet.

Att kalla det nya samhällsskicket och dess överbyggnad för socialistiskt eller kommunistiskt är ett oerhört misstag. Det har aldrig varit ett system som karaktäriserats av verklig fri het och jämlikhet. Det kan helt enkelt inte vara det. Lagbundet reproducerar det exakt de hinder, som spärrar vägen till den personliga autonomin, den fria utvecklingen av självmedveten subjektivitet. Det förkroppsligar just de strukturella betingelserna för individernas underställdhet. Detta är systemets inneboende dilemma, ty underställdheten, det vill säga mentaliteten och förhållningssättet hos de beroende, de från det stora sammanhanget alienerade ”små människorna”; kan inte övervinnas inom denna struktur, utan bara genom dess upplösning.

I hela den andra delen av min bok undersöker jag, på vilken grundval som människors härskande över människor finns kvar hos oss, och hur vår social-ekonomiska struktur verkligen fungerar, för att åstadkomma denna nedslående social-psykologiska effekt. Problemet med underställdheten är nyckelpunkten i mitt Alternativ-manuskript. Ty vad gäller den praktiska politiken, de hinder som måste angripas, har den allmänna frigörelsen idag exakt denna uppgift, nämligen att likvidera dessa betingelser, som skapar underställda individer, ett slags tänkande myror i stället för fria människor.

Begreppet underställdhet pekar på en objektiv struktur som skapar denna mentalitet i masskala och dessutom har makten att inordna och behandla även inom sig fria människor som formellt underlydande. En underställd är främst en som står lägre i rang, en som inte får handla och besluta självständigt, utöver ett ovanifrån bestämt, avgränsat kompetensområde. Han är grundstenen i varje hierarki. Om denna roll kommer också att bestämma hela det samhällsliga förhållandet för dem som befinner sig i den rollen, om hela deras livsprocess huvudsakligen utspelar sig inom ramen för några helt och hållet underordnade delfunktioner av ett okontrollerbart helt, då förändras underställdheten från att vara en egenskap hos en lägre funktion till att vara en egenskap hos den utförande individen. Den behärskar då det subjektiva förhållandet, och medför i motsvarande grad en oansvarighet gentemot de allmänna sammanhangen.

Alla klassamhällen, varje härskarförhållande skapar underställdhet. Men inga andra klassamhällen sedan det asiatiska produktionssättet har konsekvent, som princip, underställt sina vanliga medlemmar så som den reellt existerande socialismen gör. Det är ett underställdhetens system och som den ungerske filosofen Andreas Hegedüs¹⁶ slog fast för flera år sedan — och därmed också den organiserade ansvarslöshetens system.

På vad kan detta föras tillbaka? För att klargöra det analyserar jag var för sig:

- den hierarkiska arbetsordningen i det icke-kapitalistiska industrisamhället, som reproducerar fabriksdespotism i total samhällslig måttstock, och utvidgar sina regler till alla förgreningar av de sociala aktiviteterna;
- dess sociala struktur och stratifieringsmekanismer, som hänger samman med underordnandet av människorna under arbetets olika funktionsnivåer, och under en hierarki av kompetensområden;
- de omedelbara producenternas utpräglade maktlöshet, där begreppet arbetarklass inte längre är användbart; och
- de hämningar av de sociala drivkrafterna som systemet orsakar.

¹⁶ **Andreas Hegedüs:** Socialism & Bureaucracy, (Allison & Busby, London 1976).

Då skönlitteraturen ger sociologiska upplysningar som den officiella samhällsvetenskapen döljer eller förtiger, har jag visat på de subjektiva följderna som härrör ur dessa förhållanden genom en studie över 60-talets sovjetlitteratur. Böckerna visar den statliga styrningens ofruktbarhet på produktivkrafternas nuvarande utvecklingsnivå. De avslöjar hur initiativ hämmas och hur individualiteten bryts ned genom det allomfattande befälsväsendet. Och de avslöjar, och det är viktigt, de nya maktförhållandenas patriarkaliska karaktär.

Likväl är de nämnda faktorerna bara det översta skiktet, det som ligger närmast upphovet till underställdheten. Man kan erkänna att det är så. Men kan det ändras? Av allt att döma, är t ex den hierarkiska arbetsorganiseringen å sin sida objektivt betingad av informationsbearbetningens och -sammanfattningens lagbundenheter, utan vilka det inte kan finnas någon styrning och reglering av vårt högkomplexa samhälle. Av allt att döma återspeglar själva den sociala differentieringen på hinsidan av den traditionella klassindelningen, i stor utsträckning arbetsfunktionernas egen differentiering osv. Med en analys på denna nivå kan därför krav som syftar till ett övertagande av underställdheten ännu lätt avfärdas som orealistiska. Somliga personer, även marxistiskt inriktade, hamnar också på den gamla ideologiskt felaktiga slutsatsen att individernas underställdhet är orsaken till, i stället för följderna av de rådande maktförhållandena.

För att finna grunden till ett alternativ måste man driva analysen till en djupare nivå. Man måste söka de allmänna produktionsförhållanden som bestämmer karaktären på den reellt existerande socialismen som samhällsformation, och som verkar vara gemensam nämnare för de olika faktorer som skapar underställdhet. Detta grundläggande produktionsförhållande är organiseringen av hela samhället på den gamla arbetsdelningens grund. På denna grund kan det nämligen bara handla om en total statlig organisering, på så sätt att vi, närmare bestämt, finner den gamla arbetsdelningens och statens förhållanden, i den reellt existerande socialismen. Detta "och" innebär inte någon uppräkningslista, utan avser att föra samman de båda bestämningarna till en, till den gamla arbetsdelningens och statens förhållanden.

Dessutom understryker jag i detta begrepp "gammal arbetsdelning". Med den gamla arbetsdelningen menas, enligt Marx, inte specialiseringen som sådan, dvs koncentrationen av den ena eller andra kunskapen, utan den redan nämnda underordningen av individerna, att hela deras livsprocess underordnas specialiserade delfunktioner. Denna underordning medför främst att individerna så gott som undantagslöst aldrig uppträder som samhällsindivider, utan vanligen bara som försäljare, chaufförer, lärarinnor, ingenjörer, politiker, generaler etc. Den gamla arbetsdelningens dilemma börjar redan med skillnaderna på samma verksamhetsnivå, ungefär som skillnaderna mellan låsmed och murare, mellan fysiker och ekonom. Man kan visserligen inte återföra maktförhållandena till att dessa grupper har olika kompetensområden, eftersom dessa olikheter inte ger upphov till några maktförhållanden mellan dem. Men olikheterna kan mycket väl alstra en särskild förenande instans ovanför dem. Avgörande för den sociala ojämlikheten är emellertid den vertikala arbetsdelningen, dels efter arbetsfunktioner på olika kravnivåer, vad gäller förmåga och kunskaper, dels i motsvarigheter till detta efter olika utbildningsgrader, och inte minst efter på varandra hierarkiskt staplade ledningskompetenser.

Som psykologin entydigt påvisat, präglas den mänskliga förmågan varaktigt av vad man sysslat med. Den som huvudsakligen måste inrikta sig på att arbeta, som inte utvecklar sin omdömesförmåga, sin abstraktionsförmåga, blir därigenom i stor utsträckning avskuren från möjligheterna att vara med och besluta över gemensamma angelägenheter. I den reellt existerande socialismen avser man med demokrati att människorna skall vara med och arbeta, planera och styra efter sin kompetens. Kompetent, det är städerskan över skurtrasan, och politbyråmedlemmen över förberedelserna för krig och fred.

I det att denna gamla arbetsdelning, i olika grad, men vid varje tillfälle och definitivt och

genomgripande, utesluter människorna från de sammanfattande funktionerna, från utformandet av den allmänna viljan, skapar den underställdhetens bas. Det underställda förhållandet har sin källa i den sociala och politiska maktlösheten.

Den historiska rot som trots många modifikationer ännu visar sig här, är motsättningen mellan övervägande kroppsligt eller verkställande arbete; och det övervägande intellektuella, eller planerande och kommenderande arbetet. ”De som arbetar med händerna bär andra; de som arbetar med huvudet blir burna av andra”, förkunnade den kinesiske filosofen Meng-dse för 2 000 år sedan. Den vertikala arbetsdelningen växer utan vidare mellanled in i staten.

Statsfunktionen är ursprungligen, i den gamla ekonomiska despotin, nästan identisk med ledningen för den stora kooperationen, och med ledningen för hela det samhällsliga livet. Marx talar i ”Kapitalet” om den gamla egyptiska prästkasten som ledare för agrarkulturen. Man vet att den orientaliska statsbyråkratin och teokratien, med eller utan storkonung i ledningen, inte hade privat ägande av vare sig land eller arbetare. De hade ”bara” rätten att som korporation, dvs som administrativ och ideologisk statsapparat förfoga över överskottet på produkter och arbetskraft. Dessa härskarförhållanden påminner som typ om den reellt existerande socialismen, och det handlar därvid inte om en ytlig analogi, utan om ett faktiskt släktskap, med avseende på produktionsförhållandenas grundstruktur.

På grund av det stora tidsmässiga och historiska avståndet, och genom den påfallande skillnaden i teknisk nivå, kan detta till en början förvåna. Jag erinrar dock om Marx' kända tanke, att den moderna kommunismen kommer att bli ett slags steg tillbaka, fast på högre nivå. I detta perspektiv sammanjämkas logiskt det tidiga och det utvecklade klassamhället i sin egenskap av att vara övergångsperioder, den ena på väg in och den andra på väg ut ur klassamhället.

Man bör också påminna sig att Marx förklarade produktionssättens utveckling bl a med hjälp av en geotektonisk¹⁷ modell, och därigenom framställde deras utveckling som en överlagringsprocess.

Urkommunismen var för honom den ursprungliga formationen. Däröver ligger sekundära och tertiära samhällsformationer. På så vis är de gamla arbetsdelnings- och statsförhållandena den andra formationen. De utgör de äldsta,

mest fundamentala och mest generella produktionsförhållandena i ett klassamhälle. De utgör ur- och grundbeståndsdelar i allt undertryckande, all utsugning, all alienation av individerna i samhället, från urkommunismens slut till våra dagar. Det är först ovanför detta skikt man finner de specifikt utvecklade klassamhällena, i den tredje formationen med dominerande privat ägande av produktionsmedlen, alltså slaveri, feodalism och kapitalism.

Med den kapitalistiska formationens defekter i ögonen, och i hopp om att kunna genomföra hela frigörelsen på en gång, i och med dess upplösning, fullföljde de gamla socialisterna inte denna tanke till dess slutliga konsekvens. Visst var de medvetna om att det utan att störta den gamla arbetsdelningen och staten, inte kan skapas någon social rättvisa, någon reell frihet, jämlikhet eller broderskap. Det verkade dock inte finnas något särskilt problem med detta, eftersom denna process skulle ske fullt ut, och samtidigt med upphävandet av den kapitalistiska privategendomen. Det är emellertid uppenbart att endast den tredje formationen försvinner med kapitalismen. Den gemensamma grundvalen för alla maktförhållanden utgör sedan än en gång en egen epok i sig.

Klassamhällets ekonomiska kärna, och dess konsekvenser för människornas ställning i samhället, kvarstår ännu oförändrad: Människornas egen merprodukt blir, med början redan i

¹⁷ **Geotektonisk modell.** Geotektonik är läran om berggrundens byggnad. När Bahro talar om en överlagringsprocess, så jämför han med hur urberget ligger underst, och de lagrade bergarterna, som kalk, sandsten och krita, lagras ovanpå, och nöts av först, innan man åter når urberget.

deras eget merarbete undandragen deras kontroll och förfoganderätt. Den koncentreras ovanför dem som maktmedel i främmande händer. Den reellt existerande socialismens specifika karaktär som samhällsformation är alltså just återvändandet till detta klassherraväldenäs allmänna väsen.

De privata egendomsförhållandena har långsamt pressat statsfunktionen till den ekonomiska processens gräns. Särskilt den klassiskt borgerliga staten var — som den unge Marx uttryckte det — endast en ”politisk” stat. Det vill säga, den var i sista hand ekonomiskt överflödig, och fungerade blott som ett kompletterande bihang, en slöja över produktionsförhållandena. I den reellt existerande socialismen vinner däremot staten tillbaka sin ursprungliga allsidighet i utvidgad skala. Vi har här församhälleligandet av produktionsprocessen och styrandet av denna, i det allomfattande förstatligandets alienerande form. Den icke-kapitalistiska apparatstaten är samtidigt en administrativ överbyggnad, och ett politiskt uttryck för den gamla arbetsdelningen. Den framträder som absolut härskare över samhällets arbete. Den fungerar så, som Marx på sin tid karaktäriserade den saint-simonitiska skolans allmänna bank¹⁸: ”Som ett produktionens påvedöme.” Här har uppstått en tingens ordning som oupphörligt suggererar människorna med Mefistofeles¹⁹ ord, med underställdhetens nyckelord:

Tro en sådan som jag, allt detta är bara gjort för en Gud.²⁰

För övrigt visar erfarenheten också i de utvecklade kapitalistiska länderna, att förstatliganden inte nödvändigtvis innebär ett steg i riktning mot den mänskliga frigörelsen, inte ens om det sker med socialistiska förtecken. Byråkratin är som politisk styresform, den avgörande utmaningen för alla icke- och efterkapitalistiska samhällen, vilka har sina födslovänder bakom sig, och förfogar över de nödvändiga ekonomiska grundvalarna.

Allt som allt, representerar statsegendomen, så som den redan har utvecklats i den reellt existerande socialismen, ett helt eget produktionsförhållande. Det visar sig därvid, och inte bara analytikerna, utan även massorna uppfattar omedelbart, att den orsakar en mycket bestämd polarisering i samhället, som ständigt knyter an till förfoganderätten över den samhälleliga produktionen. Funktionärsgruppen — dit hör huvudsakligen de som avlönat befolkar hela den politiska och statliga ledarskapspyramiden, samt dess militära, polisiära och ideologiska bihang; även de högre tjänstemännen inom näringslivet hör dit — dessa funktionsgrupper står tendensiellt i motsättning till massorna. ”För folket väl” som apparaten inte tycks kunna upprepa ofta nog, speciellt efter den polska decemberskräcken 1970²¹, beslutar man på pyramidens topp de målsättningar enligt vilka merprodukten skall användas. Som vid varje tidigare herravälde, går den ständiga, och om möjligt utvidgade, reproduktionen av deras monopol in i den samhälleliga utvecklingens totalalkyl. Massorna har inte tillträde till de

¹⁸ **Saint-Simons allmänna bank.** Claude Henry Saint-Simon (1760 - 1825). En av de socialistiska utopisterna. Försökte skapa ett sammanhållet, rättfärdigt system. Han önskade en hushållning grundad på samarbete, den arbetsfria inkomstens avskaffande etc. Den allmänna banken ingick i ett system, där ledningen av den världsliga makten måste anförtros de mest framstående agronomerna, fabrikanterna, köpmännen och bankirerna, i De Industriellas Råd. Se G Gunnarsson red, ”De stora utopisterna 2” (Tiden, Sthlm 1973).

¹⁹ **Mefistofeles.** Uppträder i Goethes Faust, som djävulen.

²⁰ Citatet härrör från Faust.

²¹ **Polska decemberskräcken 1970.** Avser de polska arbetarnas revolt mot partiets sätt att styra landet; protester mot stigande priser och krav på inflytande var väsentliga punkter. Motsättningarna blev så stora — strejker, demonstrationer etc — att flera av partiets ledare, bl a Gomulka avgick. Gomulka hade i sin tur blivit partichef under liknande omständigheter, då oroligheterna 1956 i Polen fick den gamla ledningen att falla. I mitten av sjuttioalet ledde en ny serie strejker och demonstrationer till att man från arbetarhåll bildade en kommitté, KOR, (Arbetarnas Försvarskommitté), som öppet bedrev insamlingar till stöd för fängslade arbetare etc. KOR har utvecklats på flera plan, och är kärnan i den polska oppositionsrörelse som nu är i stånd att ge ut regelbundna tidningar, hålla egna ”universitet” i form av lägenhetsföreläsningar mm. KOR är en samlande punkt för olika oppositionella. Man arbetar mycket öppet, och har framför allt därför befolkningens stöd och skydd. Det senaste är att man börjat utveckla ett visst samarbete med Charta 77 i Tjeckoslovakien. Jämför detta med Bahros sjätte föredrag i denna bok.

ställen där trådarna löper samman, och kan alltså inte heller kontrollera något. Så står hela det realsocialistiska samhället egendomslost framför sin statsmaskin.

Eftersom det förhåller sig på detta sätt, är de samhällliga krafternas nästa uppgift uppenbart att förändra maktförhållandena i hela systemet, så att förvaltningen kontrolleras i stället för att den själv kontrollerar allt. Man måste komma dithän, att apparaten inte längre har samhället i sitt våld, utan samhället apparaten. Då får vi en total-samhällelig plan i stället för en statlig, och i och med det, skulle de första stegen mot den socialistiska självförvaltningen ha tagits.

Det framgår emellertid av denna analys, att det krävs mer än en politisk revolution för detta, nämligen en revolution mot de rådande förhållandenas ekonomiska grundvalar, mot den gamla arbetsdelningen och inte minst också mot dess systematiska reproduktion, genom det för dem anpassade utbildningssystemet. Och det reser frågan om vem som ska genomföra denna omvälvning.

Föredrag III

Analysen av den reellt existerande socialismen som samhällsformation leder fram till nödvändigheten av en ny social och politisk omvälvning, en kulturrevolution som riktas mot den gamla arbetsdelningens och statens välde. Det gäller då att blottlägga *källan* till den rörelse inom själva systemet, som upphäver de nuvarande förhållandena.

Var finns då de krafter som kommer att engagera sig för denna omvälvning? Existerar de över huvud taget? Det är sant att de ännu inte framträtt tydligt. Det stora undantaget var Tjeckoslovakien 1968. Jag återkommer vid ett senare tillfälle till det. Här skall jag bara fästa uppmärksamheten på det. Den gången visade det sig inte bara att potentialen existerar, då framträdde också orsaken till varför denna vanligen blockeras. Denna faktor uppenbarades klart, på grund av att den försvann under ett par månader. Den utgjordes nämligen av det härskande parti, som en gång programmatiskt anslöt sig till den allmänna frigörelsens idéer, men som idag framstår som ett centrum för allt förtryck i vårt samhälle. Detta parti och dess apparat, ockuperar varenda post som borde tillhöra de frigörande intressenas avantgarde. I det ögonblick som det tjeckoslovakiska kommunistpartiet lät visa, även om det bara var en ansats, till att återvända till kommunistpartiets ursprungliga frigörande roll, började genast alla fragment av sociala förhoppningar att formera sig och samlas kring partiet.

Redan på det empiriska planet kan man se hur pass intimt den *revolutionära potentialens problem* hänger samman med *partiproblemet* under den reellt existerande socialismen. Båda problemen faller dessutom under analysen av de rådande produktionsförhållandena. Problemen rör till och med dess dynamiska aspekt, vilket är avgörande för perspektiven på förändring. I detta och nästa avsnitt tar jag upp denna problematik. Först skall jag ge problemen exaktare benämningar. Det är för det första det genom den real-socialistiska reproduktionens totala process i masskala skapade utnyttjade medvetandet.²² Det är för det andra partiets ledande roll som sociologisk realitet. Båda är grundläggande faktorer för våra produktionsförhållanden. Den första faktorn har ännu knappast erkänts som politiskt-ekonomiskt faktum, den andra har sällan satts in lika konsekvent i teorin, som den praktiserats maktpolitiskt. De båda faktorerna, det kan jag säga redan nu, *motverkar för närvarande varandra*. Detta är det dilemma som orsakar den reellt existerande socialismens stagnation, efter en ursprunglig ackumulationsperiod, då det endast skapades mycket lite utnyttjat

²² **Outnyttjat medvetande** (überschussiges Bewusstsein). En av de termer Bahro använder för att beskriva de "realsocialistiska" länderna. Begreppet, som ordagrant borde översättas med "överskottsmedvetande" syftar på den del av våra medvetanden som inte binds upp av vad vi måste uträtta i produktionen och reproduktionen för att överleva, eller utnyttjas till liknande. Att vi har översatt termen till "outnyttjat medvetande" har att göra med att detta medvetande just inte utnyttjas i produktionen, och alltså är en "fri" kapacitet att användas till "valfritt" ändamål. Bahro definierar begreppet längre fram.

medvetande.

När jag på frågan om vad som är förändringens subjekt riktar min uppmärksamhet mot det utnyttjade medvetandet, eftersom jag där ser den potential, den reservoar ur vilken detta subjekt kommer att låta sig rekryteras, så avviker jag från en gammal teoretisk vana, vilken på ett oriktigt sätt lätt jämförelses med den historiska materialismen. För det första är man tvungen att leta efter den bestämda klass, eller det skikt, som är bärare av den önskade historiska rollen. Det skulle t ex ligga nära till hands att tänka på intelligentian.

Det skulle åtminstone haft en rationell kärna. Men det skulle ändå innebära att använda sig av en falsk utgångspunkt. Den sociala strukturen i det sena, sig självt upplösande klassamhället, kan i sådana kategorier endast beskrivas ur ett bakvänt perspektiv.

Särskilt odugligt har begreppet arbetarklass blivit. Bortom kapitalismen tjänar det bara som maktens pseudolegitimation och förklädning. Något arbetarklassens herravälde är det absolut inte tal om, knappast heller i framtiden. Apparaten härskar inte heller i egenskap av ställföreträdare för arbetarklassen, den härskar över den. Arbetarna har lika lite att säga till om i den stat som givits deras namn, som soldater i en reguljär armé.

Likväl kan man inte grunda någon förhoppning på den i analysen konstaterade motsättningen mellan folk och funktionärer, eller noggrannare, mellan massorna och apparaten. Det handlar här just om den motsättning, vid vilken den reellt existerande socialismen normalt beter sig så, som det klassiska borgerliga samhället gör vid motsättningen mellan lönearbete och kapital — utan att därigenom nödvändigtvis löpa linan ut. Förvisso finns det kriser och tillspetsningar, men dessa löper ofta ut i delvis reproducerande kompromisser, som 1970 i Polen, när Edward Gierek²³ vände sig till arbetarna och uttryckte resultatet med den betecknande formeln: ”Ni är bra på att arbeta, vi är bra på att regera.” Därmed inleddes bara en ny cykel av det redan existerande dilemmat. Motsättningen mellan massorna och apparaten leder, i enlighet med sin natur, inte utöver det bestående systemet.

Närmare betraktat beror det på att den totala samhällsliga situationen framställs på ett ensidigt, alltför snävt sätt i denna motsättning, nämligen ur *apparatus perspektiv*. I förhållande till apparaten, och definierat av den, representerar massorna huvudsakligen en *underställd massa*, vilket är följden av och baksidan till koncentrationen av all offentlig erkänd kunskap och all beslutsmakt till den byråkratiska hierarkin. Den ena sidan av huvudmotsättningen som driver på vår politiska utveckling, apparathärskarna, är adekvat och fullständigt företrädd i denna konfrontation. Apparaten, är som begrepp, som angreppspunkt, tillräckligt exakt för strategiska ändamål. Den historiska uppgiften är att bryta dess härskande — vilket för övrigt inte är liktydigt med dess avskaffande. Men ”massorna” kommer inte att vara det subjekt som fullgör detta mål, om man inte utvidgar dess begrepp, på det vis som Marx på sin tid utvidgade begreppet proletariat, när han tillskrev proletarietet en världshistorisk uppgift. Jag menar att det nu är helt tydligt att detta var en mystifikation, om än inte någon grundlös eller ofruktbar sådan. Den återspeglade den revolutionära intelligentians roll, vilken skall föra in ”medvetandet” i den för sig vardande, men ändå underställda klassen, och alltså ta över dess ledning. för övrigt präglades de efter-, respektive icke-kapitalistiska apparathärskarna av detta redan i de förrevolutionära arbetarorganisationerna.

Otillräckligheten hos modellen med Apparat och Massa (och då den verkliga massan, det vill säga utan taget uppdrag) består framför allt i att den rör sig helt inom det ”alienerade” området, det till följd av det nödvändiga arbetet och dess reglerande *utnyttjade medvetandets*²⁴

²³ **Edward Gierek.** Ledare för det polska kommunistpartiet efter Gomulka. Se not 21.

²⁴ **Utnyttjat medvetande** (absorbiertes Bewusstsein). Det i produktionen bundna medvetandet, som inte är ”fritt” för disposition.

område, och lämnar det *utnyttjade* medvetandet helt utan beaktande. På detta sätt påverkar *apparatusens ståndpunkt* teorin, då apparaten inte har någon användning för denna kapacitet, utan snarare fruktar den. Med *utnyttjat medvetande* avser jag den mängd psykosocial energi, som å ena sidan används i hierarkins ledande funktioner och å andra sidan i reproduktionsprocessens rutinåtgärder. Vi har en motsättning mellan: Dels det över arbetet och livsprocessen befälsmässigt organiserade byråkratiska vetandet, som politiskt uttrycks i *apparatusens intressen*, i makthavarnas på förhand provocerande arroganta användande av makten — och dels det abstrakta, alienerade arbetet i produktionen, serviceyrkena och förvaltningen, som uttrycks genom underställda reaktioner och förhållningssätt; i tillbakahållna prestationer och smilfinkeri, i likgiltighet och brist på intresse inför de gemensamma angelägenheterna. Kort sagt, det är två sidor av en och samma medalj. I det långa loppet blir det en ofruktbar konstellation, så länge krafterna dröjer sig kvar på denna modells nivå. Den *byråkratiska* apparaten och de *underställda* massorna är varandras pris.

Men exakt det som visar sig i denna konfrontation, just det *utnyttjade* medvetandet, är den utslagsgivande potentialen för samhällets förändring. Det *utnyttjade* medvetandet är den växande mängden obunden psykosocial energi, som inte längre är bunden av nödvändigt arbete och hierarkisk kunskap.

I viss utsträckning har detta alltid funnits. Det hör faktiskt människan till, att aldrig gå fullt upp i de inskränkta förhållanden som ständigt och jämt utmålas som samhällets nödvändiga och officiella sammanhang. Tidigare fick särskilt religionen sina motiv från denna det mänskliga väsendets översinnlighet. Så länge samhället bara framställer ett fåtal begåvningar, bara en liten elit, absorberar apparaten den största delen av denna psykiska energi, som frigjorts från den omedelbara produktionen. Den gamla ekonomiska despotins form hängde på ett avgörande sätt samman med storleken, eller framför allt litenheten hos den tillgängliga elitens skolnings- och reproduktionsförhållanden. På den tiden framställdes denna sociala skolning endast så långt som det fordrades för det rådande härskarförhållandets enkla reproduktion. I den materiella produktionen fanns ju knappast något behov av intellektuellt arbete.

Idag har vi att göra med en genomgående *intellektualisering av de subjektiva produktivkrafterna*. Trots att apparaten är en börda för utvecklingsnivån, så producerar samhället helt enkelt en sådan mängd allmän förmåga, mänsklig kompetens, att den omöjliga kan sysselsättas direkt av apparaten. Detta är skälet till apparatusens oavbrutna ansträngning att bryta ned det *utnyttjade* medvetandet, dels genom improduktiv sysselsättning, dels genom att paralysera det med terror, och framför allt avfärda det med surrogat, ersättningstillfredsställanden²⁵. Det senare är, i förbigående sagt, det egentliga maktpolitiska syftet med den ljudligt prisade ”enheten mellan närings- och socialpolitiken”.

I den reellt existerande socialismen uppnår det *utnyttjade* medvetandet en extra sprängkraft, på grund av att det stöter på skrankor som särskilt riktas mot det; den preventiva svartsjuka som det byråkratiska maktmonopolet helt enkelt inte kan lägga band på. Det kommer ständigt att utmana byråkratins egentliga kvalitet, potensen som produktivkraft, förmågan till social insikt och beslutande. Apparaten handlar under det av den själv hävdade anspråket att representera praktiskt taget allt medvetande av betydelse. Hur skulle det vara om någon i samhället vet mer, eller bättre än politbyråkratin? Åtminstone måste var och en underordna sin insikt, tålmodigt och beskedligt vänta på att få se om deras förslag är ”möjliga” eller inte, dvs om maskineriet assimilerar dem eller inte. Allt måste i sista hand anpassas till den byråkratiska stabiliteten. Konstärterna och vetenskaperna skall huvudsakligen vara instrument för denna maktutövning. Allt som överskrider det som yrkesrollen tillåter, vad som än utgör det *utnyttjade* medvetandet, blir antingen blockerat eller undanskuffat till en sfär av personliga

²⁵ **Ersättningstillfredsställanden** (Ersatzbefriedungen). Terminologiskt sett bättre än surrogat, då det visar på hur man söker sig ersättningar för något tillfredsställande man saknar.

isolerade privatangelägenheter.

Det alienerade arbetet och apparatens tryck påverkar framför allt det *mesta* av det utnyttjade medvetandet till att sträva efter surrogat på fritiden, för vilket det också efter förmåga ges möjligheter. Omständigheter förhindrar och begränsar utveckling och erkännande, allt från den tidigaste ungdomen, för otaliga människor. Nu tvingas de söka efter kompensation genom att förbruka saker, i passiv underhållning, i attityder som styrs av prestige och makthunger. Det är detta som bestämmer de *kompensatoriska intressena*. Detta begrepp är mycket viktigt för mig. Jag kommer att återkomma till det senare, för att visa hur kulturrevolutionen bör reagera på det. Men dess egentliga väsen, den innersta karaktären i det utnyttjade medvetandet uttrycker sig inte i de kompensatoriska, utan i de *frigörande, emancipatoriska, intressena*.

De inriktar sig på människans personliga tillväxt, på personlighetens mångsidighet och självförverkligande i alla den sociala aktivitetens dimensioner. De åstundar framför allt det potentiellt allomfattande *tillägnet av kulturen*, som visserligen har en del att göra med de saker man kan förbruka, men som principiellt siktar på något annat: Nämligen de hos människan inneboende möjligheter som förverkligas genom andra individer, andra objekt, förhållningsätt, relationer och även institutioner.

Denna tillägnsens högsta mål är befrielsen från alla skrankor och allt underordnande av tankar, känslor och attityder; upphöjandet av individerna till samhällets totala levnadsnivå. Som Goethe uttryckte det:

*Och vad som är hela mänskligheten givet, skall jag med mitt inre njuta*²⁶

I sin medvetna form är de frigörande intressena revolutionära, och deras politiska program blir då kampen om villkoren för den allmänna frigörelsen. För att påvisa den förestående omgestaltningens potential, har jag använt mig av en *strukturanalys av det samhälleliga medvetandet*. Med detta menar jag dess egenskap av helt igenom materiell, socialekonomisk realitet. Apparaten, staten själv, som är en "ideologisk överbyggnad", är till sitt väsen alienerad; dess medvetande fungerar som ett härskarmedvetande. Det samhälleliga själslivet står inte i motsättning till den materiella existensen, utan är med sin tyngdpunkt på information och beslut över reproduktionsprocessen och dess mål den kommande revolutionens kampfält. Det handlar om en ny typ av reglering över samhällets totala liv, om en ny ordning för kunskapsarbetet och dess institutionella ramar.

Detta innebär, att en revolutionär strategi måste orienteras efter ett mycket bestämt kraftförhållande inom det samhälleliga medvetandet. Man skulle alltså kunna säga att den måste inriktas på ett kraftförhållande inom den totala mängden förmåga: Subjektiva produktivkrafter, på den psykiska energiomsättningens och användningens struktur i samhället.

Med tanke på detta, har jag delat in de fyra formerna av samhälleligt medvetande, som jag tidigare nämnde; två i utnyttjat medvetande, och två i outnyttjat medvetande.

I det utnyttjade medvetandet står som vi såg, de byråkratiska apparatintressena och massornas underställda reaktioner gentemot varandra; i det outnyttjade medvetandet står de kompensatoriska och de frigörande intressena mot varandra. Dessa fyra delar, vilka lagbundet träder fram ur människornas svar på det realsocialistiska produktionssättets motsägelser, utgör det för våra förhållanden typiska politiska kraftfältet.

Det handlar här inte om att, utom i undantagsfall, reducera bestämda individer till enstaka medvetandefaktorer. I allmänhet kan man utgå ifrån att alla individer återfinns mer eller mindre inom alla fyra delarna. Frågan är bara, vilken intresseinriktning som vid varje tillfälle dominerar deras motivationsstruktur, och därmed deras förhållningssätt. I enlighet med det skiljs själarna åt. Det finns naturligtvis människor som också subjektivt är så genombyråkra-

²⁶ Också detta citat härstammar från Faust.

tiserade, att de har identifierat sig med apparaten till den grad att de kan reduceras till sina officiella roller. Denna minoritet är *apparatpartiet* i mer inskränkt mening, *den politbyråkrattiska reaktionens parti*, mot vilket angreppet måste koncentreras.

Detta angrepp kan bara åstadkommas genom de frigörande intressena. Mellan dessa båda poler står den ideologiska striden om inflytandet över massan av den av nödvändigt arbete, kompensatoriska tillfredsställelsen, bundna psykosociala potentialen.

Så länge apparaten dominerar ser sig de frigörande intressena, vilka då också är sociologiskt helt uppsplittrade, konfronterade med den under dessa omständigheter övervägande underställda förhållningstendensen hos alla medvetandedelarna; dvs apparaten inordnar alla andra medvetanden under sig. Under kulturrevolutionen däremot, vars förutsättningar mognar i de rådande förhållandena; så blir tvärtom den härskande apparaten isolerad, och människorna lär sig också att i sitt nödvändiga arbete, och i sina fria verksamheter respektive njutningar, förhålla sig så, att man insiktsfullt inordnar sig i helheten, ett integralt förhållande.²⁷

De frigörande intressena bildar den substans som måste sammanlänkas och organiseras, för att bli *subjektet* i den kommande omgestaltningen. Rent erfarenhetsmässigt består detta subjekt av de energiska skapande elementen hos alla samhällets skikt och områden, av alla de människor i vars personlighet de frigörande intressena dominerar, eller spelar en förhållandevis avgörande roll. Det är ett verkligt kommunistiskt partis uppgift att formera dessa krafter inom den reellt existerande socialismen, att ge det den sammanhängande politiska organisation det behöver för att kämpa mot apparatväldet, och hävda sin identitet gentemot allt inflytande från de rent underställda och kompensatoriska förhållningssätten. De härskande partierna i den reellt existerande socialismen erbjuder uppenbart inte någon bas för detta. Deras "ledande roll" har en helt annan, genomgående repressiv betydelse. De har helt och hållet sålt sig till apparatintressena. Ja, de utgör uttryckligen dess militanta spjutspets. De är statsauktoritetens ivrigaste väktare. Därför finns det ett ledigt utrymme åt ett nytt Kommunisterernas Förbund; som erbjuder de frigörande behoven solidariskt stöd, och garanterar en högre moralisk-politisk auktoritet än vad någon apparat kan göra. Den kommunistiska rörelsen måste återskapas, en rörelse, som åter klart sätter den mänskliga frigörelsen på sitt banér, och som förändrar livet i riktning mot denna.

Föredrag IV

Varför och till vad behövs ett nytt kommunistiskt parti i den reellt existerande socialismens länder, ett nytt *Kommunisternas Förbund*? För att förstå detta, måste man först veta, i vad de nu härskande partiernas ledande roll består, och hur de har kommit att bli ett hinder för de frigörande intressena.

Pudelns kärna är deras egen byråkratisering, som gör dem oförmögna att distansera sig från sin statsmaskin, från etatismen. Det har aldrig tidigare funnits några härskare, vars tongivande representanter kallar sig för t ex "byråmedlem" eller "sekreterare" som hos oss. Enbart genom dessa beteckningar kan man lätt avläsa hur byråkratin har övermannat den levande partikroppen. Genom, som man kallar det, "statens växande roll" hyllar partiapparaten framför allt betingelserna för sin egen oändliga reproduktion. Det är just själva partiets (och inte så mycket statens) givna existensform som gör statsförgudningen nödvändig. Från partiinstansernas gräsrötter till CK-apparaten, vilken i själva verket bara är politbyråfunktionernas utbredda totalitet, finner man alla statens, och den övriga byråkratins grenar och nivåer dubblade i komprimerad form. I samma utsträckning som alla samhällslivets grenar tidigare undan-

²⁷ **Integralt förhållande.** Med integralt, vilket är en matematisk term, menas ett matematiskt gränsvärde. Det kan anmärkas att Bahro som är filosofiskt, politiskt, ekonomiskt, matematiskt och fysiskt bevandrad, flitigt använder uttryckssätt från alla dessa områden. "Integralt" har här också en viss dubbeltydighet, ett integrerat (i helheten) förhållande.

tagslöst var dubblerade i regeringsapparat och de officiella ”samhälleliga organisationerna”.

För att förklara partiapparaten, måste man påminna om hur våra förhållanden har uppkommit. Lenins utkast till hur den proletära diktaturen skulle fungera, räknade med massornas aktivitet. Överföringen av partiets energi, den så kallade transmissionen, skulle inte primärt ske repressivt, via staten, utan uppfostrade genom fackföreningar och andra samhällsorganisationer. I synnerhet fackföreningarna skulle inte bara vara socialistiska skolor, utan samtidigt också kampinstrument mot statsmaktens byråkratiska urartning.

De blev emellertid varken det ena eller det andra. Deras roller leder till en sådan inre obalans att den är en belastning för statsmaskinen själv, vilket den polska scenen visar alltsedan 1970. Redan under Lenins livstid skedde den verkliga transmissionen genom statsapparaten. Och nu uppstår naturligtvis frågan, inför frånvaron av en mäktig motvikt nedifrån hur partiet ska kunna kontrollera statsmaskinen, så att den inte degenererar och korrumpas i byråkratins automatiska rutiner. Lösningen blev uppbygget av en som partiapparat formad, bredare byråkrati, överordnad staten. I form av politbyrå står en institution i ledningen, som de facto utser sig själv. Vilka nya som skall väljas in i denna ledning beslutas av de som redan sitter där. Och inte ens av alla där. Dessa ”kommunister” går t.o.m. så långt att de håller sig med en särskild lista för hur de ska sitta, (på politbyråmötena, ö. a) efter rangordning.

Politbyråns diktatur är en ödesdiger överdrift av den byråkratiska principen. Den underlydande partiapparaten är så att säga kyrkohierarki och överstat på en och samma gång.

Hela strukturen är kvasiteokratisk. Ty det politiska våldets essens – jag avser här absolut inte de verkställande- och polisorganens elephantiasis — är det andliga våldet, med den ständigt inkvisitoriska tendensen, så att redan partiet självt är den egentliga politiska polisen. Partiapparaten som statsmaktens kärna betyder den förväldsligade gudsstaten. Allt sedan forntidens teokratier gick under, har aldrig någon världslig och andlig auktoritet förenats i en hand på detta sätt. Det primära ekonomiskt-politiska problemet i den reellt existerande socialismen består i dess identitet som institutionaliserad statsauktoritet, med makt att förvalta ekonomin och med ideologiska monopolanspråk; och i politbyråns härur härledda okontrollerbarhet, och dess till rötterna nående apparat. Detta är den gordiska knut²⁸ som först måste huggas itu.

Långt utöver den individuella inskränktheten hos de tongivande representanterna är apparaten blind för samhällets alla reaktioner på dess tyngande existens. Den nuvarande partiorganisationen är en struktur som aktivt producerar falskt medvetande i masskala. Inte bara åt samhället, utan även åt sig självt. Den borde vara en social struktur för att utveckla den samhälleliga kunskapsprocessen, ett system som alla tänkande delar av folket kan ta del av. Tvärtemot detta, lägger sig den av partiet spridda ideologin som en färgskiftande, förvrängande lins, översållad med blindas fläckar, mellan det samhälleliga tänkandet och verkligheten. Massorna, som inte kan veta hur denna lins är slipad och konstruerad, hur den ställts in och vridits, vad den avskärmar, vilka systematiska fel den förorsakar, kan bara avstå från att använda detta instrument. Och det gör de också: De ”stänger av” redan innan de officiella papegojorna ens har snattrat fram den första satsen.

Men tragedin består i att de då måste avstå från nyanserad insikt över huvud taget. Samhället har inte någon alternativ struktur för detta. Än värre: Den teori, som är mest ändamålsenlig för att tränga igenom djungeln av byråkratisk centralism och dess politbyråkratiska allraheligaste, nämligen den revolutionära marxismen, är till följd av apparatens totala förfogandemakt över massmedia och utbildningsinstitutioner, alltjämt så effektivt inkräktad av partibyråkratin att

²⁸ **Gordisk knut.** Enligt legenden fanns det i det antika Grekland, i Gordion, en komplicerad knop som ingen visste hur den knutits ihop eller kunde lösas upp. Legendens säger, att den ungt Alexander kom dit, som så många andra för att försöka lösa knuten. Ty det sades, att den som kunde det skulle bli härskare över Asien. Alexander försökte länge och väl, men lyckades inte. Då vart han vred, tog sitt svärd och högg i ilskan sönder knuten. Med detta gordiska hugg löste han knopen.

massornas allomfattande misstro gäller även denna.

I vilka varianter teorin än uppträder, misstänker människorna att den enbart skapats för att motivera den rådande partimakten. I tilltagande omfattning blir det inkvisitoriskt allsmåttiga partiet samtidigt bokstavligen föraktat för något som man förr i världen kallade andlig vankraft. Och i det höggradiga vakuum som så har uppstått, skjuter sig naturligtvis västvärldens ideologiska massproduktion in, så långt dess spridningsteknik når.

Monopoliseringen över all politisk, ekonomisk och ideologisk beslutandemakt har lett till en oövervinnerlig motsättning mellan partiets sociala uppdrag och dess politiskt-organisatoriska existensform. Dess inre tillstånd, och dess ledande roll som överstatlig apparat, är idag det avgörande utvecklingshindret för vägen till människornas ytterligare frigörelse i vårt system. Partiet förstör den idé i vars namn det startade. Det förstör den kommunistiska rörelsens kontinuitet hos de individer som skulle bära upp den.

Redan genom sin blotta fysiska existens är den nuvarande partiapparaten, utan att vara speciellt illvillig, dödgrävare över partitänkandet och det personliga tänkandet i partiet. Det gör just de människor överflödiga som partimedlemmar, vilka är kommunister till sin karaktär och övertygelse. Än mera: När det inte lyckas att göra byråkrater av dem, att integrera dem i partiapparaten, så kan de bara störta det normala, totalt utslätade ”partilivet”, och hota stabiliteten. Så det är logiskt att maskineriet försätter sig i larmberedskap mot dem. Kommunisterna är i ett sådant parti organiserade mot sig själva och mot sitt folk. Det behövs ingen större analys för att bevisa att denna partityp är historiskt övermogen i den reellt existerande socialismens utvecklade länder, och alltså måste likvideras. På dess ruiner måste skapas en ny organisation med väsentligt andra funktioner, som man borde kalla ett Kommunisternas Förbund.

När jag på detta sätt säger ”Kommunistpartiet är dött, leve Kommunistpartiet”, så syftar jag inte på någon metafysisk nödvändighet, som om det alltid och under alla omständigheter måste finnas ett kommunistiskt parti. Däremot har partiet en alltigenom konkret uppgift, som verktyg för den sociala omvandlingen, och detta i en mycket bestämd situation. Också att jag talar om ett enda nytt parti, att jag sätter ett nytt mot det gamla, har häri sin för alla möjligheter genomtänkta grund.

Jag har visat, att så länge den gamla arbetsdelningen inte är övervunnen ända in i sina rötter hos individerna, så består med nödvändighet en motsättning mellan människornas emancipatoriska behov och den apparat som behövs för att reglera existensvillkoren. Ty så länge är denna statsapparat väsentligen ett repressivt system. Nödvändigheten av ett kommunistiskt parti i det protosocialistiska samhället grundar sig inte på något annat än denna motsättnings existens. Partiets grundläggande tema är då förbindelserna mellan samhället och staten, perspektivet på statens återinträde i samhället.

Enligt min mening hänger den tendens till enhetsparti, som kan iaktas i alla den icke-kapitalistiska vägens varianter samman med denna sociala strukturs egenart. Speciellt med dess dominerande problem, relationen mellan samhälle och stat. Har den totala samhälleliga organisationen en gång helt förverkligats som ett statligt system, så finns det inte längre någon jordmån för olika partier — det skulle i så fall röra sig om snäva och begränsade särintressen, som skiljer sig från och står i motsättning till de allmänna intressena (även om de nästan alltid är alienerande). Särintressena måste få fullt utlopp, och framför allt naturligtvis oinskränkt rätt att artikulera sig, på ett annat sätt än i form av politiska partier etc; bland annat genom suveräna fackföreningar.

Likväl kan den så att säga idealtypiska, av icke-kapitalistiska förhållanden föreskrivna enbeten i partiet bara förstås som en dialektisk process. Om partiet efter revolutionen glömmer att det är överbyggnaden åt ett tills vidare ännu inte, eller knappt förändrat samhälle, där det nu befinner sig; en överbyggnad som ovillkorligen måste förstås och uppfattas som den nya

ordningens provisoriska larvstadium. Glömmer partiet det, så kan det inte förbli enigt, då måste det spricka.

Skulle det däremot lyckas partiet att organisera sig så, att man i rättan tid framkallar institutionernas succesiva nyanpassning, och leder denna; då förblir dialektiken hos enhet-splittring-enhet under ytan, då bevaras partiets kontinuitet, om än aldrig kontinuiteten hos dess auktoritativa personal.

Det måste dock stå klart, att det verkligen gäller upplösningen av en politisk struktur till förmån för en annan, som hävstång för den fortsatta ekonomiska omvälvningen. Det kan alltså inte handla om små reformer, eller ”strukturförändringar”, av den ena eller andra enstaka institutionen. Samhället kan inte vänta allt för länge på dessa avgöranden. Just för att

det från den fortsatta allmänna frigörelsens ståndpunkt skulle vara ett parti under den totala samhällseliga organiseringens betingelser, måste detta parti sprängas, splittras upp, så snart det avvisar sin huvuduppgift: Att bryta ned den gamla arbetsdelningen och därmed förutsättningen för staten, det etatistiskt-byråkratiska syndromet.

Den oppositionella gruppering, som under sådana omständigheter måste bildas spontant, eftersträvar inte att vara ytterligare ett parti, jämte det gamla, eller rättare sagt att förbli det. Tvärtom, kan det subjektivt och objektivt inte ha något annat mål än att återupprätta enheten på grundvalen av ett förnyat program, och ett förnyat inre tillstånd. Splittringen är ett övergående tillstånd i den historiska processen. Den riktar sig inte mot partiet som id& utan mot dess apparat, mot dess tendens att gå upp i den stat som förkroppsligas i partiapparaten. Samhället skall åter få en ledning som inte vilar på apparaten. Ledarna måste leva bland folket, och dela dess vardagliga sysslor.

Om partiet i den reellt existerande socialismens första fas — och fram till en viss punkt — framgångsrikt revolutionerat samhället med hjälp av staten, så handlar det nu om att med samhället, med stöd av det i detta ansamlade outnyttjade medvetandet på nytt sätta staten och apparaten på plats. Om den underifrån okontrollerade byråkratin är orsaken till att partiet hittills spelat rollen av en överstatlig apparat, då återstår bara denna enda lösning: Partiet måste självt ställa de samhällseliga krafternas kontroll över byråkratin, över statsmaskinen, i centrum för sin politik. Det måste organisera dessa krafter så att de massivt kan konfrontera apparaten som autonom makt, och tvinga denna till progressiva kompromisser. Detta kräver att kommunismen organiseras som en massrörelse.

I princip betyder detta en splittring av den samhällseliga makten, införandet av en progressiv dialektik mellan staten och de samhällseliga krafterna. Kommunisterna måste själva föra in motsättningarna i regeringsapparaten. Resultatet blir en situation av reglerad dubbelmakt, där den etatistiska sidan gradvis förlorar i betydelse. Framhärda i etatism, eller framåt genom kulturrevolutionen — det är alternativet.

Vad partiet måste nå, för att kunna leva vidare i denna situation, det är den ideologiska hegemonin. I sitt nuvarande tillstånd kan det aldrig återfå denna hegemoni. För att kunna göra det, måste partiet istället för att organisera sig som överstatlig apparat, organisera sig som den kollektivt intellektuelle, som förmedlar hela samhällets insikt över sina utvecklingsproblem.

Begreppet kollektiv intellektuell, är ett arv från Antonio Gramsci²⁹, grundaren av det italienska kommunistpartiet, som hölls fängslad av fascisterna till sin död. Gramsci utgick

---

²⁹ **Antonio Gramsci.** En av det italienska kommunistpartiets grundare. Fängslades av fascisterna 1928 och domstolen menade att ”denna hjärna måste hållas isolerad i tjugo år”. Gramsci dog av sjukdomar i fängelset 1937. Under fängelsetiden skrev han ned sina politiska tankar. För att inte fascisterna skulle censurera det han skrev, tvangs han skriva på ett något kryptiskt språk, som dock var fullt begripligt för de som var bekanta med marxismen. Gramsci har ansetts vara en av de teoretiska grundarna för eurokommunismen. Litteratur: Antonio Gramsci: *En kollektiv intellektuell* (Cavefors, Uddevalla 1967) och *Häftet för Kritiska studier* nr 4/77.

från att partiets ideologiska auktoritet är direkt avhängig kvaliteten på dess intellektuella produktion, av förståelse- och mobiliseringskraften hos den modell genom vilken den sociala verkligheten återspeglas, och igenom vilken en inriktning på förändringen av denna verklighet utstakas.

I överensstämmelse därmed, måste Kommunisternas Förbund organisera sig väsentligt annorlunda än vad partiet hittills har gjort. Den organisatoriska strukturen måste rätta sig efter karaktären på dess huvudsakliga verksamhet. Framgångsrikt inhämtande och spridning av kunskap fordrar att alla deltagare har tillgång till all betydelsefull information, den ”horisontella”, icke hierarkiska koordinationen av undersökningarna på grundval av de intresseradades egen aktivitet rätten till hypoteser som spränger de invanda föreställningarnas ramar; den fria diskussionen mellan de olika tolkningarna, utan att någon som helst tjänstemannainstans värderar och ”bekräftar eller inte bekräftar”.

Skall kommunisternas organisation på så vis kunna tjäna den politiska insiktens och beslutförmågens församhälleligande, är det första villkoret en partistruktur som är öppen för alla autentiska krafter i ett tendentiellt icke-antagonistiskt samhälle. Varje sekteristiskt mygel, varje hemlighetsmakeri bakom stängda madrasserade dörrar hindrar utnyttjandet av arbetets och kulturens alla levande produktiva element.

Om uppgiften att likvidera underställdheten ska ställas på rätt sätt, måste man obetingat göra sig av med glorifieringen av den så kallade proletära disciplinen inom partiet. Lenin övertog denna från Kautsky³⁰, eftersom den passade de ryska realiteterna. Vad Lenin på sin tid underströk var möjligen att organisera arbetarklassen militärt; beredskapen att foga sig under ett kommando, att underordna sig en politisk generalstabs överlägsna översikt och tankekraft. Lenin suddade ut motsättningen mellan fabriks- och partidisciplinen, vilken just vid denna tidpunkt utarbetats av Rosa Luxemburg³¹.

³⁰ **Karl Kautsky.** En av II: a internationalens ledande teoretiker. Författade bl a tyska socialdemokratin Erfurtprogram. Opponerade sig mot den tyska krigföringen. Var 1917 med och bröt med socialdemokratin, bildade ett oavhängigt socialdemokratiskt parti. Motsatte sig Oktoberrevolutionen, då den inte växt fram ur kapitalismen, vilket Kautsky, som var en av de som motsatte sig ”ödeteoretikerna” ansåg att socialismen måste göra, som en del av samhällets utveckling, där kapitalismen var den andra delen. Kautsky försökte bygga ett sammanhållet teoretiskt system, med en praktik av ”revolutionära reformer”. Bland annat krävde han samhällelig organisering av produktionen. Gick inte, som Liebknecht och Luxemburg med i de revolutionära strömningarna, utan återvände senare till socialdemokratin. Gick i landsflykt efter nazisternas maktövertagande, dog i Holland.

³¹ **Rosa Luxemburg.** Jämte Karl Liebknecht en av de mest framstående tyska socialdemokraterna och revolutionärerna. Rosa var av polsk-judisk börd, och författade en mängd teoretiska och ekonomiska arbeten. Mördades 1919.

Hennes kritik av Lenins organisationssyn finns på svenska dokumenterad i hennes broschyr [Den ryska revolutionen](#) (Federativ, Sthlm 1968), och [Den ryska socialdemokratin organisationsfrågor](#), ibland kallad *Marxism eller Leninism* (Växjö Ungsocialister, Fripresstryck Jönköping 1972).

Bahro syftar främst på Luxemburgs kritik av och svar på Lenins ”Ett steg framåt, två steg tillbaka”, som gavs ut 1904.

Rosa strävade efter att nå ett dialektiskt samband mellan ledning och basmedlemmar, mellan klass och parti. Det kan visserligen hävdas att Lenins partiuppfattning var bättre anpassad till de ryska realiteterna, men också att den, som Rosa — och även Trotskij — förutspådde, födde en supercentralism som ersattes av en enda mans ersättande av partiets ledning med sig själv.

Luxemburgs kritik utgick från att det behövdes olika partisyn för Ryssland och Västeuropa. För att belysa Bahros resonemang citerar vi: ”Den socialdemokratiska rörelsen är den första i klassamhällets historia som i alla sina utvecklingsskeden hela tiden räknar med massornas organisering och direkta självständiga handlande. Härigenom skapar socialdemokratin en typ av organisation som helt och hållet skiljer sig från tidigare revolutionära rörelser, som t ex jakobinernas och Blanqui-anhängarnas rörelser (sammansvärjningsgrupperingar, min anm. AJ.) ...Partiorganisationens verksamhet, proletärernas växande medvetande om kampens mål, kampen själv — dessa tre ting kan inte skiljas åt tidsmässigt och mekaniskt. De är bara olika aspekter på samma process. Socialdemokratin har bara allmänna principer för kampen och inte någon färdig strategi som en centralkommitté kan lära medlemmarna i partiet på samma sätt som man utbildar militära förband...Därför kan inte en socialdemokratisk centralism grundas på partimedlemmarnas blinda lydnad och mekaniska underkastelse under

En effektiv organisering kräver naturligtvis även idag en apparat och en disciplin, inte bara i förvaltningen utan också i partiet. Men kommunisterna måste vända upp och ned på styrkeförhållandet i sin organisation, mellan å ena sidan diskussions- och beslutsnivå för värderingar och mål, politikens vägar och medel, och å andra sidan Apparatusens sfär för verkställande.

Den process genom vilken statsmaskinen ska förvandlas till ett tjänande förvaltande verktyg, kan över huvud taget bara komma igång om den får sin början inom partiet, om sekreterarnas och sekretariatens härskande inom partiet bryts. Kommunisterna måste befria sin politik från varje partiapparatusens bestämmande inflytande, och i stället etablera sin kollektiva suveränitet över denna. Och varje kommunist måste ha möjlighet att i nödfall träda ut ur sin roll som disciplinerad medlem, och fatta egna beslut efter sitt eget samvete.

Om man sammanfattar allt detta, kan man säga att partiet måste våga offra sin gamla institutionella existens, för sin andliga förnyelse. I ett par antiteser, ska jag nu kortfattat sammanfatta vad Kommunisternas Förbund skall kännetecknas av idag. Det skulle vara:

— inte ett arbetarparti av den gamla, sedan länge alltför inskränkta sorten; utan en sammanslutning av alla slags människor från alla skikt och samhällsgrupper, i vars medvetande de frigörande intressena och behoven är förhärskande;

— inget massparti av det slag i vilket en självutnämnd ledarelit av auktoritära intellektuella manipulerar medlemmarna som om de bara vore nummer; utan en förening av likasinnade, det vill säga personer intresserade av att lösa samma problem, och där alla har samma allmänna status;

— ingen sekteristisk, mot samhället slutet korporation av bättre vetande; utan en mot samhället öppen revolutionär gemenskap, till vilken de som strävar i samma riktning kan ansluta sig;

— inte någon överstat, som styr och kontrollerar den egentliga stats- och förvaltningsapparaten utifrån och ovanifrån; utan den ideelle inspiratören till en samverkande aktivitet av alla basgrupper, ett förhållande som ger människorna möjlighet att kontrollera alla beslutsprocesser *inifrån*;

— inte någon lydlig armé, som utför de politbyråkratiska besluten om expansion och upprätthållande av status quo; utan med Gramscis uttryck den kollektivt intellektuelle, som i demokratisk kommunikation med alla intressen skapar och praktiserar flertalets vilja till förändring.

Detta kommunistiska förbunds huvudfunktion kommer att bestå i att föra in samhället i kulturrevolutionen så att en planmässig, men ändå inte framtvängd praktisk förändring genomförs, alltså frambringad av övervägande positiva behov.

partistyrelsen. Därför kan inte den socialdemokratiska rörelsen tillåta att man bygger en lufttät skillnad mellan å ena sidan proletariatets klassmedvetna kärna, som redan finns inom partiet, och å andra sidan de delar av proletariatet som finns utanför partiet, ute bland folket.

Lenin bygger sin centralism på följande två principer: 1) Alla partiorgan skall in i minsta detalj underkasta sig partistyrelsen, som ensamt har att tänka, leda och besluta. 2) Kärnan av organiserade revolutionärer skall omsorgsfullt skiljas från sin sociala och revolutionära miljö (Lenin menade att agitatoriska begåvningar etc inte skulle stå på fabrikena, utan anställas av partiet som kringresande organisatörer el dyl, min anm AJ.) . En sådan typ av centralism är ett överflyttande av blanquismens organisationsprinciper till den socialistiska arbetarklassens massrörelse. ...Socialdemokratisk centralism (är) helt och hållet olik blanquistisk centralism... Den är så att säga det avancerade proletariatets 'själv-centralism' Det är majoritetens styre inom partiet. De nödvändiga villkoren för ett förverkligande av socialdemokratisk socialism är 1) Existensen av en stor skara arbetare som utbildats för den politiska kampen, 2) Möjlighet för arbetarna att utveckla sin egen politiska verksamhet genom inflytande på det offentliga livet, partipressen... Lenin förhärligar fabriken uppfostrande betydelse. Fabriken, säger han, vänjer proletariatet vid 'disciplin och organisation' (sid 147). När Lenin säger detta visar han åter att hans uppfattning om socialistisk organisation är helt mekanisk. Den disciplin Lenin talar om inhamras i arbetarklassen inte bara av fabriken, utan också av den militära apparaten och den statliga byråkratin — av hela den auktoritära borgerliga staten... Socialistisk, frivillig disciplin har ingenting att göra med den disciplin kapitaliststaten påtvingar arbetarna. Nej, den kommer när man utrotar det gamla samhällets lydnad och servilitet.”

Rosa Luxemburg diskuterar i samma broschyr (*Marxism eller Leninism*) roten till opportunist i arbetarpartierna, också det i polemik med Lenin. Det skulle dock föra för långt att ta upp även detta här.

Föredrag V

Om det, enligt vad som här har sagts, finns ett omfattande frigörelseintresse i de real-socialistiska länderna, och om det ser ut att vara möjligt att organisera detta politiska intresse i form av ett nytt Kommunisternas förbund; då ställs frågan om den *allmänna frigörelsens ekonomiska strategi, kulturrevolutionens handlingsprogram* i centrum.

Det krävs mer än en politisk revolution, det krävs ett genomgripande ekonomiskt alternativ för att blockera underställdhetens och alienationens källor. Det ekonomiska alternativet måste räkna med att de rådande förhållandena har djupa rötter i massornas vanor. Det betyder att man framför allt måste stå ideologiskt rustad mot anstormningen av kompensatoriska behov, så att dessa inte kan blockera övergången till den frigörande processen.

Marxismen klagar inte över den rådande bekvämligheten och dränglyckan hos människorna, över deras skenbara och understundom också faktiska ovilja till frihet. Den pläderar för den aktiva promoteiiska³² solidariteten med de mest undertryckta, pläderar för en koncentration av krafterna på att förbättra förhållandena för de minst utvecklade, eftersatta och till korta kommande grupperna och skikten. Ty det är klart: Om inte den fria personlighetens utvecklingsbetingelser skapas åt alla — och det är ganska exakt konstaterbara realia i den ekonomiska och politiska processen — så måste all frigörelse bli halv, och strax på nytt igen bli utan innehåll. Detta nödvändiggör ett tvåstegsprogram. Innan man ägnar sig åt att tänka på slutmålet, alltså frågan om hur det samhälle ska vara organiserat, som ska säkra den fria utvecklingen åt var och en av dess medlemmar, måste man i den praktiska politiken koncentrera sig på förutsättningarna att samla alla krafter för att nå dit, och klarlägga hela strategin genom en plan för vägen dit. Det blir det första problemet: Hur kan man neutralisera de kompensatoriska intressena, som binder människorna till civilisationens rådande form.

Hur lösningen ser ut, beror naturligtvis på föreställningen om målet; kulturrevolutionens båda steg kan inte helt sonika mekaniskt avlösa varandra. Inriktningen på en helt ny form av ekonomisk reproduktion är nödvändig, inte bara på grund av miljö- och resurskriserna, utan inte minst för att koppla av impulsen att sträva efter surrogat.

Tillväxtkonkurrensen forcerar olikheten i materiell levnadsstandard mellan människor och nationer, och därmed de kompensatoriska behoven. Ju mer som produceras, desto mer måste eftersträvas, ägas och förbrukas; desto mer psykisk energi binds i abstrakt arbete och kompensatoriska nöjen, och förblir undandraget de frigörande krafterna. Den materiella omätligheten kostar oss den högre utvecklingens frihet, underställer oss påtvingade förordningar och frambringar samhällets styvmoderlighet. Om de materiella behovens explosion inte kan hejdas, blir kommunismen omöjlig, inte bara ekonomiskt utan även psykologiskt. När Marx satte ett överflöd av varor som förutsättning för kommunismen avsåg han i första hand det egentliga levebrödet, livsnödvändigheterna. I de industrialiserade länderna har produktionens och behovens pådrivande dialektik förskjutits till nöjes- och utvecklingsområdet. Det kompensatoriska ha-, förbruknings- och konsumtionsbegäret och tvånget tvingar fram ett fortsatt produktionskrig, varigenom vi även om hundra år kommer att vara för fattiga för kommunismen. Den kapitalistiska tillväxtdynamikens onda cirkel måste brytas.

För den praktiskt ekonomiska politiken gäller det frågan om vad som kan bli den tändande gnistan för ett sådant genombrott. Hur ska man kunna bryta udden av de massiva kompensatoriska behoven? Man måste tillfredsställa dem så långt som möjligt. Det finns en rad omedelbara åtgärder, först och främst en rad särskilda ”upphävanden”. Deras gemensamma nämnare är att de appellerar till längtan efter social rättvisa, och därmed går de utöver sig själva.

³² **Promoteisk solidaritet.** Enligt en gammal grekisk legend stal titanen Promoteus eld från gudarna och gav den åt människorna. På så vis bar han kulturen till människan. Som straff för det fängslades han av gudarna och sattes fast på en klippa i Kaukasus. Varje dag kom en gam och hackade ut hans lever. Levern växte ständigt ut på nytt. Till slut befriades han av Herkules. Promoteus har sedan fått en betydelse som just solidarisk hjälpare.

Det gäller till att börja med den undantaglösa likvideringen av den ovanifrån kommande byråkratiska korrupsionen i alla dess former, öppna och dolda, helgade och ohelgade. Härunder faller sådana åtgärder som att sätta ett högsta lönetak, att undanröja funktionsapparaten alla särskilda materiella, sociala, medicinska, kulturella och liknande privilegier, såväl som att reducera anslagen för representation och beskydd (av apparaten ö.a.). Genom denna likvidering faller också bilan för den småborgerliga pompan med ordnar och dekorationer, och samtliga därmed sammanhängande inkomster.

Det gäller vidare att avskaffa arbetsnormerna³³ och ackordslönen. ”Prestationsarbetarnas” situation framtvingar på grund av löneformens principiella orättfärdighet mot den drabbade protester och opposition, och den hindrar en optimal funktion för maskineri och teknologi; leder till sämre kvalitet och dåligt utnyttjade av material, och att man förenar sig mot prestationsstarkare kollegor, höjer sjukfrånvaron. Den förhindrar det exakta utrönandet av vilka möjligheter som finns etc. Hela den mängd psykisk energi som uppåtdas för, respektive avleds av den med normer och ackord förbundna intressekonflikten går förlorad för produktivkrafternas utveckling, och motverkar passivt och aktivt dessa.

Det gäller vidare ett periodiskt, planmässigt deltagande av all ledande och intellektuell samhällspersonal i det enkla manuella arbetet, såväl i den materiella produktionen som på andra områden. För detta måste man skapa en sorts regelbunden, relativt varaktig förbindelse mellan särskilda arbetskollektiv, en förbindelse som är så flexibelt hanterlig att valet av denna andra arbetsplats visserligen sker inom en institutionellt hjälpande ram, men inte utan individernas aktiva medbestämmande.

Ur detta ska det komma en annorlunda, knappast på förtjänster inriktad impuls för alla, som på basis av den gamla ännu existerande arbetsdelningen huvudsakligen har ledande respektive skapande sysslor, att utan villkor och utan själv-rättfärdigande idealisering av den egna ställningen göra upp med orsakerna till och verkan av den sociala ojämlikheten vid fördelningen av arbete och kunskap i vårt samhälle.

Det gäller slutligen att fullständigt korrigera lönesystemet, detta måste dock förberedas genom en mera långsiktig diskussion på basnivå. Ett införande av rättvisa löner, vilket för närvarande omöjliggörs genom otaliga missförhållanden, måste samtidigt bli en framstöt i riktning mot inkomstutjämning. Ty kulturrevolutionen ifrågasätter i ett senare stadium generellt giltigheten av ett prestationssystem för inkomstfördelningen, och ett användande av så kallade materiella sporrar som den viktigaste prestationsregulatorn. Samhällelig utjämning när det gäller förbrukningens kvalitet är villkoret för att komma ifrån principen om kvantitet, om kompensatorisk förbrukning.

Så syftar den kulturrevolutionära skissen i sitt första steg till att största möjliga mängd psykisk drivkraft överförs från det kompensatoriska förhållningssättets område, att denna mängd vinnas för en genomgripande förändring av behovsstrukturen. Tyngdpunkten i den sociala intressekampen skall förskjutas till villkoren för tillägnandet av kulturen. Den kommer då också att ”av sig själv” få till följd en annan struktur på den materiella förbrukningen.

Underordnandet av de kompensatoriska behoven kan bara lyckas om motiven på ett positivt sätt knyter an till flera mer långsiktiga perspektiv.

Det kommunistiska produktionsmålet är förverkligandet av den fria och rika personligheten, vilket helt bestämmer det samhälleliga sammanhanget. Denna personlighet kan i första hand

³³ **Arbetsnormer.** Ett slags ackord, ett beting, som måste klaras av för att man ska få full lön. Speciellt i DDR höjdes normerna kraftigt i slutet av 40-talet och början av 50-talet, för att sätta fart på ekonomin. Ökad produktivitet var i och för sig nödvändigt, men kunde uppnås på två sätt: Bättre teknologi, eller ökad mänsklig insats. Till slut tyckte de östtyska arbetarna att man försökte pressa ut för mycket ur dem. 1953 demonstrerade de mot normerna och maktlösheten, och lyckades nå en sänkning av normerna. En roman som skildrar detta är Stefan Heym *Fem dagar i juni* (Prisma, Lund 1977).

uppnås med den kvalitet på personliga kunskaper, känslor och beredskap som krävs vid den rådande kulturnivån för att sätta sig i en aktiv relation till den samhällsliga helheten. Då det samhällsliga livets lagar har hela världen som sitt subjekt är alla personer som av omständligheterna förvägrats tillgång till denna nivå underutvecklade. I andra hand är den fria och rika personligheten också bunden till aktiviteternas och de sociala förbindelsernas allsidighet. Vad som måste skapas är alltså helt enkelt betingelserna för frigörelse från den vertikala arbetsdelningen, och från så många hinder som möjligt för den horisontella arbetsfördelningen.

För att på detta sätt nybilda de objektiva betingelserna för utvecklingen av människan som subjekt, måste kulturrevolutionen framför allt sätta igång en omfördelning av arbetet. Detta efter principen att alla presterar lika andel av arbetet, på skilda funktionsnivåer, och att den sociala jämlikheten mellan de som utför allt nödvändigt arbete förankras på det enda möjliga sättet: Att ingen människa längre förvandlas till funktionen av en bestämd, avgränsad och underordnad syssla. All monopolisering av aktiviteter som gynnar den personliga utvecklingen måste bort om dess följd — den förutbestämda underutvecklingen av andra personer — ska kunna övervinnas, och därmed den sista formen av utsugning.

Därav följer nödvändigheten av att ge alla människor oinskränkt tillgång till en allmänbildning på "universitetsmässig" nivå, som omfattar samhällskunskap och konst, natur och teknik. Detta är alternativet till stratifieringen efter utbildningsgrad, och varje slags socialt inkompetent specialistvälde. Specialisering får en allt mindre betydelse. Tvärt emot den samlade mångtusenåriga traditionen hos det patriarkaliska prestationssamhället, måste kulturrevolutionen forma barndomssituationen och socialisationsprocessen på ett sådant sätt, att det övervägande flertalet ungdomar kan bevara och öka en utvecklingsförmåga och motiverande beredskap som motsvarar den i barndomen.

En sådan bildningsprocess kräver naturligtvis en allmän praxis i vilken den kan mogna. Framför allt gäller det att återvinna ett kollektivt liv på grundval av självstyrande gruppaktiviteter av olika slag. Detta för att kunna kristallisera mänskliga självförverkligande relationer. Människornas isolering och avskildhet i den moderna arbets-, skol-, familje- och fritidsvärldens ensamceller är den främsta källan till social olycka och social oförmåga.

Det helt avgörande villkoret är såväl ett församhälleligt som en demokratisering av den allmänna kunskaps- och beslutsprocessen, att den äger rum utanför och ovanför varje hierarkisk apparat. Utan en politisk praxis där det råder fullständig frihet att kommunicera med andra kring sociala värderingar, mål och vägar, kan den mänskliga frigörelsen inte nå flera framsteg. Denna frihet är förutsättningen för att kunna utarbeta en möjlig kulturrevolutionär strategi. Ty att programmera om hela ekonomin, hela förhållandet mellan produktion och behov, och även de informationskanaler som krävs för att reglera produktionsprocessen — det måste leda till sammanstötningar med stora sociala förluster, om det inte alltid lyckas att på nytt nå fram till flertalets samstämmighet.

När ett samhälle är så omfattande industrialiserat, att det någorlunda kan tillfredsställa sina medlemmars elementära behov på den rådande kulturnivån, måste den ekonomiska planeringen gradvis men bestämt förändras, så att den prioriterar människornas allsidiga utveckling; ökar deras positiva möjligheter till lycka. Såväl produktionens som arbetsproduktivitetens tillväxt kommer i praktiken att gå miste om sin helgongloria som oundviklig ekonomisk nödvändighet. Nolltillväxten upphöjs inte till lag i och med detta, det innebär bara att kvantiteten förpassas från sin förstaplats. Det samhällsliga sammanhanget skall inte längre grundas på bristens och armodets förutsättningar, eftersom dessa är överspelade. Det vill säga, äntligen kan man i våra länder upphöra med att utifrån senkapitalismen bestämma vad rikedom är; vad, till vad och varför vi måste producera, och efter vilka effektivitetskriterier det skall ske.

Ett socialistiskt samhälle kommer också att i nödvändighetens rike erbjuda sina medborgare

ett allmänt fritt spelrum för självförverkligande och personlighetsutveckling. Ekonomiskt uttryckt innebär detta att det materialiserade arbetets herravälde över det levande avslutas. Inte längre leva, lära, förbruka, koppla av och njuta endast för att reproducera arbetskraften till nästa produktionscykel. Planeringen kan inte börja med en arbetstidsbudget, utan helt enkelt med en samhällelig tidsbalans, med utrymme för en helhet av mänskliga livsyttringar. Planeringen måste skapa utvecklingsbefrämjande ramar och förutsättningar för alla individuella tidsplaner. Ett av de viktigaste villkoren som man bör inrikta sig på är en arbetskraftsreserv utöver planen, en planerad överkapacitet av levande arbete, i förhållande till det befintliga maskineriet.

Den socialistiska rätten till arbete innebär något helt annat än full sysselsättning med alienerande arbete, med ända till in i förväg planerad övertid. Det viktigaste kravet idag är en förkortning av den *psykologiskt improduktiva arbetstiden*, vilket inte är identiskt med en förkortning av arbetstiden i allmänhet.

Arbetsorganisationen måste anpassas efter utbildningspolitikens behov, inte tvärtom. Det gäller att även aktivt tvinga fram den redan spontant startade produktionen av outnyttjat medvetande, för att medvetet frambringa ett kunskapsöverskott, som det vetenskapligt-tekniska fabrikkssystemet och dess överbyggnad inte längre kan fånga upp med sin nuvarande sociala uppbyggnad; så att angreppet på den gamla arbetsdelningen därigenom blir oundvikligt.

Hand i hand med uppbygget av en annorlunda inriktad motivationsstruktur kommer en harmonisering av den ekonomiska verksamheten att bli möjlig. Genom åtgärder som:

— förskjutning av prioriteringarna från produktionens utsugning av naturen, till dess inordning i den naturliga cykeln; från den utvidgade till den enkla reproduktionen; från en ökning av arbetsproduktiviteten till omsorg om arbetsvillkoren och arbetsmiljön i vid bemärkelse;

— därefter också utvecklingen av en natur- och människoanpassad teknik och teknologi, och ett återupprättande av proportionaliteten mellan stor (industriell) och liten (hantverksmässig) produktion.

Hur kan den totala samhällliga organiseringen av arbetet och livet se ut, om arbetsdelningen bryts? För att göra människorna förmögna att tillägna sig hela det allmänna sammanhanget, att faktiskt utöva verkligt inflytande på den sociala syntesen, så måste man överge den på förhand personlighets- och initiativfientliga typen av centralistisk superorganisation. Det samhällliga sammanhanget kommer oundvikligen att undslippa individernas grepp om det är organiserat så, att idel specialiserade underavdelningsledningar, som bara får koordineras ovanifrån, griper in och totalt förbjuder det ändamålsenliga horisontella samarbetet och kommunikationen vid basen. Om den rika personligheten skall bli ett produktionsmål, så måste man hitta en form för ekonomiskt styre som garanterar konkreta personliga initiativ och verklig gemenskap för människorna.

Lösningen ligger i att lägga fram den *federativa* principen, som finns med i tanken om den fria sammanslutningen, och som t ex också har bestämt Marx' beskrivning av kommunorganiseringen. Det förenade arbetets och det samhällliga livets grundenheter, måste bestå av relativt autonoma sammanslutningar på territoriell basis, som kommer att spela rollen av sociala mikrokosmos. En sådan kommunorganisering kunde också vara grunden för en avveckling av det isolerande åtskiljandet av arbets-, bostads- och utbildningssfärerna; utan att därför innebära återfödandet av gamla inskränktheter, isolering och avskildhet. I synnerhet skulle den också erbjuda utrymme för gemensamma boendeformer, i vilka jag ser den ekonomiska grundvalen för kvinnans frigörelse, och ett villkor för att djupgående säkra full bildningsförmåga och inlärningsmotivation hos barnen, och för att skydda dem mot den i kärnfamiljen inneboende faran av en ursprunglig, grundläggande neuros.

En samhällsorganisering enligt kommunprincipen betyder ett undertryckande (på intet vis att jämföra med ett undanröjande) av den hierarkiska ordningen. Det betyder samordning istället för underordning av människorna med avseende på deras olika sysslor. Och det betyder att förena dessa olika primära sammanslutningar till komplexa, men i enlighet med den lokala strukturen överskådliga enheter, vilka omfattar livsprocessen i alla dess delar, och där inga beslutskanaler är utom medborgarnas kontroll. Kommunerna, vilka naturligtvis till en viss grad är specialiserade, inom ramen för den totala planmässiga samhällsliga arbetsdelningen, sammansluter sig själva till det nationella samfundet. Redan i nuvarande folkrätt tränger sig sammanslutningstanken igenom, dock inte den avskyvärda idén om en hyperbyråkratisk världsregering.

Förmedlingen till högre enheter kan utvecklas fullt genom i basen valda delegater. Kontrollen av speciella särintressen kan man säkra genom full offentlighet av informationsflödet, och genom att garantera en verklig personlig rätt, och plikt, att avslöja institutionella manipulationer, i stället för det hittills vanliga byråkratiska hemlighetsmakeriet.

Så kan man, framställt i yttersta korthet, tänka sig den ordning i vilken betingelserna för reell frihet sammanfaller med villkoren för reell jämlikhet och broderskap. Kommunismen är inte bara nödvändig, den är också möjlig. Om den blir verklig, det måste avgöras i kampen om dess betingelser.

Föredrag VI

Avslutningsvis ska jag nu tala om de politiska perspektiven. Vilket hopp kan en kommunistisk opposition ha om att få sina målsättningar förverkligade? Naturligtvis ställer jag främst frågan med tanke på den minoritet existenssiellt engagerade människor, som inte har hängt upp sina förhoppningar på tillfälliga politiska konjunkturen, eller hur hemliga polisen uppträder för tillfället, och som inte drar snabba växlar på vissa framgångar. 1922 publicerades i München Karl Liebknechts³⁴ efterlämnade skrifter, där han bland annat reagerar mot det slagord som lyder ”Politik är det möjligas konst”. Jag citerar:

Det ytterst möjliga kan bara nås genom att gripa efter det omöjliga. Den förverkligade möjligheten är resultatant av eftersträvt omöjligheter. Att vilja det objektivt omöjliga betyder alltså inte meningslöst fantasi och förblindelse; utan praktisk politik i djupaste mening. Att påvisa omöjligheten av att förverkliga ett politiskt mål betyder ingalunda att bevisa dess vansinnighet; på sin höjd de småaktiga kritikernas brist på insikt i de samhällsliga rörelselagarna, särskilt i den samhällsliga viljebildningens lagar. Den egentliga och starkaste politiken, det är det omöjligas konst.

Det omöjliga, betyder här summan av allt det som taget var för sig faktiskt ”inte går”, utan endast genom en total omvälvning, allt tillsammans, vilket det välanpassade sunda förnuftet inte ens vågar tänka på.

Det kommunistiska alternativet siktar till en omvälvning ända in i kulturens djupaste skikt. Den bygger på intet sätt på den naiva illusionen, att om bara oppositionen får makten i sina händer, så lyckas den föra in historien på andra banor. Man kan inte överrumpla samhället med kulturrevolutionen, som vid en statskupp. Oppositionen strävar över huvud taget inte omedelbart efter makten, utan förlitar sig snarare på den långsiktiga tillväxten av sitt inflytande, vilket beror på möjligheter till en fri och öppen offentlig diskussion kring oppositionens program, och möjligheten till en egen organisation och propaganda. Det är oundvikligt med en fas av öppen motsättning mellan oppositionen och det härskande officiella

³⁴ **Karl Liebknecht.** Jämte Rosa Luxemburg en av de ledande socialdemokraterna och revolutionärerna. Röstade tillsammans med henne mot de tyska krigskrediterna. Kunde pga fängelsevistelse inte delta i Zimmerwaldkonferensen mot kriget. Mördades 1919 samtidigt som Rosa Luxemburg. Såvitt känt finns inget utgivet på svenska av Liebknecht. *Militarism and Anti-militarism*, (Duckworths förlag 1973). *Gesammelte Reden und Schriften 1916-1919* (Dietz Verlag DDR).

farisé- och skriftlärdeväldet. Massorna kan inte komma till klarhet under det politbyråkratiska förmyndarskapet. Den så kallade omogenheten hos massorna blir mer och mer en produkt av apparatväldet, även om den till en början var en av orsakerna till detta välde. Det kultur-revolutionära programmet riktar sig som en modern ideologisk omvändelse mot massornas vana att spontant anpassa sig till den kapitalistiska civilstationen. Sannolikt blir det efter ett första antibyråkratiskt uppsving en liknande reaktion som på bergspredikan i Nya Testamentet (se not 11), där det sägs att folket förfärad sig över en sådan lära. Vi måste räkna med detta tröghetsmotstånd. Det beror på att byråkratin och underställdheten kompletterar varandra. Att bryta detta samband, just det är syftet med en tålmodig politik för att neutralisera de kompensatoriska intressena.

Inom partiets intelligentia och i dess omgivning finns det många som dövar sitt samvete genom att konstatera ”att man inte kan göra något”. Samtidigt som de retoriskt beklagar sig över avsaknaden av ett seriöst alternativ. I Aitmatovs³⁵ berättelse ”Farväl Gülsary” säger hjälten till sin äldste vän: ”Någon gång upphörde du att vara kommunist.” Den som emellertid verkligen är stark i sin övertygelse, bör erinra sig dessa ord till dialektikens lov: ”Det säkra är inte säkert, det förblir inte som det är.”³⁶

Man måste bara våga ställa sig själv en radikal fråga: Hur länge är det självklart med detta perspektivlösa ”ekonomiska tävlande” om produktionskapacitet och kapital-likformig produktivitet, för vilket vi offerar allt annat? Eller: Vad beror det på att man huvudsakligen måste locka individerna till arbetet med ekonomiska medel, varför måste de bli repressivt kontrollerade? Och: Är det verkligen omöjligt att komma ifrån en diplomatisk medverkan till den så kallade terrorbalansen? Vad är det för intressen som hindrar oss från att sätta det västliga militärindustriella komplexet under press, genom en faktisk upptrappning av avrustningen? Och vidare frågan: Kommer inte den politbyråkratiska apparat som härskar i Sovjetunionen att mer och mer visa sig vara en prominent del av världsreaktionen, när dess funktion att understödja nationella befrielseörelser mer och mer kommer att upphöra, efter den nuvarande slutfasen i södra Afrika? Var kommer det att finnas trupper att sätta in mot en sovjetisk Dubček? Alla dessa frågor bör tänkas igenom på nytt.

Låt oss bara ta den militärpolitiska situationen. Varje verkligt avrustningsinitiativ idag förutsätter att de progressiva krafterna i båda blocken samordnat sätter de maktpolitiska komplexen under tryck, och gör slut på vanan att avbilda den andra sidan som en fiende. Samhälleliga förändringar i såväl Europas kapitalistiska som icke-kapitalistiska länder, är förutsättningen för att spränga det reaktionära världsalltet av rustningsplaner och avrustningsdiplomater, och starta en upptrappning av avrustningen. Naturligtvis måste stridskrafterna till en början förbli oinskränkt funktionsdugliga, under en politisk maktväxling. Detta visade sig helt och hållet möjligt 1968 i Tjeckoslovakien. Men efter den perioden kommer det en politisk offensiv, som syftar till en utbrytning ur den supermilitaristiska häxkitteln, vilken förkväver mänsklighetens frigörelsesträvanden.

Styrkeförhållandet mellan frigörelsens och apparatens intressen verkar vara mycket mer ojämnt politiskt sett, än vad det är, socialekonomiskt sett. Orsaken ligger helt enkelt i att tendensen till underställdhet, i enlighet med sin karaktär, blivit helt och hållet institutionaliserad, samtidigt som individerna preventivt hålls atomiserade med sina mänskliga intressen, och till på köpet hindras av polisen att artikulera och organisera sig öppet.

³⁵ **Tjingiz Aitmatov**, ”Farväl Gülsary”, (Gidlunds, 1978), ursprungligen publicerad i *Novij Mir* 3/66. På svenska finns även ”Dzjamilja”, (Wahlström & Widstrand, Sthlm 1978). Kirgisisk författare, enligt Bahro litterärt jämbördig med Solsjenitsyn. Kritiserar stalinistiska ”läderrockars” förtryck, men utan Solsjenitsyns politiska romantisering av folket. Ställer sig uppgiften att arbeta för ett utopiskt engagemang, för mänsklighetens frigörelse.

³⁶ Citatet är från Brechts dikt ”Dialektikens lov”. Se ”Sånger mellan krigen”, (Fibs Lyrikklubb, Sthlm 1955).

Därför kan en kommunistisk opposition vid första anblicken vara utsiktslös. Men det är en historiens ironi, att apparaterna, som tidigare av varje form av kommunistiskt kätteri, står rådlösa som aldrig förr inför den nya medborgarrättsrörelsens tills synes så minimala utmaning.

I själva verket är det en helt ny, och gynnsam situation för en kommunistisk opposition. Naturligtvis måste vi göra oss fria från den gamla ortodoxa marxistiska sekterismen. Vi kan inte lära oss vägen av den opposition som en gång förlorade kampen mot den stalinistiska despotins uppåtstigande, på grund av sin egen växande förbittring. Varje revolutionär kommunist efter 1917 har vid en viss punkt under sitt uppbrott från apparatväldet känt sig som trotskist. Men den trotskistiska ståndpunkten är faktiskt historiskt utsiktslös. Vi ska inte återupprätta gamla normer, utan skapa nya. Vi är inte längre hänvisade till konstellationer inom partierna, utan måste medvetet stödja oss på de breda samhällseliga krafterna, vilka på samma gång slugt och naivt håller upp författningstexter och FN-resolutioner under näsan på den politiska polisen. Vi ska inte identifiera oss med t ex Sacharovs³⁷ riktning, och en Solsjenitsyn³⁸ står i fullständig motsättning till oss. Men vår huvudsakliga uppgift är inte att avgränsa oss medan vi värvar folk för vår egen ståndpunkt. Vår främsta uppgift är att avsätta den politbyråkratiska diktaturen.

Det finns idag, till och med i själva Sovjetunionen, en om än svag och utspridd — ny kommunistisk opposition, som representeras av personer som t ex bröderna Medvedev³⁹. Sedan ett och ett halvt årtionde finns det en sådan i Ungern, där den arbetar strängt vetenskapligt, och åtnjuter en, om inte halvlegal, så kvarts legalitet. Det finns orubbliga oppositionella i Tjeckoslovakien. Där har oppositionen bara dragit sig taktiskt tillbaka till författningsfrågorna, för att med den plattformen ta upp kampen om sin legalitet, vilket är det mest omedelbara målet för kampen. Den växer i Polen, där den nått en ansevärd bredd och organisering.⁴⁰ Och på senare tid har den också formerat sig i DDR. Det existerar idag i alla östeuropeiska länder en betydande marxistisk potential. Allt fler kommunister börjar medvetet arbeta på två plan (och inte längre bara tänka på två plan — det blir, också psykologiskt, en helt annan kvalitet). Apparaten finner i dessa lärlungekretsar inte längre en Judas på dussinet, och knappt ens en bland tolv gånger tolv. Den gamla maktens ideologiska vanmakt är sedan 1968 en allmänt känd historia. De upprätthåller en kyrka som knappast någon tror på. Och de är inte längre kapabla att diskutera. Allt de försöker sprida ut är utnött intill hopp-

³⁷ **Andrej Sacharov.** Sovjetisk socialist, vetenskapsman och oppositionell. Förekommer ofta i Samizdat, underjordiska o censurerade skrifter. Arbetar med krav som att byråkratin ska följa de lagar som finns, undanröjande av hemliga privilegier, upprättande av demokratiska förhållanden, mänskliga rättigheter m m.

³⁸ **Alexander Solsjenitsyn.** Känd författare som förpassades ur Sovjet, då byråkratin besvärades av den uppmärksamhet han fick för sina verk. Solsjenitsyns främsta bidrag är skildringarna av de politiska fångarnas liv. Solsjenitsyn tillhör de antikommunistiska, reaktionära opponenter, drömmer om en återgång till tsar-ryska förhållanden. Trots detta har hans lägerskildringar stort värde. Se *En dag i Ivan Denisovitjs liv* (Wahlström & Widstrand, Halmstad 1970), *Första kretsen* (Wahlström & Widstrand, Lund 1970), *Gulagarkipelagen* (Wahlström & Widstrand, Sthlm 1974).

³⁹ Bröderna **Medvedev, Jaures** och **Roy**. Roy Medvedev är en rysk antistalinistisk kommunist, som här i Sverige bl a är känd för sina böcker. Medvedev tar i *Om socialistisk demokrati* (Askild & Kärnekull, Norwich 1977) upp kritik av olika missförhållanden, med en samtidig överblick över den ryska oppositionsrörelsen. Jaures Medvedev, som bl a gjort en avslöjande undersökning av Lysenkos biologiska tokerier, och därför sattes på mentalsjukhus, har tack vare Roy Medvedev med fleras kampanj frisläppts, och bor nu i London. (Om denna episod se *En fråga om Galenskap*, Wahlström & Widstrand, Sthlm 1971). RM gick med i kommunistpartiet efter Chrusjtjöv's avstaliniseringstal 1956, och började en historisk uppgörelse med stalinismen (*Let History Judge*, Vintage Press, USA). Men då han var färdig med denna bok, blev det inte tillåtet att publicera sådant i Sovjet. Efter att ett brev, som protesterade mot att Stalin försvarades av sovjetiska myndigheter publicerats i väst, utslöts RM ur kommunistpartiet 1969. Han har därefter fortsatt att skriva, ges ut i väst, samt i Samizdat-utgåvor.

⁴⁰ **Polska oppositionen.** Se not 21. Den som vill läsa dokument, intervjuer etc. från oppositionen i Östeuropa, kan t ex läsa tidskrifterna *Labour Focus on Eastern Europe*, *Intercontinental Press/Inprecor*. På svenska finns *Östeuropabulletinen*, *Östeuropa* och *vi* samt *Listy*. Någon som speciellt behandlar Polen finns inte. (*Listy* behandlar speciellt Tjeckoslovakien).

löshet, och under all kritik för ett ledarskaps intellektuella nivå, mätt med marxistiska minimikrav. Endast avvärjningsmekanismerna fungerar ännu. Nyttiga reaktioner kan inte längre skönjas. Tills vidare förblir de vid makten, men endast på grund av den polisiära repressionen och hotet om militär intervention.

År 1968 var och förblir en väsentlig vändpunkt. En gång under de 60 år som gått sedan den ryska oktoberrevolutionen har de krafter som söker efter en ny organisering av de icke-kapitalistiska industrisamhällena framträtt öppet i historiens ljus. Då det till slut uppenbarades i Tjeckoslovakien, att det finns ett progressivt intresseblock gentemot apparathärskarna i den reellt existerande socialismen, blev det än mera tydligt, att majoriteten av de aktiva parti-medlemmarna väntade på att slå in på nya vägar. Vad som bevisades i Prag och Bratislava var inget mindre än livskraften hos vår samhällsordning om den politbyråkratiska diktaturen försvinner. Med slagordet ”kontrarevolution” menade reaktionen alltid i första hand den konsekventa reformpolitiken. Det är och förblir den sovjetiska ledningens största politiska förbrytelse sedan det 2: a världskriget, att den har berövat östeuropas folk, inklusive det egna landets folk, samt hela den progressiva mänskligheten de oersättliga erfarenheter som skulle ha vunnits om man låtit det tjeckoslovakiska experimentet mogna ordentligt. De tyska kommunisterna har ännu det framför sig, att på alla sätt visa den tjeckoslovakiska befolkningen sitt avståndstagande från partiets deltagande i denna akt av internationell politbyråkratisk reaktion.

De tjeckoslovakiska erfarenheterna förblir hoppfulla, särskilt om man överskrider de nationella ramarna vid utvärderingen. De hänvisar oppositionen till att långsiktigt eftersträva den politiska hegemonin inom hela det sovjetiska blockets ramar. Det är inte de nationella skillnaderna och motsättningarna som är avgörande, utan den grundläggande motsättningen går mellan de sociala intressena hos alla Östeuropas folk, och deras politiska byråkratiers intressen. Likväl som folken i Polen, Ungern osv, så behöver Sovjetunionens folk en ny politisk ordning.

Under de senaste åren har apparatens strategiska position försämrats ännu mer. De klarar inte av Helsingforsavtalets⁴¹ konsekvenser, vilket de var tvungna att inlåta sig på för att säkra det ekonomiska samarbetet med Väst. Och ännu större är den fara som uppenbarades vid de europeiska kommunistpartiernas konferens i Berlin⁴² eftersom det här handlar om stabiliteten

⁴¹ **Helsingforsavtalet.** ”Konferensen om säkerhet och samarbete i Europa 1973-75.” Dokumentet kan beställas från UD. Ett samarbetsavtal mellan Öst och Väst, främst med anledning av önskan om ökat ekonomiskt samarbete. För att nå detta fick Sovjet och Comecon-staterna bli underteckna en rekommendation om kulturutbyte, resemöjligheter etc. Både i DDR och i Sovjet har det bildats speciella ”Helsingforsgrupper”, som arbetar för att sprida kunskap om avtalet, och öka kraven på lättnader i kontakten med utlandet. Dokumentets huvudsidor är det ekonomiska innehållet. Allmänna resonemang om militär avspänning ingår också. En följd av avtalet var också en markant ökning av antalet personer som begärde utresetillstånd ur öststaterna.

⁴² **Berlinkonferensen.** Moskva har sedan Komintern-tiden fortsatt att sammankalla ledarkonferenser för kommunistpartierna från hela världen. Efter hand har man tvingats se en ökande, och allt mer officiell åtskillnad mellan de olika partierna, även om man försökt behålla sin hegemoni. Bland de första som efter Jugoslaviens brytning på fyrtioalet markerade sin rätt att gå andra vägar än de Moskva önskade var de kinesiska och italienska partierna. Berlinkonferensen markerar den hittills längst gångna skillnaden mellan partiernas officiella hållning: Moskva kunde inte längre neutralisera de västliga partiernas strävan efter egna linjer. Rätten till egna vägar, olika teoretisk syn blev nu allmängods. Konferensen hölls i Berlin 1976. I ”Alternativet” skriver Bahro: ”När större grupper av oppositionellt inställda kamrater samlar sig...och till exempel diskuterar materialet från Berlinkonferensen, står de härskande apparaterna inför ett svårt problem. De viktigaste talen på Berlinkonferensen är t ex, fast de offentliggjorts i partiets centralorgan, de facto illegala i DDR.” (sid 405) (Marchais' och Berlinguers tal publicerades dock i *Neues Deutschland*). Se också Ernest Mandel ”East Berlin Conference — New stage in the Crisis of Stalinism”, *Inprecor* nr 56 1976, där han skriver: ”DDR-byråkraterna tvangs att publicera bli Berlinguers och Marchais tal i *Neues Deutschland*, och detta oavkortat, sedan radio och TV redan hade direktsänt talen, och miljoner redan kände till dem. [Mandels artikel ingår i boken [Europas kommunistpartier](#), kapitel 3]

Bland det som sades var att man var för en pluralism med flera olika partier vid det socialistiska uppbygget,

i apparathärskarnas centrum. Sanningen är att den så kallade eurokommunismen för in splitt-ringens spöke i de östeuropeiska partierna, även bland de som arbetar i apparaterna, ända upp till politbyrån.

Som alla vet, har formen för den politiska överbyggnad, under vilken de antikapitalistiska förändringarna genomdrevs i Östeuropa efter 1945 påtvingats Östeuropas folk utifrån. Den är inte konsekvensen av deras egen nationella utveckling, varken till innehåll, utformning eller tidpunkt. Trots allt hade exporten av den sovjetiska modellen ursprungligen en progressiv betydelse. Den var den antikapitalistiska lösning vi kunde få. Den historiska situationen tillhandahöll inte någon bättre lösning för Östeuropa. Men idag är de efterstalinistiska apparathärskarnas roll i Sovjet gentemot Östeuropa den, att hindra folken från att gå fram mot socialismen i den form som passar dem. Som en ytterligare konsekvens drivs folken därigenom i armarna på en politisk restauration. Den tilltagande nationalismen — och den betyder konkret ”antisovjetism” — i de östeuropeiska länderna har såtillvida en progressiv funktion, att den riktar sig mot de fjättrar som den sovjetiska apparatens hegemoni lägger över deras inre utveckling. Oavhängighetsproblemets natur, dess springande punkt, för de östeuropeiska folken är nödvändigheten i att göra det egna socialistiska framåtskridandet i möjligaste mån oavhängigt den annorlunda, och för dem alltför långsamt förändrande inre situationen i Sovjetunionen. För de behöver nu inte bara — och detta gäller också Sovjetunionen — en enkel nyanpassning av överbyggnaden till de ojämförligt mycket mera utvecklade produktivkrafterna, utan dessutom, och samtidigt, återställandet av den nationella kontinuiteten vad gäller utformningen av de samhälleliga institutionerna.

Så snart det i praktiken ges en västeuropeisk väg till socialismen, blir den politiska processen i Östeuropa förstärkt, inte bara genom en mera oberoende utrikespolitik, utan framför allt genom att den bidrar till den hittills undertryckta reformeringen av institutionen. En reaktion mot det rådande förhållandet är oundviklig. Den icke-kapitalistiska vägens kontinuitet och den fredliga stabiliteten i Europa fordrar, att kommunisterna i god tid ställer in sig på att ge denna övergång en konstruktiv och gradvis form. De östeuropeiska folken vill med säkerhet ha politiska författningar med samma andemening som de som förespråkades av Berlinguer, Marchais och Carrillo⁴³ på Berlinkonferensen. Om den sovjetiska överbyggnaden skulle visa sig oförmögen att anpassa sig till en demokratisk övergångsprocess till socialismen i Italien, Frankrike och Spanien, kommer Sovjetunionen högst sannolikt att förlora sin västliga periferi — och göra det fullständigt. Ty man kommer under inga omständigheter att där acceptera sin nuvarande status med begränsad självständighet. Ur de välförståeliga sovjetiska framtidsintressenas synvinkel, som oppositionen där kommer att tillägna sig, gäller det just att preventivt minska de östeuropeiska ländernas bördor, och på så vis stärka dem i deras roll som pålitliga partners i det ekonomiska samarbetet och den frivilliga integrationen. En servil

---

man pläderade för att fackföreningarna skulle vara oberoende av staten, att det t o m skulle finnas strejkrätt efter kapitalismen, och även ett — vagt och tvekande, men dock — fördömande av brotten mot proletär demokrati och elementära mänskliga rättigheter. Det kan väl diskuteras hur mycket av detta som är vad kommunistparti-byråkratierna verkligen står för, och hur mycket av detta som är orsakat av trycket underifrån. Men vad som är farligt för Kreml, är att man inte längre kan fördöma sådant, som ”antikommunism” etc. som man gjorde när Tito och Mao inte följde Kremls linje. Det är dock viktigt att påpeka, att eurokommunisternas praktik tenderar att få effekter som att förväxla demokrati med den borgerliga statens institutioner etc.

⁴³ **Enrico Berlinguer.** Ledare för det italienska kommunistpartiet. Bland de som lanserat den ”historiska kompromissen”. Kristdemokraterna regerar idag Italien med indirekt stöd av kommunistpartiet.

Georges Marchais. Ledare för det franska kommunistpartiet, som har stor tyngd i Frankrike, men nu hotas av att överflyglas av socialistpartiet. Partiet tog för något år sedan bort begreppet ”proletariatets diktatur” ur sitt program.

Santiago Carrillo. Ledare för det spanska kommunistpartiet. Ledde partiet i exil från Frankrike under Francotiden. Är en av de eurokommunistiska partiledare som gått längst när det gäller att lossa banden till Moskva, legalisera överenskommelser med borgarna som ”sociala pakter” etc.

I de eurokommunistiska partierna har det blivit en mer och mer fri debatt både internt och offentligt. De står, om än inkonsekvent, även för demokrati under socialismen. Det är framförallt detta Bahro syftar på.

”proletär internationalism” av det slag man kunde höra predikas från den senaste SED-kongressens talarstol, äventyrar de långsiktiga alliansintressena mycket mer än en tveeggad och något överkompensatorisk nationalkommunism, som i Rumänien, på grund av de anti-sovjetiska stämningar som den provocerar. Sovjetunionen skulle kunna ge de östeuropeiska folken tillfälle att inse de verkliga fördelarna med alliansen, särskilt dess ytterst långtgående ekonomiska perspektiv.

Det gäller för den opposition som nu håller på att formera sig, att bygga upp en för den reellt existerande socialismens specifika betingelser adekvat, så allsidigt som möjligt, och strategiskt utslagsgivande position. För att senare kunna tvinga in politbyråkratin i den öppna intellektuella och politiska striden. Efter att apparaten tvingats erkänna att det kan finnas skiljaktiga ståndpunkter mellan partierna, för helt avgörande problem, kommer de att se sig konfronterade med krav på att de ska erkänna samma sak för deras egna partiers och länders inre liv. De skulle vilja ha en sorts Augsburgsk religionsfrihet⁴⁴: ”Cuius regio, eius religio” — sådan furste, sådan religion, som det hette då. Denna avgränsning och avskärmning mot de nya idéerna måste aktivt korsas. Bort med icke-inblandnings-mentaliteten i de ideologiska ärendena!

Ännu har apparaten en viss framgång med sin beprövade taktik, att göra det omöjligt att framföra någon grundläggande kritik i det egna samhället, och att samtidigt skicka ut kritikens språkrör utanför fridlyst område, som ett bevis på dess karaktär av främmande element. Oppositionen ges valet att antingen tåga — och det betyder att vara politiskt frånvarande — eller att ”tjäna fienden”. Som man lätt märker, handlar det om en effekt som diktaturen själv åstadkommer, eftersom den är trängande angelägen om att göra de uttalande inre motsättningarna till något främmande. Vi har på denna punkt att göra med det politbyråkratiska förmyndarskapets sista ideologiska ammunition för att försvara samhället. Låt oss sätta oss över detta, och tveklöst dra en skiljelinje mellan vår lojalitet mot den icke-kapitalistiska basen och lojaliteten mot dess föråldrade överbyggnad! Det är utomordentligt viktigt att använda alla möjliga kommunikationskanaler i det egna landet, och att i möjligaste mån bygga upp ett nät för detta. Vi skall dock inte skygga för att utnyttja det andra maktblockets teknik i vår politiska kamp. Vems var den plomberade vagn som förde Lenin ut ur Schweiz till Ryssland, och vem gav grönt ljus åt denna resa?⁴⁵ Det avgörande var vad ”den tyske spionen”, som bakdanerna därefter kallade honom, tog fram ur fickorna i Petrograd. Den gången var det de berömda Aprilteserna, de strategiska riktlinjerna för vägen till Oktober.

Under de gångna åren har också de inre subjektiva villkoren förbättrats för en effektivare formering av de oppositionella elementen. Nu träder den första generation, som inte längre är präglad av kriget, in i sin politiska mognadsålder.

Tydligt ökar beredskapen att sätta den sociala säkerheten på spel, liksom önskan att visa omvärlden det rätta ansiktet.

Den som går och känner sig oppositionell så länge, att partiets centralorgan kan tilldela

⁴⁴ **Augsburgsk trosbekännelse.** Efter trettioåriga kriget nådde de krigförande protestantiska och katolska härskarna en överenskommelse om att det var fursten i respektive stat som skulle bestämma den religion folket skulle ha. Det var således en garanti för furstens makt, och en icke-inblandningspakt för lokal hegemoni. Religionsbyten markerar dock mera real-politiska överväganden än religiösa för furstarna, bl a i fråga om allianser.

⁴⁵ **Lenins plomberade vagn.** Under första världskriget var Lenin i Schweiz. Efter februari 1917 lät de tyska myndigheterna honom färdas per tåg genom Tyskland, för att via Sverige komma vidare till Ryssland. De tyska myndigheterna räknade med att Lenin skulle försvaga de ryska stridskrafterna genom den inrikespolitiska kampen. Lenin å sin sida var ivrig att få komma hem och presentera sina Aprilteser, som blev en strategisk vägledning för Oktoberrevolutionen. Plomberingen av vagnen kan sägas ha varit ett försiktighetssteg från både tyskarnas och Lenins sida, för att Lenin inte skulle kunna påverka någon tysk på vägen, respektive att Lenin ville undvika misstanken om agentverksamhet för tyskarnas räkning.

honom en minnesruna för lång och trogen tjänst, denne har inte varit oppositionell, ty annars skulle han inte ha behållit sin position så länge.

Det som fortfarande saknas är initiativet till samling, till en sammanslutning för den mål-inriktade kampen. Den rådande situationen pekar direkt ut vägen. Då vi — så vitt vi tillhör partiet — måste betrakta oss som uteslutna, så fort vi förenar oss kring en egen plattform, måste vi gripa tillbaka på de allmänna medborgerliga rättigheterna i organisationsfrågan.

Författningen utlovar mötesfrihet och — framför allt, eftersom offentliga lokaler ändå inte är att tänka på till en början — bostadens okränkbarhet. Tiden är mogen för att föra samman de människor som vill engagera sig, utan allt för mycket konspiration, men med kännedom och skydd från en viss intresserad allmänhet. Säkerligen kommer det till en början att handla om övervägande teoretisk-ideologisk och propagandistisk aktivitet och ännu inte om en massrörelse. Men en början måste emellertid komma till stånd.

En maktförskjutning inom partiet, för vilket avgjort många historiska erfarenheter talar, har inte längre några utsikter att genomföras enbart på den långa ”smyg- och tig-vägen” genom institutionerna. Kärnan till den nya sammanslutningen kan bara ligga utanför den nuvarande strukturen. Bortsett från de väntade uteslutningarna, så har en ny, förändrad medvetenhet inte sin objektiva brännpunkt inom partiets officiella besserwissrars verkningsområde, eller inom vad som apparaten anser ”passande”. Vi skall vänja apparaten vid att få se en öppen opposition i ansiktet. Apparaten kommer utan tvivel att experimentera fram mer än en metod för undertryckande, men omständigheterna kommer inte att tillåta att de yttersta medlen sätts in. Så snart den träffar på en grupp människor, om än liten, som är beslutet att hellre avstå från familjeliv, välstånd och anseende, än att ge upp de mål man sätter högre än dessa ting, så kommer hela avväjningsmaskineriet att göra ett ömkligt fiasko. ”Organen” kommer t ex inte längre att kunna fortsätta med att utvisa kommunister, människor som är djupt förankrade i de realsocialistiska förhållandena, och som av de revolutionära och progressiva krafterna i den övriga världen uppfattas som ansvarsmedvetna. Över huvud taget kommer repressalier snarare att skynda på processen, och inte bara för att dessa manar fram den internationella solidariteten. På lite längre sikt kommer vi att kunna driva igenom vår legalitet, och offentliga tillvaro som kommunistisk opposition.

Det finns många tecken på att tåget till historiens nästa station kan börja rulla. När det kommer att hända, är inte oberoende av de subjektiva besluten. Rättare sagt beror det just på en kritisk mängd personliga impulser. När det idag finns åtskilliga människor i alla öst-europeiska länder, vilka trots en säker utsikt till åratals obehagligheter, söker utresetillstånd, då är det dags för den kommunistiska minoriteten att träda fram, för att livet ska förändras i grunden, här i den reellt existerande socialismens länder.

Intervju med mig själv

Rudolf Bahro: Intervju med mig själv

Fråga: När vi sänder dagens samtal, har redan er bok ”Till kritiken av den reellt existerande socialismen” publicerats under titeln ”Alternativet”. Belyser inte den nya titeln bättre ert ärende, än den ursprungliga formuleringen? Ni lägger ju fram förslag till en annan praxis för den östeuropeiska kommunismen. Ni gör det som marxist, som kommunist i DDR, dvs inifrån.

Svar: Vad jag vill förmedla är faktiskt inte i första hand en politisk polemik, utan en skiss till en omfattande politisk-ekonomisk analys och ett alternativ. Min bok är polemisk endast på så vis, att den förgör partiets officiella bild av den reellt existerande socialismen, och gentemot denna visar verkligheten. Det finns här hos oss en vitt spridd känsla av att den reellt existerande socialismen och Marx' socialism är helt olika saker, väsentligen olika saker. Jag bevisar att det är så. Jag lägger inte fram någon anklagelse, utan jag förklarar det, som

historisk verklighet. Jag analyserar och kritiserar den reellt existerande socialismen som en samhällsformation av egen typ, så som Marx uppfattade kapitalismen som samhällsformation. Jag har gått långt tillbaka i historien, ända till det gamla asiatiska produktions sättet, för att göra vårt systems ursprung förståeligt, och naturligt när det gäller Ryssland och Sovjetunionen. I DDR och Tjeckoslovakien är den reellt existerande socialismen som bekant ett utifrån kommande, och inte något ursprungligt fenomen. Här är det inte ett tillstånd som kan förklaras utifrån sig självt.

Fråga: Det är alltså er utgångspunkt. Och vad syftar ni till?

Svar: De huvudfrågor som jag tar upp och försöker besvara i min bok är: Vad skulle egentligen människornas allmänna frigörelse — det var ju Marx' primära mål — vad skulle denna allmänna frigörelse ha för innebörd idag? Vilka hinder ska man rikta sig mot? Hur kan, och måste, en kommunistisk praxis se ut under den reellt existerande socialismens betingelser? Vem ska bära upp denna praxis, ur vilka krafter kan dess subjekt utvecklas? Och hur ska det nya Kommunisternas Förbund organiseras? För vilket politiskt och ekonomiskt handlingsprogram?

Dessutom, ställer jag dessa frågor så, att de också borde intressera kommunisterna och socialisterna i Väst. Jag är till exempel osäker på om en vänsterfront, som i Frankrike, bör ta upp krav på att öka stålproduktionen och att ge den en investeringsinjektion, som en väsentlig programpunkt — ännu en dos av samma gamla medicin. På kort sikt kan åtskilligt vara riktigt, även en injektion för stålindustrin. Men vilken ny civilisation är det som det franska kommunistpartiet därigenom föregriper? Vad har man egentligen lärt sig sedan Maj 1968?

Fråga: Ja, det är problem som idag intresserar inte bara kommunister. Tyvärr är det inte nödvändigt att fråga varför er bok inte ges ut i stor upplaga i DDR, där ni bor. Men vad kommer att hända, då ni är tvungen att vända er till allmänheten utanför landet? Kommer man över huvud taget att kunna läsa er bok i DDR?

Svar: Några hundra exemplar kommer säkert att finna sin väg hit. Och sedan kommer ett par tusen människor att läsa den. Dessutom har jag sammanfattat innehållet i en serie föredrag, som säkerligen kommer att nå hit via radion (se första delen av denna bok ö.a.). Jag har dessutom på samma gång spridit boken också i DDR, om än på grund av mina möjligheter endast i en liten och amatörmässigt gjord upplaga. Jag är övertygad om att grundtankarna kommer att bli kända.

Fråga: Hur kommer SED-ledningen att reagera på att ännu en DDR-medborgare, ännu en partimedlem — ty det är ni ju sedan 25 år — öppet intar en oppositionell hållning? Er bok är logisk, obönhörlig och helt kompromisslös i sin uppgörelse. Den kan på lång sikt utöva ett inflytande som underminerar den härskande strukturen.

Svar: Det hoppas jag. Jag griper in i en process som pågår sedan länge. Den ursprungliga idén är urgröpt. Partiet står där som påvekyrkan inför Luthers reformation, där man långt in i de egna leden saknar tro. Rådlöshet ända in i politbyrån. Idétorka överallt. Särskilt i näringslivet är alla medel för massmobilisering utnyttjade och förslitna ända till bristningsgränsen. Mållöshet vart man än kommer. Diskussionerna har upphört.

Jag vill lägga en teoretisk grund åt de nya krafterna i kampen för det ärvda stalinistiska samhällsskickets upplösning. Detta tillstånd måste bort, eftersom det tränger sig in i själva livet, är improduktivt, fjättrar och förlamar de subjektiva produktivkrafterna. Det förgör sig självt i en konkurrens med Väst, som vi aldrig kan vinna på detta sätt.

Fråga: Tror ni att SED kommer att svara på er bok?

Svar: Vilka är "SED"? Låt oss först tala om dess apparat. Ty det var den ni menade.

Apparaten kommer naturligtvis först att svara med de invanda avvärjningsmekanismerna. Man kommer naturligtvis inte bara att kalla min bok revisionistisk, utan kommer också att kalla den kontrarevolutionär. Man kommer att tala om några slags uppdragsgivare. All uppmärksamhet från icke- respektive anti-kommunistiska kretsar — och dit räknar man på senare tid även själve Santiago Carrillo — kommer det att utnyttja för detta syfte. Det är bara rutin. För detta behöver tjänsteandarna knappast längre tänka. Det är ju ingen konst att slita ut ett par ensamma meningar ur sitt sammanhang. Apparaten måste göra kritiken utländsk. Det får inte vara sant att den kommer inifrån, att den har ett brett stöd i landet, särskilt bland partiets medlemmar. n dispyt kring mina argument och resultat kommer man 'att till varje pris försöka undvika.

Nåväl — man kommer att läsa boken, också så att säga i tjänsten. Och först nu kommer det verkligt viktiga. Så gott som alla som läser den — i tjänsten eller inte — kommer att tänka något annat än vad de sedan kan, eller får, stå för offentligt. Jag tror att jag har skrivit en bok mot vilken den politiska polisen kommer att stå maktlös, då den talar till även de mest lojala apparatmänniskorna — om de över huvud taget är beredda att tänka — i deras naturliga egenskap av tänkande människor. Åtminstone vad beträffar analysen, karaktäriseringen av det rådande tillståndet, kommer även politbyrå-medlemmarna att sitta över sidorna och om och om igen säga för sig själva: ”Ja så här är det.” Det avvärjar inifrån. Jag bygger direkt på skillnaden mellan officiell ståndpunkt och den inre psykologiska processen hos de politiska individerna. När jag talar om apparaten, då menar jag alltid en reaktionär maktstruktur, och inte i första hand de personer som är bundna till dess olika knutpunkter. De skulle ju i morgon kunna träda ut ur detta träsk.

Fråga: Och den övriga allmänheten i DDR?

Svar: Naturligtvis är min bok inte minst adresserad dit, till de många halvlojala partimedlemmarna, och över huvud taget de många människor som känner sig kritiskt bundna till DDR. De flesta spelar bara med, därför att alla möjligheter till förändring tycks dem uttömda. Det är ju inte någon historisk nyhet, att den stora massan av en bestämd generation drar slutsatsen ”att ingenting går”. Hos oss verkar det för många, som om det varken ”går” att göra något inifrån eller utifrån. Resignation. Det är rent psykologiskt. En förlamningsprocess, en tendens som man måste stå emot. Historien har naturligtvis alltid löpt vidare. Helt plötsligt ”går det” ändå, om än många inte längre är med vid det laget. Jag angriper med bestämdhet den kvarstående lojaliteten visavi apparaten, som sedan länge skadar det icke-kapitalistiska fundamentet i DDR. Verkligheten är sådan att i synnerhet varje parti-intellektuell måste fråga sig om det är apparatmänniskan — ty till en viss del är han en sådan — eller kommunisten som dominerar i honom. Ingen slipper ifrån denna inre subjektiva mot sättning.

Slutligen vänder sig min bok till de verkligt oppositionella Jag vill inspirera dem till en optimistisk konstruktiv hållning. Gå inte defaitismens och förtvivlans väg, utan den organiserade oppositionens väg! Var beredda att i nödfall ge upp er hittillsvarande tillvaro för detta, till exempel den särskilda rollen som anställda intellektuella!

Fråga: Ni tror alltså att ert arbete kommer att förändra läget i DDR?

Svar: Speciellt den ideologiska situationen. Jag räknar då inte med den omedelbara sensationen, snarare tvärtom. Det kommer att bli de mest skiftande känslomässigt betingade reaktioner — desto mera som man i regel inte kommer att kunna läsa boken med detsamma. Jag har emellertid lagt fram en teori. Jag förlitar mig naturligtvis på den. Jag förlitar mig på långtidseffekterna av de tankar som verkligen tränger in i problemets kärna. Jag har tagit itu med detta med absolut allvar, med all uppriktighet och konsekvens. Jag har inte bara lagt mitt förstånd, utan min medborgerliga existens i vågskålen. Det kommer inte att förfela sin verkan.

Jag tar uttryckligen mig själv som ett exempel. Jag är ju inte den förste som vågar något. Personliga exempel kan idag få oerhörda effekter. Man måste utnyttja den situation som

uppstått efter Helsingfors, och än mera sedan Berlinkonferensen, sedan eurokommunismen profilerade sig, för att ställa apparaten mot väggen på det ideologiska planet. Ge ingen ro, ingen andhämtningspaus i den ideologiska kampen! Den ena akten ska följa på den andra. Jag kallar det för att vänja apparaten vid att tvingas se en öppen opposition i ansiktet. Målet är att till sist påtvinga dem en öppen ideologisk kamp, i det egna landet, i vart och ett av den reellt existerande socialismens länder. För det måste vi arbeta vidare. Och för det behöver oppositionen en uttömmande motposition, inte bara enstaka förslag. Man måste sätta en plan för en annan helhetspolitik på dagordningen. Sådana aspekter som mänskliga rättigheter måste få sin plats i ett större och mer konstruktivt sammanhang. Jag är absolut säker på att det inte finns något alternativ till apparatens härskande i den reellt existerande socialismen, som kan genomföras utan eller mot kommunisterna. Vi måste bara beslutsamt tränga ut ur det senstalinistiska apparatväldet och ställa vår politiska erfarenhet, vår marxistiska metod i samhällets tjänst. Det gäller för vart och ett av våra länder, och för alla samtidigt. I Synnerhet för Sovjetunionen självt.

Fråga: Vilka personliga följder räknar ni med? Vad kommer att hända?

Svar: Jag ser inte den frågan som så ofantligt viktig. När man börjar tänka efter i det här läget, kan man inte välja sin situation själv. Jag är beredd på varje tänkbar reaktion. Jag har haft tid att förbereda mig på sanningens timme. Det är ju inte jag som är offret, det är jag själv som angriper. Jag har haft turen att själv kunna välja tidpunkt.

Fråga: Man kommer naturligtvis att utesluta er ur partiet?

Svar: Ja, på en gång, som ett avsked på grått papper. Det är det normala. Det är ju uppenbart genom den här boken att jag sedan länge står utanför de ramar som apparaten har satt upp åt partiet, senast efter den 21 augusti 1968. Det är inte normalt, men typiskt för systemet att jag kommer att förlora mitt hittillsvarande arbete. Samtidigt poängterar man starkt i den officiella DDR-propagandan människans rätt till arbete. Jag får alltså se, i vilken grad denna rätt kommer att gälla för mig.

Fråga: Och ni fruktar inte något mera?

Svar: Om man kommer att häkta mig eller inte, det beror på den internationella allmänhetens och särskilt den internationella kommunismens skydd. Att det finns paragrafer som jag var tvungen att synda mot för att över huvud taget kunna träda fram, det tillhör karaktären på vårt politiska system. Man har lagar som är så omsorgsfullt utformade, att en människa som vill sprida avvikande tankar (om man inte vill sprida dem är man inte politisk) måste bryta mot dem/Om man bestämmer sig för att min kritik av den politiska överbyggnaden skall räknas in under statsfientlig verksamhet, så finns det i den nya strafflagen — allt efter tolkningarna — till att börja med ett hot om mellan 2 och 10 år⁴⁶. Men det började långt innan dess. Exempelvis var jag tvungen att i god tid lämna min bok till den statliga upphovsmannarättsbyrå, med en förfrågan om att få tillstånd till att trycka den i utlandet. Jag vidtog denna åtgärd med min relativt harmlösa doktorsavhandling, som helt och hållet innefattas i boken, efter det att varken högskolan vid Leuna-Marseburg eller Dietz förlag hade antagit den. Man talade om för mig att jag på inga villkor skulle få tillståndet.

Kort sagt, alla alternativa politiska uppfattningar och inställningar kriminaliseras redan vid sin elementära konsekvens, publiceringen. Publicering kan över huvud taget inte uppnås legalt. För Europa är det ett för tiden mycket onormalt förhållande.

Fråga: Och man kommer inte att utvisa er? Det har ju under de senaste åren blivit en del av tillvägagångssättet mot oppositionella?

Svar: Det är möjligt att apparaten kommer att visa upp detta yttersta fattigdomsbevis. Men

⁴⁶ Bahro dömdes till åtta års fängelse.

innehållet i min bok kommer man inte att kunna stänga ute ur landet på det viset. Vad mig personligen beträffar, så är mitt slagfält här, även om jag inte ser några stora svårigheter i att finna min plats bland revolutionärerna på andra platser. Mitt tänkande är format här. Jag är så att säga en DDR-produkt helt igenom, i hela min utveckling. Jag är medansvarig för vad som sker här. Just på den punkten vill jag inte bli missförstådd. Sedan mitt femtonde år har jag aldrig stått utanför. Sedan 1950, alltså tämligen från början, har jag varit engagerad som en av vårt systems aktivister. Jag känner terrängen i varje avseende, inte bara teoretiskt, utan även praktiskt. Inte bara ideologi, konst etc. Jag har gjort allt möjligt: Varit inom lantbruket, vetenskapen, högskoleväsendet och det senaste årtiondet inom industrin. Människor som jag måste helt enkelt försöka förändra kursen här, om de vill förbli sina ursprungliga ideal trogna. Jag har aldrig haft den ringaste böjelse åt att rymma fältet. Tvärtom, när jag för tio år sedan tvingades utträda ur den etablerade politiken, så störtade jag mig bara djupare in i politiken, framför allt in i teorin. Med egna syften, och på egen risk.

Fråga: Ni kunde kanske berätta lite närmare om hur ni har fått era erfarenheter, några viktiga punkter i er utveckling?

Svar: Min yttre biografi är tämligen normal för DDR. Jag kunde berätta för er om ett par konflikter som är typiska för mig och tusentals andra som jag. Inte alla har kommit över dem så relativt skadeslöst, inom sig, som jag.

Efter filosofistudierna, som avslutades 1959, kom för första gången efterverkningarna av min 1956/57-kris (det sovjetiska kommunistpartiets 20:e partikongress⁴⁷, Ungern⁴⁸, Polen⁴⁹), på en Maskin- och Traktorstation i Oderbruch. Där var jag lokalredaktör för ett område på 7 eller 8 samhällen. Och jag kom rakt in i den stora kampanjen för att kollektivisera hela DDRs lantbruk⁵⁰. Jag deltog efter förmåga.

Genom min far var jag bekant med lantbruket sedan tidigare. Jag kommer från bondemiljö. Det kollektiviserade lantbruket är nog DDRs största ekonomiska framgång.

⁴⁷ **Det sovjetiska kommunistpartiets tjugonde kongress.** Den kongress där Chrusjtjov höll sitt avstaliniserings-tal [se [Chrusjtjovs tal 1956](#)], vilket vållade både oro och glädje inom och kring olika kommunistpartier.

⁴⁸ **Ungern 1956.** Efter ”avstaliniseringen” kom en regeringskris i Ungern, som kombinerades med ett mycket starkt kampuppsving från arbetarna. Det upprättades till och med sovjeter, som stod utanför partiets kontroll. Liksom de andra revolterna i Östeuropa, tidigare och senare, fanns det många uttryck för en strävan att nå en antibyråkratisk socialism. Hemliga polisen och statsapparaten var i gungning, en ny ledare hade utsetts, Imre Nagy, som arbetade för en kraftig reformering av de politiska förhållandena. Revolten slogs ned av sovjetiskt pansar. Sture Källberg har skrivit en utmärkt ögonvittnesskildring om detta, [Uppror – Budapest 1956](#), (Raben & Sjögren, Sthlm 1966). Se också Andy Anderson [Ungern 56 – Den beväpnade sanningen](#), (Arbetarpress, 1975). Nämnas kan också, att de som tar Tjeckoslovakien som intäkt för sin antisovjetism, tycker att det var bra gjort när samma Sovjet slog ned den ungerska revolten.

⁴⁹ **Polen 1956.** Arbetarkravaller i Poznan ledde till att regeringen föll och Gomulka blev regeringschef. (I den regering som föll, hade en sovjetisk marskalk varit försvarsminister, ett gott tecken på hur nära Polen var, och f ö är, lierat med Sovjet politiskt och ekonomiskt). Jordbrukskollektiviseringen avbröts — och än idag är Polens jordbruk dominerat av småbruk — oftast högst 15 ha. Massmedia fick större frihet. 1970 ledde nya prishöjningar, eftersläpande levnadsstandardökning etc, till nya demonstrationer och Gomulka föll och efterträddes av Gierek. Se också not 21.

Det finns en mycket intressant gemensam nämnare för DDR 1953, Ungern 56, Polen 56, 70, 76, och Tjeckoslovakien 1968; med början kring löne- prisfrågor etc utvecklas snabbt mycket politiska krav, arbetarråd bildas som står utanför partiernas kontroll. Byråkratin, som tronar på en vulkan, kommer lätt i gungning, men som Bahro säger, dessa demonstrationer leder inte utanför systemet, utan till krav som går i riktning av att söka den autentiska socialismen. Se också Ernest Mandel [Arbetarkontroll, arbetarråd, arbetarstyre](#), (René Coeckelbergs Partisanförlag, Halmstad 1971) beträffande Ungern och Polen 1956, DDR 1953.

⁵⁰ **Kollektiviseringen av DDR:s jordbruk.** Efter kriget delades de tyska godsen upp och fördelades bland tyska bönder. Detta var nödvändigt för att över huvud taget kunna starta en produktion. Sovjet gav även viss hjälp till detta. 1959/60 kom en kollektiviseringskampanj, som resulterade i att över 85 procent av jorden idag är kooperativt ägd, och ytterligare ett tiotal procent statlig. Stora maskininvesteringar gjordes, och arbetskraft frigjordes för andra uppgifter. Kollektiviseringen blev en framgång.

Därefter var jag 2 år vid Greifswalds universitet, inte som student utan som tidningsman. Jag gjorde universitets-tidningen där, som gavs ut av partiledningen. Jag lärde då känna vetenskapsatmosfären, naturligtvis mycket mera ingående än ur studentperspektivet. Att det var ett litet provinsiellt universitet underlättade överblicken.

Vetenskapsavdelningen hos SEDs Centralkommitté hämtade mig från Greifswald till Berlin, till vetenskapsfackföreningens centralstyrelse. Där var jag bland annat föredragande åt presidiet.

1965 kom jag till *Forum*⁵¹ som ställföreträdande chefredaktör. *Forum* riktar sig till studenterna och den unga intelligentian. 1963 hade den publicerat en ungdomskommuniké från politbyrån, som gav grönt ljus åt en viss kritik från den unga generationen mot den byråkratiska apparaten. Jag visste inte, vid mitten av 1965, att denna linje snart skulle förkastas. Jag kom för sent.

Under åren vid facket och vid *Forum* blev jag av med min politiska naivitet, och det på ett naivt sätt. De byråkratiska spelreglerna och laterna tilltalade mig inte, och då passade jag inte riktigt in. På *Forum* gick jag så småningom medvetet i en särskild riktning, och försökte till slut ställa frågor som inte fick diskuteras, under debatt. ”Motsättningarna på bordet, istället för i byrålådan” var min devis. Jag måste först erfara att man inte kan rulla rakt fram, när man är en kugge i det ideologiska maskineriet. Det fanns på den tiden en lyrikdebatt. Jag förstod inte att jag provocerade lyrikerna, när jag utan anledning kastade mig in i denna debatt. Den diskussion som höll på att utvecklas blev avbruten. Jag hade själv skrivit från en tämligen uttalad, så att säga ”vänsteristisk” ståndpunkt, i synnerhet mot Günter Kunert⁵². På den tiden tänkte jag som jag skrev. Men lyrikerna kunde inte skriva vad de tänkte, och om de gjorde det fick jag inte låta det tryckas. Till sist blev det hela bara till skada. Då jag begrep att det stod helt andra makter än min personliga övertygelse bakom min skrivmaskin, gav jag inom mig själv upp min ställning där, och beslöt att låta det gå som det gick. Den sista droppen blev upptryckningen av Volker Braun's ”Kipper Paul Bauch”⁵³, för vilken jag var ansvarig. Det måste ha varit på hösten 1966.

Ett par månader senare hade jag landat i industrin. Mjuklandat, vill jag betona. Över huvud taget har jag alltid haft turen att bli väl behandlad, så också när jag sparkades från *Forum*. Jag

⁵¹ **Forum.** Ges ut av SED.

⁵² **Günter Kunert.** Kunert är en av de många unga östtyska poeter som politbyråkraterna finner ytterst obekväma.

Tillverkning av
vad folk kallar lampor
förbjöd, såsom onödig lyx
konung Tharsos av Xantos
den från födseln
blinde

Denna dikt är ett gott exempel på Kunerts diktning. På svenska finns Kunert i *Begravningen äger rum i stillhet* (Norstedts, 1978), *Förrädarnas hattar* (Norstedts 1973), och i antologin *En diktare är ingen sockersäck* (FIBs lyrikklubb, Stockholm 1968).

⁵³ **Volker Braun.** Ung lyriker och dramatiker. Nämdes 1964 i positiva ordalag tillsammans med Wolf Biermann och Sarah Kirsch — båda nu illa sedda av DDRs ledning. Braun har bland annat arbetat med Berliner Ensemble, den teater Brecht arbetade med. ”Kipper Paul Bauch” är ett skådespel som tar upp frågan om arbetets värde, om att livet, arbetet och njutningen skall förenas till ett. Kolgruvearbetaren Paul Bauch driver på sina arbetskamrater att öka sina insatser långt över normerna, och orsakar till slut en olycka. Det hela slutar med att Paul Bauch slutar på detta arbete, efter att ha fått fram flera positiva förändringar, men själv inte nått sitt mål, inte förändrats. Skådespelet tar upp ”motsättningen mellan det från utsugning befriade arbetet och de svåra omständigheter under vilket det utförs”. Problematiken — skapande förmåga kontra arbetets situation, motsättningen mellan icke skapande arbete, och lusten att göra så mycket man kan. (Ref. ur DDRs litteraturhistoria). Det framgår inte ur den officiella historieskrivningen varför verket ansågs ”felaktigt”, men Braun fick arbeta om det innan det kunde uruppföras i Leipzig, sex år efter att Bahro låtit trycka upp det i *Forum*. (Se *Geschichte der Literatur der DDR*, Volk und Wissen Verlag, Berlin 1976).

har aldrig blivit personligen förargad eller förbittrad.

Fråga: Men hur kommer framtiden att bli? Vad kommer att hända med er familj? Ni har väl familj?

Svar: Jag hade, tills för fyra år sedan. Mina barn är nu 20, 15 och 13. Det är naturligtvis på det viset här att man i sista hand bör vara ensam om man vill gå i bräsch på det vis jag nu gör.

Fråga: Var ni aldrig rädd under alla dessa år?

Svar: Jo, jag var rädd, men det rörde sig mindre om de påföljder som skulle kunna drabba mig. Jag var rädd för att inte klara av arbetet, och framför allt var jag rädd för att inte bli färdig, att upptäckas för tidigt, att inte nå ut till allmänheten. Jag kan dock försäkra er, att jag för det mesta har sovit gott. Det är helt enkelt en fråga om den mänskliga naturen.

Fråga: Ni menar väl inte att er situation i det stora hela var utan problem?

Svar: Jag hade framför allt ett problem: Det är inte lätt att dölja den logik som man i verkligheten följer, så länge för omvärlden. Jag hade mycket hellre givit mig klart tillkänna.

Det som var irriterande var ju egentligen själva det ”normala” strömlinjeformade vegeerandet, som jag tvingades att visa utåt. Ni kan aldrig tänka er, hur lycklig jag är att låtsaspelet nu äntligen har upphört, att jag äntligen kan visa samhället, eller vad som utgör det, att jag till slut kan visa de som känner mig mitt rätta ansikte. Från 1968 tills idag har jag inte kunnat göra det så ofta. Men jag är övertygad om att det kommer att stå fullkomligt klart för de flesta att jag var tvungen att göra så här, om jag verkligen ville skriva denna bok. Till följd av sakens natur har jag helt enkelt levt den illegales dubbelliv. Detta har inte riktat sig mot mina kollegor och kamrater, utan mot maskineriet. När allt kommer omkring, påtvingas man denna kampform. Emellertid är ett stort arbete självt den bästa profylaxen mot en inre spänning. Ni ska veta, att jag var fullt upptagen hela tiden. Framför allt på så vis har jag levt ett dubbelliv, om än på samma gång naturligtvis lite ensidigt.

Fråga: Ändå måste det väl komma som en blix från en klar himmel för många människor som dagligen samarbetat med er, som trott sig känna er ordentligt?

Svar: Så är det säkert. Men för övrigt, kommer de människor som känt mig lite närmare, att bli fullständigt överraskade bara vid första ögonblicket. Det har alltid gått att tala ganska öppet med mig, så länge samtalen hållit sig inom ramarna. Det kunde till och med verka som om jag skulle ha mindre att dölja än andra. Och det är ju naturligt, att alla politiskt intresserade människor i DDR tänker något annat än vad de kan säga på jobbet etc. Mellan fyra ögon kan man göra sig förstådd, med vissa mer, med andra mindre. Ofta behövs det bara några få ord, några små antydningar för att nå detta. Attityderna kan man visa lätt. Den som har modet att öppna sitt eget visir får ganska många förtroenden, om det inte för tillfället rör sig om en partner med en helt igenom allt för ängslig karaktär. Det är möjligt med mycket mera kommunikation än vad somliga tror. Folk har en rädsla inför varandra, som de inte alls skulle behöva ha.

Fråga: Hur har ni fått tid eller ro att skriva denna bok, och därtill även ett doktorsarbete — och allt detta som ”extraknäck”, och vid, som det ser ut, full hälsa? Av allt att döma hade ni aldrig stöd av något vetenskapligt institut?

Svar: Jag har i alla fall studerat filosofi i fem år under femtiotalet vid Humboldtuniversitetet⁵⁴

⁵⁴ **Humboldtuniversitetet.** Gammalt universitet. Intressant är att bl a Robert Havermann undervisade där (vilka intryck kan Bahro ha fått från honom?) . Under Ungernkrisen 56 rådde en stark oro bland studenterna. *Der Spiegel* skriver att Bahro satte upp en väggtidning med ”olämpliga frågor”. En annan episod är att när studenterna vid universitetet ville ordna en protestmarsch mot Ulbrichts metoder (detta i samband med oron i Polen och Ungern), så stängdes de inne på universitetet. Studenterna krävde reformer av polskt och ungerskt mönster, egen opolitisk representation mm. Något samlat program hade de inte. Man lät dem alltså inte gå ut från universitetet,

i Berlin. Ni ska veta att om jag därefter hade hamnat inom vetenskapen, i vår officiella vetenskap — där man blir fullfjädrad, då kanske jag hade kommit fram till tjockare manuskript, men knappast till denna bok. Hur märkligt det än kan låta, så behövde jag bättre villkor än så, och jag har också funnit dessa. Det är inte bara tillräckligt med tid man behöver.

När jag nu lämnar över det här till offentligheten, så kan jag säga att jag inte har försummat en enda dag av mitt arbete i industrin, fram till nu. Men jag hade åtminstone fram till 1975 förhållandevis gynnsamma förhållanden. Inga ledande uppdrag, utan tekniskt-organisatoriskt tema-arbete på en ingenjörbyrå, som arbetade med rådgivning åt en bestämd industrigren. Den nära kontakten med industrins och näringspolitikens praxis visade sig vara särskilt gynnsam för mitt syfte.

Fritiden räckte också till för studierna. Men så behövde ja ett par sammanhängande månader till den första utskriften. Här var turen på min sida. Jag fick chans till en icke-ordinarie doktorand-aspirantur. Det betydde att jag under åren 1972-74 fick tre månader fritt från arbetet varje år. Jag utnyttjade fem av dessa sammanlagt nio månader, och sommaren 1973 blev den första versionen färdig, redan då en tjock bok, över 300 maskinskrivna sidor.

Fram till sommaren 1975 skrev jag sen doktorsavhandlingen. I den undersöker jag tämligen konkret hur produktionsförhållandena i den reellt existerande socialismen hindrar de subjektiva produktivkrafterna att utvecklas. Dessa förkroppsligas i den växande mängden hög- och fackskolekader i våra företag. Den verkliga slutsatsen är naturligtvis avknipsad och fördold i denna text, och stilistiskt håller den sig med viss möda inom språkläran. Men särskilt genom ett bifogat hög-explosivt undersökningsmaterial — osminkade anteckningar av ett femtiotal intervjuer med industriell kader — väckte arbetet så mycket misstänksamhet och olust att högskolan till slut skrev till mig att de måste underkänna avhandlingen, officiellt på grund av att den var vetenskapligt bristfällig.

Fråga: Det förvånar mig, hur stort värde ni uppenbarligen sätter på att ni trots, och under, ert arbete på den nu publicerade boken, har upprätthållit ert ordinarie arbete i normal omfattning.

Svar: Man kan väl först och främst säga att det helt enkelt var det enklaste sättet att förhålla sig. Men frånsatt det har jag alltid och i varje avseende haft svårt för fuskeri. Man skadar inte apparaten så mycket, däremot skadar man alla människor som utför sitt arbete i normal utsträckning. Man stör den löpande kommunikationen. Det är helt enkelt osolidariskt. Och man är också till skada för sin egen arbetsförmåga.

Det är över huvud taget en mycket viktig regel för den politiska kampen under våra betingelser att inte skapa större desorganisering — vattenståndet är högt nog — utan att ge ord åt, och utveckla innehållet i ilskan över den härskande desorganiseringen. Att alltid vara solidarisk med dem som vill göra ett bra arbete på sin plats. Förväxla aldrig individerna med apparaten, inte heller de på nyckelposterna. Inte sällan blir det de som får lida mest av systemets fel.

Och ännu en sak som är viktig. Våra förhållanden har berövat inte så få kritiskt tänkande människor deras arbetsförmåga, och drivit dem in på ett stickspår, där de intagit snart sagt vilka excentriska ståndpunkter som helst. Jag har bevisat att jag kan fungera också inom det bestående systemet. Jag var som jag sa journalist. Jag var facklig funktionär i den centrala apparaten. Jag har genomfört teknologiska och organisatoriska rationaliseringsprojekt som specialist. Jag leder än i detta ögonblick ett ingenjörskollektiv, som arbetar med arbetsteknik och arbetsnormer.

Fråga: Också med arbetsnormer?

Svar: ...Ja, också med arbetsnormer. Annars skulle jag inte veta varför, och i vilken grad man måste avskaffa dessa normer, vilket jag beskriver i min bok. Också genom avhandlingen var jag mån om att bevisa möjligheten av att konstruktivt överspela den härskande reaktionära tendensen. Den gången lyckades jag inte helt. Men när jag tänker på, att jag för det första fått möjlighet till koncentrerat vetenskapligt arbete, och att jag för det andra till att börja med fick tre positiva utlåtanden om det, och att man alltså först därefter, efter ett sammantaget sett skandalöst förfarande, var tvungna att skaffa fram även två negativa utlåtanden för att kunna motivera ett avslag i högskolans vetenskapliga råd... Resten säger sig självt.

Fråga: Nu har vi alltså mest talat om de yttre omständigheterna. Hur har ni kommit fram till detta inom er? Om jag förstått er rätt, så har ni arbetat med denna inriktning sedan 1968.

Svar: Det är förvisso ingen snabbt ihopkommen bok. Egentligen sträcker sig påbörjandet ännu längre tillbaka, även om jag började skriva först i början av sjuttioalet.

Inkubationstiden ligger mellan de båda bekanta augustidagarna åren 1961 och 1968. Jag hörde till de många företrädevis unga kommunister i DDR, som förband det ofrånkomliga avspärrandet av gränsen⁵⁵ med illusionen att partiet skulle göra ett radikalt försök att vinna befolkningens flertal för den socialistiska idén, i den nya situationen. Det var, kan man säga så här efteråt, förhoppningen på något i stil med en Pragvår i Preussen, Sachsen och Mecklenburg⁵⁶. Som jag nämnde tidigare, gav ledningen efter för denna utbredda stämning genom ”ungdomskommunikén” 1963. Men vid mitten av 60-talet, stod det klart att det bara handlade om en taktik. Det skulle inte komma något nytt, förutom en teknokratisk orientering, som orsakades av produktivkrafternas internationella utveckling.

Då begrep jag att det skulle bli nödvändigt att börja en systematisk kamp mot de konservativa elementen i partiet. Jag hade trott att det skulle vara möjligt att tränga ut dem från sina maktpositioner steg för steg. Man skulle bara behöva rusta sig ännu bättre för att kunna slå dem i ställningskriget inom partiet⁵⁷. På den tiden hade jag ingen uppfattning om denne motståndares natur, eller om källan till hans styrka, hans ständiga reproduktion. Ty apparaten som sådan, som garanterar reaktionens kontinuitet, var i sig ännu inget problem för mig. Bara under denna förutsättning kunde jag göra mig några förhoppningar på förnyrningsprocessen av kadern, ty när allt kommer omkring var det väl det, som jag hoppades på. I själva verket

⁵⁵ ”Avspärrandet av gränsen”. Här avses främst byggandet av Berlinmuren, vilket kan sägas ha räddat DDR ekonomiskt — men knappast politiskt. Bland de som deltog i byggandet kan också nämnas Wolf Biermann. Bahro kan också syfta på att hela gränsen mot förbundsrepubliken är avspärrad. Faktiskt håller man än i dag, år 1978, på med en upprustning av gränsavspärrningen — många mil återstår där systemet av elstängsel, minor, staket med rakbladsvassa avkniparblad etc. inte har byggts ut så långt som DDRs ledare anser sig behöva.

Problemet med Berlin, uppkom först genom den vansinniga idén bakom ockupationszons-systemet, bl a därför att Berlin låg som en enklav i den sovjetiska zonen. Gränsen i Berlin gick mitt i hus, gator etc. Vid delningen följde man en 20 år gammal, helt inaktuell karta (I). Dessutom var det givetvis så att man i det odelade Berlin bodde och arbetade utan hänsyn till de kommande gränserna. 40-50 000 människor korsade dagligen gränsen innan avspärrningen, då de bodde respektive arbetade på olika sidor. Många tjänade svartarbetspengar på detta. Det för DDR kritiska var dock framför allt att många högutbildade flyttade västerut, främst just genom Berlin. En mindre ström gick åt andra hållet.

⁵⁶ **Preussen, Sachsen, Mecklenburg** är tyska landskap, eller än mera gamla egna länder. Bahro nämner dock inte alla.

⁵⁷ **Ställningskriget inom partiet.** I Sjögren a.a. finns en del skildringar av detta. Framför allt kan olika åsikter märkas genom att saker t ex *inte* görs. Exempelvis var det inte alla DDR-ledare som var ”hökar” i Tjeckoslovakien-frågan 1968. Andra har rensats ut ur CK av speciella skäl, som t ex Christa Wolf, en ”välkänd tysk intellektuell...som belönades för att ha kämpat för Biermann genom att avlägsnas från partiets centralkommitté” Cit. efter David Childs *East Germany* (Ernst Benn Ltd, London 1969). Ställningskriget kan främst sägas bygga på till en början outtalade gruppbildningar, maktkonstellationer, även om det oftast är mindre grupper som är aktiva, som då de inte får aktivt stöd lätt kan manövreras ut. (Det är i och för sig inget unikt med ställningskrig i olika partier).

blir emellertid de lämpliga och utvalda kadrerna som regel integrerade och absorberade av apparaten. Undantagen bekräftar regeln.

Fråga: Hur gick ni då, med denna inställning, till verket? Svar: Först gjorde jag en sorts global förberedelse, utan någon klar plan. Jag började studera Marx på nytt, och utröna Sovjets och det sovjetiska kommunistpartiets verkliga historia.

Det blev min trotskistiska period. Jag har särskilt Isaac Deutscher⁵⁸ att tacka för flera ovärderliga kunskaper. Jag intresserade mig likaledes för det jugoslaviska experimentet, och för Kinas väg, för karaktären på motsättningen mellan Mao Tse Tung och Chrusjtjov. Brytningen mellan Peking och Moskva hade redan som faktum en oerhörd betydelse, emedan den äntligen satte de marxistiska grundsatserna under diskussion på nytt. Naturligtvis slukade jag på den tiden Togliatti-memorandat⁵⁹. Jag har ännu sidan ur Neues Deutschland i min ägo.

I december 1967 skrev jag på grundval av mina första erfarenheter av mitt arbete i industrin ett brev till Ulbricht⁶⁰. Jag tog upp frågan om villkoren för socialistisk demokrati och arbetarnas självstyre inom vårt näringslivs organisation, i en - som man brukar säga hos oss — positiv anda. Svaret fick jag sex månader senare av en i Centralkommitténs medarbetarstab, i maj 1968, medan förnyelserörelsen i Tjeckoslovakien gick mot sin höjdpunkt: Bara en muntlig, varnande anmärkning. Det hände inget, inte heller efter den 21 augusti, fastän jag offentligt tog ställning för experimentet ända tills slutet. Man sökte inte då, och man söker inte heller sedan dess upp någon avvikare, om inte denne gjort sig allmänt känd.

Fråga: Uppenbart har inmarschen i Tjeckoslovakien spelat en utslagsgivande roll för ert beslut? Hur var det 1968, hur uppfattade man det här i DDR?

Svar: Det var en äkta, djupt upprörd stämning, som hade grott ända från januari. Den 21 augusti kunde man se något i många ansikten. Missräkning, skam, nedslagna ögon.

För mig var åren 1967/68 de högt spända förväntningarnas år. I Kina såg jag då, det var ungefär 1967, det stora försöket att bespara det folkrikaste landet på jorden marschen genom den byråkratiska stalinismens förnedring. I Tjeckoslovakien fick samma fiende, den stalinistiska byråkratin som står i vägen för varje slags socialistiskt framsteg i vår del av världen, ett än idag oläkt sår. Studenterna och de unga arbetarna i Paris överflyglade under ett par veckor de konservativa partiapparaterna, och gick till kamp mot statsmonopolismen, och man nådde ända till randen av ett revolutionärt motvälde. Det vietnamesiska folket tillfogade USA-imperialismen ett strategiskt nederlag med sin glänsande Tet-offensiv⁶¹. ...Jag talar inte här om mitt teoretiska arbete, vilket exempelvis, trots användningen av termen ”kulturrevolution” knappast är maoistiskt inspirerat, och inte alls är i smaken för någon, av de västeuropeiska grupper som rör sig så trotsigt i lånta fjädrar. Jag talar om min motivation.

⁵⁸ **Isaac Deutscher.** 1907-1967. Bahro refererar i Alternativet sid 130 till Stalin och Trotskijbiografierna (René Coeckelberghs Partisanförlag) och [Den ofullbordade revolutionen 1917-1967](#) (Bonniers, Sthlm 1967). Polsk intellektuell, medlem i kommunistpartiet med utslöts under 30-talet för antistalinistisk opposition. Var med på Fjärde Internationals grundningskongress, men röstade mot bildandet. Deltog i kampanjen mot USA:s Vietnamkrig, och var bl a med på Russeltribunalen några veckor innan sin död 1967.

⁵⁹ **Togliattimemorandat** [se [Togliattis memorandum](#)]. Palmiro Togliatti, ledare för det italienska kommunistpartiet 1944-1963. Hans politiska testamente innehåller bl a resonemang om den ”italienska” vägen till socialismen. Han tänkte sig möjligheten att ett samregerande med borgerliga partier kunde vara en etapp på vägen. Italiens kommunistparti har i namnet av ”den historiska kompromissen” eftersträvat detta.

⁶⁰ **Walter Ulbricht.** Med i kommunistpartiet sedan 1919, deltog bl a i Kommunistiska Internationals kongress 1920, under kriget i Moskva, en av ledarna vid återkomsten till Tyskland, efter kriget. Blev generalsekreterare för SED 1950 och satt i ledningen till sin död 1973. Litteratur: Per Sjögren, *Walter Ulbricht* (Forsbergs, Uddevalla 1966).

⁶¹ **Tet-offensiven.** Som Bahro säger var 1967 och 1968 stora år då det hände politiskt mycket viktiga saker. Tet-offensiven var en stor offensiv från det vietnamesiska FNL mot USA och dess Saigon-marionetter på våren 1968. Man trängde t.o.m. in på amerikanska ambassaden i Saigon, höll Da Nang under en intensiv kamp, men offensiven slogs tillbaka. En liknande offensiv ledde 1975 till att Sydvietnam befriades.

Fråga: Ni nämnde förut illusionerna efter den 13 augusti 1961, och nu förhoppningarna före den 21 augusti 1968. Man anar då ett ideal som dessa illusioner och förhoppningar hade som mål. Men vad var det egentligen för någon drivkraft som låg bakom? Vad var det — rent personligt — som man var missnöjd med, som kommunist?

Svar: Jag vet inte om jag kan göra det fullt förståeligt för er. Varför ser sig människor tvingade till politiska handlingar? Jag nämner i min bok den gamle filosofen Platons⁶² erfarenhet, om vilken det har sagts att han inte kunde finna den stat som passade honom. Kanske en hänvisning till den erfarenhet som har gjorts av vad jag uppskattar till hundratusentals ungdomar, som gått med i SED här i DDR under dessa 30 år.

Det gjorde också jag. Jag var 16 år när jag blev kandidat⁶³ 1952. Nu är det så, att vi har kvar ett gammalt tyskt oskick i SED. Finns det en förening, så måste man också göra ett emblem. Så också i partiet. Går ni emellertid genom gatorna idag, så kommer ni bara att stöta på ett fåtal med partinålen, och nästan bara sådana som på grund av sin utsatta ställning måste bära den. Det finns emellertid 1,6 miljoner partimedlemmar i detta lilla land.

När jag blev kandidat och senare medlem, så var det helt annorlunda. Ni kan knappast föreställa er, hur stolta vi var, jag och ett otal andra unga kamrater att få bära detta parti-emblem, de sammanslagna händerna med den röda fanan som bakgrund. Och nu frågar jag mig, och alla dessa unga kamrater från alla dessa 30 år: Hur har det blivit så, att vi idag t.o.m. skäms för att ens ta på oss detta märke? Sakens natur är den, att vi efterhand har lärt oss att skämmas över partiet, det parti vi tillhör, detta parti som åtnjuter folkets notoriska misstro, som satt sig som politisk förmyndare över folket, från första början till den dag som idag är, och som ända in i de mest skrattretande detaljer, där alla vet bättre, på något sätt måste ljuga, så att var och en som är med, får en skammens rodnad i ansiktet.

Ju starkare socialistisk ideologi man från början haft, ju mindre kan man i längden stå ut med att partiet förstör och blamerar den idé, som man en gång höll som helig. De flesta förstummas. De flesta kamrater vet inte längre vad de ska säga. Den som emellertid har en överblick över redskapen, över kapaciteten, så att han genomskådar det som har hänt och som dagligen försiggår; att vi har nya härskarförhållanden i stället för socialistisk frihet och jämlikhet för alla aktiva den som genomskådar detta, och ändå inte förlorar sin självaktning, han måste helt enkelt se sig om efter ett alternativ, efter en möjlighet att åter kunna leva i överensstämmelse med sig själv. Det var hemligheten med den stora förhoppningen 1968, som också omfattades av vida kretsar här i DDR.

Eftersom jag fram till invasionen endast var inställd på intern kritik av apparaten, så blev jag nu tvungen att byta linje. Moraliskt hade jag inte längre något annat val. Inmarschen var ett slag som träffade mig personligen lika mycket som någon av de mest engagerade tjeckiska aktörerna. Jag gjorde då ett utkast till — och jag var förvisso inte den ende som gjorde det — min utträdesansökan ur partiet. Sedan insåg jag att denna moraliskt så nödvändiga gest skulle falla platt till marken i samma ögonblick som vi underkuvades. Jag kunde, och måste, göra något som hade större effekt.

Jag vet inte om de ansvariga trodde att de inte skulle behöva betala för denna 21 augusti. Det

⁶² **Platon och staten.** En av de gamla grekiska filosoferna. Bland hans filosofier finns de berömda om staten. Hans idealstat skulle visserligen ledas av en särskild utvald ledarklass, som genom utbildning av såväl förstånd, vilje- och känsloliv blev upplyfta över den vanliga mänskliga tillvaron, tankar om en ledarelit som naturligtvis kan tolkas både revolutionärt och fascistiskt. Men det finns många anknytningspunkter i hans statssyn med socialismens idéer: Det lilla överblickbara samhället som kärna, (Polis — kommunen), tanken att en god stat bara kan skapas av goda män, som bara kan skapas av en god stat. Staten måste därför inrättas i överensstämmelse med de mänskliga anlagen, föra fram sina invånare till verklig kunskap, insiktsfullhet, förmåga.

⁶³ **Kandidat/medlem.** Innan man blir medlem går man en provotid, som kandidat, då partiet provar om ens arbete, åsikter etc är sådana att man accepteras, tas upp. Olika partier har olika regler för hur lång denna provotid är, hur ens rättigheter är inom partiet under den tiden etc.

kan inte skada om de vet varifrån den oförsonlighet kommer, som allt oftare kommer att korsa deras politiska planer i framtiden. Striden kommer inte att sluta förrän källan till sådana reaktionära våldsakter som den 1968, och det senstalinistiska apparatväldet har undanröjts. Under de första timmarna och dagarna efter interventionen ändrade sig något inom mig för alltid. Jag ville åtminstone säga dem några ord emot vilka de skulle vara lika idémässigt vanmäktiga, som vi mot deras pansar. Det är min övertygelse att denna ideologiska vanmakt är lika ödesdiger som den materiella.

Fråga: Det låter egentligen inte särskilt marxistiskt?

Svar: Det är mig likgiltigt hur det låter. För övrigt är det Marx: ”Idéerna blir till materiell makt...” Jag har visat att apparaten är ett förtvinat, som härskare organiserat kunnande och medvetande. Dess välde måste bli grundligt ideologiskt underminerat innan det kan falla materiellt. Pragvårens förhistoria visar exakt detta. Jag har sedan gammalt trott på tankens och ordets makt, och att det betyder något om man är beslutsam för sig och sin sak, och inte viker undan i sitt innersta när avgörandet måste falla. Marx själv är inte tänkbar utan denna inställning. Den nya sanningen behöver inte ens uttalas särskilt högt. Den tränger ändå fram, och det kommer alltid att finnas tillräckligt med nödvändigt mod.

Fråga: Er bok verkar egentligen mycket mer objektiv än vad man skulle kunna tro, när ni avslöjar er motivation.

Svar: Jag kan numera lägga fram denna motivation, då jag genom skrivandet och omskrivandet, genom omsättningen av energi, gradvis har kunnat frigöra mig från det som bara var uppdämd protest. Jag har beslutat mig för att lämna den första versionen, från sommaren 1973, därefter. Den innehåller — frånsett den allmänna svagheten hos hela sista delen — för mycket motvilja och subjektivt önsketänkande.

Man måste behärska all självförstörande förbittring. Jag ser det som en svaghet när somliga oppositionella lutar dithän, att ta illa upp över historiens gång, om den inte bekräftar deras omedelbara avsikter. Den som låter sig själv förgrämas, är i allmänhet förlorad för förnyelsens sak.

Så snart jag hämtat mig efter interventionen studerade jag Marx för tredje gången, och, för första gången kritiskt, leninismen. Jag menar naturligtvis i analytisk bemärkelse. Ty den revolutionära integriteten och världshistoriska storheten hos Lenin står fortfarande utom allt tvivel för mig.

För att begripa den reellt existerande socialismen, har jag utarbetat en egen bild av världshistorien åt mig, dvs framför allt av mångfalden utomeuropeiska civilisationer, och av deras likartade allmänna strukturproblem. 1971 började jag så att skriva.

Fråga: Och detta alltså medan ni samtidigt var sysselsatt inom industrin?

Svar: Ja. Och sedan 1975 har jag till slut gått igenom den första versionen så grundligt som det över huvud taget var möjligt för mig, med den tid jag förfogade över. Med undantag för fjärde kapitlet. Där har jag bara gjort några enstaka stilistiska korrigeringar, fastän jag också ursprungligen ville förändra mera i det. Men så kom Rudi Dutschkes skrift ”Ett försök att ställa Lenin på fötterna”⁶⁴ i mina händer. Han skrev sitt arbete vid exakt samma tidpunkt som jag skrev detta fjärde kapitel. Särskilt mitt tredje och fjärde kapitel härrör ur samma källor, vad gäller Lenin nästan ur samma citat, delvis. Men Rudi Dutschke kommer fram till en

⁶⁴ **Rudi Dutschke** ”Versuch Lenin auf die Füße zu stellen” (Wagenbach), ”Forsøg at stille Lenin på benene” (Modtryck, Aarhus 1975). Dutschke, en av den tyska studentrörelsens mest framstående ledare, sårades allvarligt vid ett attentat i Tyskland den 11 april 1968. Attentatet följdes av en våg kraftiga protestdemonstrationer, som besvarades med en kraftig repression. Wolf Biermann har beskrivit detta i en sång, ”Tre kulor mot Rudi Dutschke” (a.a. not 68). Undervisar för närvarande vid Aarhus-universitetet. Av Dutschke finns *Den nya oppositionen* (Raben & Sjögren, Stockholm 1968) på svenska.

ganska annorlunda värdering. Nu ville jag undvika att den säkerligen intressanta skillnaden i positionerna blir oklar genom en omfattande polemik, och har därför lämnat allt så som det var skrivet.

För förändringarna och kompletteringarna i de andra och tredje delarna kom den mellanliggande avhandlingen väl till pass. Jag är nu mer konkret, vad gäller den realsocialistiska industripraxisen.

Den tredje delen är den viktigaste för mig — den framlagda analysen, är så absolut nödvändig och så sannolik, att den kommer att bekräftas mera än skissen till *Alternativet*. Det räcker inte bara med att analysera. Teorin får inte stanna upp inför sina politiska konsekvenser. Det handlar om att lägga fram ett program, för vilket de människor kan mobiliseras, vilka inte längre vill fortsätta som förut. Jag skulle vilja att min bok blev en framstöt till bredare självkännedom, och större sammanhållning i kampen om ett nytt perspektiv för den reellt existerande socialismen.

Levnadsbeskrivning

Rudolf Bahro, född 18 november 1935 i Bad Feinsberg, Herzgebige, i det nuvarande Folkrepubliken Polen. Lever i Berlin.

1952 resp 1954 Kandidat, respektive medlem i SED

1954 — 1959 Filosofistudier vid Humboldt-universitetet i Berlin

1959 — 1960 Partiarbete i Oderbruch, medverkande vid den totala kollektiviseringen av DDRs lantbruk

1960 — 1962 Redaktör för universitetstidningen i Greifswald

1962 — 1965 Medarbetande i centralstyrelsen för vetenskapsfackförbundet i Berlin.

1965 — 1967 Ställföreträdande chefredaktör för *Forum*, en tidskrift för studenter och den unga intelligentian

sedan 1967 Ingenjörsekonomiskt rationaliseringsarbete, emellanåt ledningsfunktioner inom den Vetenskapliga Arbetsorganiseringen för industrin

1972 — 1977 Doktorsavhandling över utvecklingsvillkoren för hög- och fackskolan i de folkägda företagen; vid Tekniska Högskolan i Leune-marseburg; vilken underkändes i början av 1977 trots att det förelåg tre positiva utlåtanden, ”eftersom den var vetenskapligt bristfällig”

Fotnot:

1978 Dömd till åtta års fängelse för sin bok, officiellt för satsfientlig verksamhet.

Rudolf Bahro i massmedia

Det träffar partiapparaten rakt i hjärtat. En SED-funktionär kritiserar DDR-socialismen

Der Spiegel nr 35/77 ⁶⁵

Rudolf Bahro, SED-medlem och funktionär i näringslivet i Östberlin kräver att ett nytt kommunistiskt parti grundas i DDR. Med sin bok ”Alternativet” vill han skapa den teoretiska grunden för en vänsteropposition mot den etablerade ”kamratbyråkratin”. Har euro-kommunismen spridit sig till östblocket?

SED-funktionären Rudolf Bahro, som bor i en liten enrummare på andra våningen i det oansenliga huset Streustrasse 53, i den östberlinska staddelen Weissensee, måste räkna med att bli hämtad av statens säkerhetstjänst denna vecka.

Stasi-tjänstemännens intresse beror på ett av Bahro författat 438-sidigt manuskript. Det innehåller politiskt explosivt kontraband: Den hittills mest obönhörliga uppgörelsen med DDR-socialismen från en skenbart lojal kamrat.

Redan för tio månader sedan kom delar av skriften under partiapparatsens ögon. Sökandet efter författaren blev dock utan framgång.

Nu träder han självmant fram. För kommunisten Bahro, under 23 år medlem i SED, studerad filosof, partipropagandist och idag vid 41 års ålder avdelningsledare för den vetenskapliga arbetsorganisationen vid VEB Gummikombinat i Berlin; har avslutat sitt författararbete. Den 5 september ges boken ut i förbundsrepubliken — till SED: s särskilt stora förargelse inte på ett borgerligt förlag, utan på tyska LO:s förlag.

Bahros verk visar att den eurokommunistiska bakterien, som de östeuropeiska socialistiska partierna fruktar mera än ett kallt krig eller reaktionen, nu har nått även DDR.

Om den sovjetiska, även i Östberlin praktiserade, typen av kommunism, anser Bahro:

— att man i stället för det av Marx eftersträfvade störtandet av ett system med härskare och utsugare har upprättat en ”industrialiseringsdespoti”;

— att man på ett utomordentligt sätt ”spelar en ställföreträdande roll åt den kapitalistiska utsugarklassen” i ledningen för statsapparaten;

— att man inte arbetar för att övervinna, utan föreviga ett ”senklassamhälle”;

— i fortsättningen har marxister inget annat val än att organisera sig illegalt, i ett nytt ”Kommunisternas Förbund”.

Hade dessa tankar rests av en marxist från väst kunde SED lätt avfärda det som inkompetent prat från en politisk amatör, som man brukar göra i sådana fall. Men det faktum att här tar en man till orda, som kommer ur systemet och gör upp med det, och att ingen partiideolog kan förneka att han vet vad han talar om: Detta gör Bahros text till dynamit.

Till sist tvingas DDR-ledningen erkänna att deras farligaste kritiker växer fram inom själva partiapparaten, ur dess egna ideologers led, där man inte längre vill låta sig degraderas till lydiga specialister på propaganda. Bahro är typisk för denna utveckling. Genom honom har för första gången inte en professor som Robert Havemann⁶⁶, inte en konstnär som Wolf

⁶⁵ **Der Spiegel.** Nyhetsmagasin av en typ som inte finns i Sverige. Tjock, annonsspäckad. Kommer en gång i veckan. Sprids långt utanför Tyskland. Ges ut i Hamburg.

⁶⁶ **Robert Havemann.** Undervisade på Humboldt-universitetet i Berlin tills han, efter att tidigare väckt ledarnas misshag, höll en serie föredrag på universitetet, där han förutom att tala över naturvetenskaperna också tog upp

Biermann⁶⁷, Reiner Kunze⁶⁸ eller Jurek Becker⁶⁹, utan en hittills okänd man ur samhällsvetenskapens och industrifunktionärernas led, vilka tidigare gällde för att vara regimens pålitligaste stöd, sagt upp följsamheten mot enhetssocialisterna.

Till skillnad från de flesta andra som protesterat före honom, kritiserar inte Bahro DDR med moraliska argument.

Han har inte brutit med marxismen, det finns enligt hans analys inget annat perspektiv än det kommunistiska. Vad han kräver är inte bara att man ska efterleva principerna för de mänskliga rättigheterna, utan att socialismen ska förverkligas i klassikernas mening: Människornas allmänna frigörelse, genom den fria utvecklingen av deras personligheter.

Bahro anknyter därmed åter an till en tradition som länge verkat vara begravd i DDR. SED har en gång tidigare fått se sig systematiskt konfronterad, att dess ”reella” socialism har jämförts med de klassiska marxisternas texter: I mitten av 50-talet kom lärda män som Ernst Bloch⁷⁰, Robert Havemann och Wolfgang Harich⁷¹, vilka dittills varit regimens paradigmintellektuella, och kritiserade de stalinistiska felstegen, samt krävde borgerliga friheter, vilket satte DDR-regeringen i ideologiskt trångmål.

Partiapparaten satte upp ett framgångsrikt försvar mot sina kättare: Bloch for till väst, Harich spärrades in, Havemann tystades ned.

Men på den tiden var det sovjetiska kommunistpartiet och deras tyska anhängares ideologiska monopol fortfarande i stort sett intakt. Idag däremot, hoppas Bahro att SED inte längre kan

en målsättning för hur DDR borde styras. Föreläsningarna bevisades av 1 200, och ibland flera, åhörare varje gång, togs upp på band, och stencilerades upp. Avskedades från universitetet och uteslöts ur SED. Har sedan dess ej kunnat arbeta, och periodvis varit under husarrest. Uteslutningen ur SED var för övrigt stadgevidrig. Havemann kritiserade bl a byråkrati, pompa och ståt, krävde mera demokratiska förhållanden, kritiserade att många var i en rättslös position mot byråkratin etc. Kräver skapandet av en socialistisk demokrati, framhåller arbetarråd som en möjlig väg. Ett utförligt referat finns i Gudmunsson/Sjöbergs *Ett nytt Tyskland* (Sveriges Radios Förlag, Malmö 1974).

Havemann satt under kriget i samma fångläger som SED-ledaren Honecker. Nu är han i husarrest — Honeckers fånge.

⁶⁷ **Wolf Biermann.** Född i Hamburg, flyttade som ung till DDR för att delta i det socialistiska uppbygget. Deltog i byggandet av Berlinmuren, vilket han än i dag står för — ”en dag kommer Väst att köpa muren” sa Biermann i en intervju efter sin förpassning ur DDR. Bland hans dikter och sånger tycker jag att denna är oöverträffad:

Det sänker sig det tyska mörkret

sig över mitt humör

Det mörknar obevekligt

i min sång

Det är för att jag mitt Tyskland

sönderslitet ser

Jag bor i den bättre hälften

Och lider dubbelt mer

Förträfflig är också ”Balladen om mannen som egenhändigt högg av sig bägge fötterna” (Wolf Biermann, *Taggtrådsharpan*, PAN/Nordstedts, Stockholm 1971).

⁶⁸ **Reiner Kunze.** Blev ryktbar när hans verk belades med publiceringsförbud, efter att han gick ur SED vid inmarschen i Tjeckoslovakien. Han har senare åter blivit tillåten att få publicera sig i DDR. På svenska i ”Dikter över alla gränser” (Eremit-press, 1973).

⁶⁹ **Jurek Becker.** På svenska med *Jakob Lögnaren* (Nordstedts 1972). Om hur juden Jakob Lögnaren uppfinner lögnen i ghetton för att inte panik ska bryta ut, och vilka konsekvenser detta får när nazisterna till slut dödar ghettons innevånare.

⁷⁰ **Ernst Bloch.** Filosofiprofessor i Leipzig, som till slut föredrog att stanna kvar i Väst, efter en resa dit. Detta vid 77 års ålder.

⁷¹ **Wolfgang Harich.** Filosofi-docent vid Humboldt-universitetet, anhölls 1956 efter att ha försökt få igenom en reformering av SED. I Per Sjögrens Ulbricht-biografi finns ett utförligt referat av Harichs program. Eftersträvade samarbete mellan SED och västtyska socialdemokratin (som då hade en mycket mera radikal prägel), för att demokratisera DDR och socialisera förbundsrepubliken. Kulturell frihet, stopp för kollektivering, arbetarråd, nedtoning av fiendskapen Öst - Väst m fl programpunkter.

komma undan en diskussion om innehållet — oavsett vilka repressalier man än vidtar mot honom själv. ”Jag har skrivit en bok, emot vilken partiapparaten kommer att stå maktlös” menar han, ”då den träffar partiapparaten rakt i dess hjärta”.

Han är åtminstone säker på att hans anfall kommer överraskande. Att han hittills varit okänd beror inte bara på en skicklig maskering: Bahro är för SED ett så gott som oskrivet blad, en trogen kamrat, som hittills snarast hemfallit åt en förivrad naivitet.

”Ren idealitet” kom honom att redan vid 16 års ålder bli kandidat och vid 18 medlem i SED. Genom sin idealism väckte han också för första gången överhetens uppmärksamhet på ett oangenämt sätt: Under sina filosofistudier vid Humboldtuniversitetet satte han 1956 upp en väggtidning på institutionens anslagstavla, där han krävde upplysningar av sin partiledning om händelserna i Ungern — en dag innan det sovjetiska pansaret mejade ned det folkliga upproret i Budapest.⁷²

Man förlät den framåtsträvande ungtkommunisten denna taktlöshet. Under 1959, det år då DDRs lantbruk blev fullständigt kollektiviserat, kom Bahro — ännu helt partitrogen — till Sachsendorfs Maskin- och Traktor-station för att som lokalredaktör på uppdrag av SEDs kretsledning förklara ”Linjen” (vilket också var namnet på hans tidning) för lantbefolkningen.

Ett år senare redigerade han för SEDs kretsledning Greifswalds universitetstidning. Redan 1962 uppmärksammade SEDs centralkommitté honom, och kallade honom till Berlin, som föredragande åt vetenskapsavdelningens presidium. 1965 gjorde partiet honom till ställföreträdande chefredaktör för FDJ-organet⁷³ ”Forum” — på den tiden en av SEDs viktigaste ideologiska tidskrifter. En smidig partikarriär.

Emellertid iscensatte Rudolf Bahro en lyrikdebatt i ”Forum”, där han attackerade skriftställaren Günter Kunert för ”defaitism”. Andra skribenter försvarade kraftigt Kunert. Diskussionen hotade att hamna utanför Bahros kontroll, och partiet tilldelade honom en skrapa: Han skulle akta sig för att väcka den björn som sov.

När Bahro kort därefter lät trycka Volker Brauns ”Kipper Paul Bauch” i ”Forum” — en berättelse där arbetarklassen enligt SEDs mening framställs ”felaktigt” — och vägrade göra självkritik, måste han lämna sin tjänst.

Han föll mjukt. Med god hjälp från tidigare studiekamrater, växlade den avsatte partiideologen över till industrin, där han sedan dess arbetat vid Berliner Gummikombinat med rationalisering, arbetsmetodik, normuppfyllnad och organisationsfrågor.

Som Forum-redaktör gick det för första gången upp för Bahro att den marxistiska ideologin för SED i grunden ”bara var en fasad”, förevändningen för en maktpolitik som i själva verket tjänar andra intressen än de som Marx pekat ut.

1968 kom den slutliga vändningen genom Warszawapaktstruppernas inmarsch i Tjeckoslovakien. Att med våld ”ha berövat Östeuropas folk de oersättliga erfarenheter som skulle ha vunnits om Pragvåren fått mogna ordentligt”, det anser han vara ”den sovjetiska ledningens största brott sedan andra världskriget”.

Besvikelsen ledde till en utträdesansökan ur SED, som han dock inte sände iväg. En sådan protest verkade för lam för honom. Istället tog han sig för med att göra upp räkningen med systemet på teoretisk väg.

Bahro fick en försmak av hur SED kommer att reagera på hans bok då han förra året försökte få sin doktorspromotion genom att lägga fram en avhandling om ”Högskolekaderns utveck-

⁷² Se not 54

⁷³ **FDJ**. Freid Deutsche Jugend (Fria tyska ungdomen). SEDs ungdomsförbund. Nästan all DDR-ungdom är med.

lingsvillkor inom industrin". Trots positiva utlåtanden från sina professorer, drev Dieter Graichen, ställföreträdande rektor för samhällsvetenskaperna vid Merseburgs Tekniska Högskola igenom ett underkännande av arbetet, på grund av påstådd "bristande vetenskaplighet".

Bahro: "I själva verket var det analysen av vad som hindrar de personliga initiativen inom DDRs näringsliv, som var allt för politiskt explosiv för honom."

Trots att han ännu är medlem av partiledningen på sitt företag tror Bahro inte att SED kan förnya sig självt inifrån, så som det tjeckoslovakiska kommunistpartiet förändrades under Pragvåren. För honom gäller det en förnyelse av den kommunistiska rörelsen, och inte partiet, vilket han håller för totalt oförmöget att reformeras i sin byråkratiska urartning.

Vad som återstår är förhoppningen om en omvälvning med vilket inte menas en plötslig maktväxling, utan närmast en "kulturrevolution", en varsam omvälvning av den rådande makt- och samhällsstrukturen.

Till skillnad från den marxistiska oppositionen före honom, och även till skillnad från den spanske kommunistledaren Santiago Carrillo, den skarpaste eurokommunistiske kritikern av Sovjetsystemet, ifrågasätter Bahro inte bara den nuvarande kommunistiska maktutövningens metoder; utan också dess ekonomiska grundval: Den forcerade industrialiseringen, om vilken det påstås att den en dag ska möjliggöra en sorglös tillvaro för varje människa i broderlig jämlikhet.

Marxisten Bahro vet visserligen att det inte kan bli tal om någon frigörelse så länge den materiella nöden härskar. De diktatoriska medel som bolsjevikerna i Ryssland tillgrepp för att industrialisera sitt efterblivna land, är för honom historiskt legitima.

Men idag, när även Östeuropa nått ett stadium av relativ rikedom, är det åter dags att påminna sig Marx' ursprungliga vision: Upphävandet av människors härskande över människor och alienationens källor, vilka, även bortom armodet gör människan till själslig krympling.

Marx visade på arbetsdelningen som ursprunget till all alienation. Arbetsdelningen dröjer kvar än i dag, i relationen mellan över- och underordnade. Fast det för Marx skulle vara en och samma historiska handling att störta kapitalismen och att besegra arbetsdelningen, utan utvidgat den — till den grad att "underställdhet" har blivit det dominerande kännetecknet för förhållandena inom alla livsområden.

För att motverka denna fatala utveckling kräver Bahro en radikal utbildningspolitisk kursändring: I stället för att föda upp höggradigt specialiserade fackidioter önskar han en "universitets"-utbildning åt alla, som i princip ska göra det möjligt för envar att vara verksam på alla nivåer inom sitt arbete — ibland som murare, ibland som arkitekt, till exempel.

Bahro godkänner inte invändningen att han ägnar sig åt utopiska drömmar om den "nya människan". Fast han medger att det krävs en rörelse som liknar de religiösa för att genomföra hans kulturrevolution, ser han på lång tid framöver inget alternativ till sin asketiskt renande socialism: "Om vi inte gör avkall på fortsatt materiell expansion går vi under."

Språnget från den reella till den autentiska socialismen förutsätter enligt Bahro bildandet av ett nytt "Kommunisternas Förbund". Där kan alla för vilka "kommunismens sak, det vill säga den verkliga jämlikheten och den allmänna frigörelsen, någon gång varit verkligt allvar" sluta sig samman.

Det skulle då inte handla om ett parti av den vanliga typen, utan i första hand snarare om en ideologisk diskussionscirkel, någonting likt en "kollektivt intellektuell", vilken ska göra de människor som utanför och inom partiet är intresserade av socialismen förtrogna med tanken på möjligheten till ett alternativ.

Bahros bok ska ge den första impulsen till detta. Trots att den bara får komma ut i Väst, tror författaren att den troligtvis kommer att få en aktningvärd verkan i DDR. Han tror att 2-300 exemplar kommer att cirkulera underjordiskt efter utgivningen.

Bahro själv har under tiden inställt sig på att ”politbyråkratin utan tvivel kommer att pröva mer än en metod för att motverka detta”. Vilka följer det denna vecka väntade Stasi-besöket får för honom, vet han ännu inte: ”Kanske tar de bara ifrån mig mitt arbete, kanske erbjuder de mig att lämna landet, kanske isolerar de mig från allt umgänge.”

Den fysiskt mest angenäma möjligheten, utresa till förbundsrepubliken, anser han vara oantaglig eftersom det motverkar hans intresse. ”Man kan kasta ut mig ur SED, men inte ur problemet. Och därmed inte heller ut ur DDR.”

”Mot sig själva och mot sitt folk”. Rudolf Bahro om den kommunistiska byråkratin

Der Spiegel nr 35/77

Det är snarare av ren dumhet än av hat som borgerliga propagandister gör felet att de utifrån den socialistiska propagandan för bättre kvalitativt och framför allt kvantitativt utnyttjande av arbetstiden tror att det råder starkare prestationskrav i våra företag.

I själva verket är naturligtvis inte bara arbetsintensiteten, utan även arbetsdisciplinen lägre än under kapitalismen. Vårt system ger ett större utrymme åt den ”naturliga” mänskliga trögheten och slarvigheten än kapitalismen, och det inte bara ”där nere” utan även ”där uppe”: Byråkraternas håglöshet har sin motsvarighet i arbetarnas ointresse och specialisternas olust.

Nästan allt som sker kännetecknas av en karaktäristisk obalans mellan kostnader och resultat. Och det enda parti som kan fungera som motor för de industriella och samhälleliga framstegen, under de förhållanden som partiet självt initierat, är genom sin egen apparat djupt insnärjt i den överallt närvarande byråkratins spindelväv, som inte lämnar något om än aldrig så avlägset område av det sociala livet åt sidan.

Men om maktapparatusens byråkratiska förkalkning vore den ensamt härskande tendensen, om dess utan tvivel betungande existens slog igenom på ett avgörande sätt, då skulle vi aldrig kunna behålla det ändock relativt höga ekonomiska tillväxttempo, som kännetecknar de icke-kapitalistiska länder i vars ledning det sitter partier med en marxist-leninistisk tradition.

Byråkratin visade redan under Lenins levnad sitt konservativa ansikte för den ryska revolutionen. Ändå följde den oerhörda ekonomiska utvecklingen på 30-talet: Och den av Stalin personligen i stor omfattning förnyade apparaten, visade sig vara ett av terrorn tämjtt verktyg för den politiska och industriella revolutionen.

Än i denna dag är vår överbyggnads form mindre till men för den kvantitativa än den kvalitativa tillväxten; det senare naturligtvis på ett sätt som inte går att korrigera inom ramen för de givna förhållandena.

När man söker efter ett alternativ är det emellertid mycket viktigt att begripa att, och varför, vår maktapparat inte kör fullkomligt fast i sin häxring.

Det finns två orsaker till detta. Den ena är apparatusens självbevaringsdrift, i ljuset av den ständiga konkurrensen från den materiellt och tekniskt överlägsna västlige partnern och antagonisten.

Det ursprungliga bolsjevikiska motivet för den ekonomiska konkurrensen har naturligtvis aldrig hetsat upp det stora flertalet byråkrater i särskilt hög grad. Men Lenins testamente, att arbetsproduktiviteten till syvende och sist är det avgörande låter sig inte förbigås med tystnad, då det idag är ett uttryck för det villkor varigenom vårt system kan överleva, i ett

samhälle som i stor utsträckning är besviket på just detta system.

Den hektiska aktivitet som om och om igen sprider sig från toppen ned genom hela förvaltningsapparaten, på ett krampaktigt sätt, är harens förbannelser när den tvingas att stillatigande se hur den (västliga) igelkotten redan kommit fram.⁷⁴

Dagens sovjetiska problematik har mycket kvar av samma gamla utmaning utifrån, som drev Peter den Store⁷⁵ till att svinga piskan över Ryssland, det vill säga först och främst över den ryska byråkratin. De genomsnittliga parti- och statstjänstemännen kommer inte att drivas till hjärtattacker av sina oroliga samveten — den metalitet de visar passar in på alla den traditionella ämbetskonservatismens mönster – utan snarare av de högsta funktionärernas självhävdelsebegär, då dessa på inga villkor vill släppa ifrån sig sina manöverorgan, sina maktvapen.

Inifrån sett, består det stora dilemmat i att massorna allt mindre jämför löftena (om förbättringar, ö.a.) med de små framsteg som årsplan efter årsplan tillmåter dem; och allt mera med det faktiska avståndet till konsumtionsparadiset i de senkapitalistiska industriländerna.

Byråkratins översta skikt, och dess anhang, pekar själva ut denna inriktning för folket. I Sovjet sker detta på ett mycket mer påtagligt sätt än hos oss. Det finns inget kvar av den gamla bolsjevikiska anspråkslösheten, där det räknades som en heder att dela de materiella umbärandena med de fattigaste.

När satellittekniken gör slut på de sovjetiska massornas otidsenliga isolering från dagens verkliga ”världsbild”, kommer apparaten i Moskva att trona på en vulkan av otillfredsställda materiella behov.

Det, och ingenting annat är orsaken till den panikstämning som kommer till uttryck i Gromykos utkast till fördrag för ”principer för användandet av konstgjorda satelliter för direkta ”TV-sändningar”; ett dokument som påminner om Tsar Nikolaus den förstes sätt att uttrycka sig⁷⁶.

Vad det gäller i dagens Sovjet är inte heller att helt enkelt avvärja ”ideologiskt sabotage mot partiet”, i traditionell mening. Propagandamaskinen är fullkomligt maktlös Mot själva åsynen av ”välståndssamhället”. Det är ju en offentlig hemlighet att inte ens det egna blockets västliga länder utan vidare kan öppnas för sovjetmedborgarnas allmänna åsyn.

Men det finns ett andra, och så att säga högre skäl än det rena självbevarelseintresset till vårt systems relativa förmåga att fungera.

Vi kan i många utvecklingsländer se hur partier och byråkratier utan marxist-leninistiskt ursprung, kämpar med mycket mindre framgång för att ekonomiskt legitimera sin makt. De lyckas inte ens bli herrar över sin egen korruption — en annan korruption än det systematiska mutande till trohet mot staten, som Stalin förstod att organisera ovanifrån, och som i stort sett aldrig stod utanför den centrala ledningens kontroll.

I sista hand beror inte heller de äkta stalinistiska byråkraternas karaktäristiska disciplin på de hierarkiska privilegierna, eller det konstanta hotet om våldsamma repressalier mot avvikare. Än idag bevaras en rest av moralisk lojalitet mot världsåskådningen, vilket är avgörande för de normgivande representanternas formella fasthållande vid den rena lärans lilla katekes.

⁷⁴ Bahro refererar här till en fabel om hur haren och igelkotten skulle springa ikapp, på en plöjd åker. De startade i var sin fåra. Men igelkotten hade övertalat sin bror att stå vid andra änden av fåran, så när loppet gått, och haren sprungit iväg, fann han innan han nådde målet den andre igelkotten ropande ”här är jag, var är du?”. Loppet upprepades, åt andra hållet men med samma resultat. O s v.

⁷⁵ **Peter den Store.** Rysk Tsar i början av 1700-talet. Studerade i Västeuropa innan han blev tsar. Påbörjade en kulturell och ekonomisk uppryckning av Ryssland. Utvidgade riket.

⁷⁶ **Nikolaus I.** En reaktionär och mot västerländska idéer fientlig tsar, i mitten av 1800-talet. Centraliserade den ryska förvaltningen med från borgerligheten rekryterade ämbetsmän.

De gäller för alla världsåskådningspartier, liksom för kyrkorna, att se till att bevara den ursprungliga inspirationen, vilket är ett av deras existensvillkor. Trots statsreligion, ortodoxi och inkvision⁷⁷ är kyrkan ännu inte död, då den har lyckats att hålla åtminstone några av sina medlemmar kvar i en levande tro på Kristus' i Nya Testamentet nedtecknade budskap, som livsideal (I sina djupaste kriser räddas kyrkan av sina kättare).

I alla våra makthavande partier finns det ända upp i ledningen människor som åtminstone genom sina dåliga samveten är bundna till idén. Om de skulle förneka den offentligt, skulle de genast sopas bort. Förföljda av ett oundvikligt legitimitetskomplex måste de använda historieförfalskningar som daglig kost, och de måste åtminstone i vissa icke uppriktiga ögonblick tro på alltsammans, för att kunna överleva psykologiskt. Den marxism som de har förrått och fördärvat är alltjämt det pund de förvaltar.

Var finns då rötterna till den stalinistiska byråkratins svaghet? Varför klarar de inte av att ta ett språng framåt, att själva ta initiativet och bryta upp dilemmat; knipan mellan sitt ursprungliga revolutionära uppdrag och sin härskarpraktik?

Mer långsynta funktionärer som exempelvis Kadar⁷⁸, upprepar Lenins tanke att partiet när det är ensam härskare också måste fylla rollen som opposition. Men det lyckas inte till fullo, då partiet på grund av sin egen byråkratisering, till följd av att det underkastat sig den jättelika apparaten och dess behov av att reproduceras, är ur stånd att skaffa sig en kritisk distans till statsmaskinen, till etatismen.

Man bör slutgiltigt göra sig av med de sista resterna av illusionen att vi bara har att göra med ytligt byråkratiserade kommunister, bland alla politiska och administrativa byråkrater, som det går att nå om man bara kommer under ytan på deras förhärdade samveten.

Nej, byråkratin har sedan länge upphört med att bara vara en ytlig och främmande form. Den har så att säga blivit en stor grupp människors naturliga existensform, med utpräglade särintressen.

Naiva personer förvånar sig ofta över att partiet försvagar sig självt genom att ta upp så många ”ovärdiga” som medlemmar. I själva verket växer byråkratins makt med det antal själar man har under sig och kan styra. Folk och funktionärer — det är den oundvikliga uppdelningen — av varje protosocialistiskt samhälle.

Naturligtvis behöver alla politiska partier en organisationsapparat, med kontor, sekretariat och allt vad sådana hjälpmedel heter.

Men begreppets ursprungliga betydelse har ställts på huvudet genom våra regerande partiers praxis. Det har aldrig förut funnits någon överhöghet, där de tongivande representanterna kallar sig ”byråmedlemmar” och ”sekreterare”. Redan där, i dessa beteckningar kan man mäta hur en levande partikroppen övermannats av sin byråkrati. Det är knappast en slump, att dagens partiliv inte längre frambringar några ledande personligheter, några verkligt fruktbara ideologer.

Vi finner snarare att partiets olika nivåer, ända upp till centralkommittén i stort sett bara är en utvidgning av politbyrå, och i själva verket är statens och ”samhällets” byråkrati utan undantag, i komprimerad form, fördubblad på alla olika avdelningar och nivåer.

Utarbetande, genomförande och kontroll över partiets beslut måste fördelas inom den egna byråkratin eftersom partiet inte kan verka som initiativtagare genom sina medlemmars egen organisering, och ge dessa en genuin representation; utan bara genom sin apparat.

⁷⁷ **Inkvisionen.** Katolska kyrkans ”religionspolis” för att avslöja reformatörer och andra ”otrogna”. Jämför med Jesuiterna vars valspråk var ”Ändamålen helgar medlen”.

⁷⁸ **Janos Kadar.** Ledare för ungerska kommunistpartiet, tidvis på olika poster i regering etc. Satt i regeringen både före och efter 1956.

Så reser sig inte en sfär av folksuveränitet representerad genom ombud över den administrativa statsbyråkratin, utan en särskild politisk byråkrati, som i sin tur manipulerar valen inom partiet. Exempelvis spelar sovjeterna ingen nämnvärd roll i Sovjetunionen, deras sammanfattning bestäms inte genom folkval, utan genom byråkratiskt urval under partiets uppsikt.

I ledningen står, i form av politbyrå, en institution som de facto utser sig själv. Vem som skall tas upp som ny i denna ledning, beslutas av de som redan sitter där, och inte ens av alla där. Dessa ”kommunister” går till och med så långt att de håller sig med särskilt protokoll för sin interna placering efter rangordning.

Politbyråns diktatur är en ödesdiger överdrift av den byråkratiska principen. Den underlydande partiapparaten är kyrkohierarki och överstat på en och samma gång. Hela strukturen är kvasteokratisk. För kärnan i det politiska våldet är det andliga våldet, med en ständig tendens till inkquisition, så att partiet självt är den egentliga politiska polisen.

Partiapparaten som statsmaktens kärna betyder den förvärldsligade gudsstaten, på ett sätt som kyrkan lyckligtvis aldrig har lyckats genomföra annat än lokalt. Då partiapparaten därigenom ”ansvarar för allt”, så måste den misstänkliggöra varje avvikande från detaljerna i byråkratin praxis som ideologiskt kätter.

Just de stora felen dras över huvud taget undan från varje kritik, i rättan tid. Genom att göra anspråk på att känna historiens lag och massornas sanna intressen, låter sig varje beslut rättfärdigas hur kostsamt det än är.

Överallt där inte miljoner, utan miljarder av den mer-produkt som framställs av de omedelbara producenterna står på spel, får man bara söka de ansvariga i ledningens ledning. Endast där får man stå för riskerna, eftersom de bär dem ”för samhället” istället för med samhället.

Det slingrar sig en snårskog av fullkomligt apologetiskt försvarande sentimentalitet kring denna ”ansvarets börda”, vilken när allt kommer omkring gäller världens gång över huvud taget. Man bär den som ett kors, och detta måste givetvis kompenseras genom vissa av livets behagligheter.

Det är källan till allt rättfärdiggörande av hur byråkratin korrupperar sig själv ovanifrån. Maktapparaten tillägnar sig helt uppenbart främmande arbete, den tär på och suger ut de arbetande.

Politbyrå och dess maktapparat utgör i sin okontrollerbarhet, sin institutionella identitet som statsauktoritet, med sin ekonomiska förvaltmakt och sitt ideologiska maktanspråk den reellt existerande socialismens politiska grundproblem. Det är den som först måste förändras i den nödvändiga omvandlingen. Den centralistiska monopoliseringen av alla ekonomiska, politiska och intellektuella avgöranden leder till en oöverbinnerlig motsättning mellan partiets samhälleliga uppgift och dess politiska och organisatoriska sätt att fungera som politisk organisation.

Partiorganisationen, så som den står konkret inför oss bevarar en föråldrad världsbild och modell för sitt arbete. Som samhälleligt kunskapsorgan, fungerar den åderförkalkat på den fysiologiska nivån, och på den ”psykiska” nivån fungerar den neurotiskt.

Så prestationsförkrympta och funktionsstörda hjärnor brukar förr eller senare störta sina organismer i fördärvet, då de beslut de fattar är för långt ifrån det bästa möjliga, och ofta bara duger till att snärja hela systemet ännu djupare i sin kris.

Den nuvarande partiorganisationen är en struktur som producerar falskt medvetande i masskala. I toppen stelnar detta falska medvetande till avgöranden och beslut, som inte kan vara en adekvat tolkning av samhällets behov, nödvändigheter och möjligheter.

Organisationen är betingad som Pavlovs hund, och behöver lång tid för att glömma bort

någon en gång inövad reaktion på en viss signal, när denna signal förändrar sin betydelse.

Långt utöver sin individuella inskränkthet är apparatens representanter blinda för samhällets alla reaktioner på dess tyngande och provocerande existens. Den enskilde byråkraten kan ta fel — eller kan åtminstone ha felat i efterhand — men partiet, det vill säga apparaten i sin helhet har alltid rätt. Det är därför man så regelbundet ser de anställda historie-materialisterna leta efter syndabockar, för att dölja felaktigheterna i den samhälleliga helhet de styr.

Så lägger sig partiet som en färgförändrande, förvrängande lins, fylld med ett system av blinda fläckar mellan det samhälleliga tänkandet och verkligheten. De arbetande massorna, som inte kan veta hur denna lins är polerad och konstruerad, hur den ställts in och justerats, vad den bländar av, vilka systematiska fel den förorsakar, de kan bara avstå från att utnyttja detta instrument och så gör de också: De ”stänger av” redan innan de officiella papegojorna ens har snattrat fram den första satsen.

Men tragedin består i att de då måste avstå från nyanserad kunskap över huvud taget, eftersom samhället inte har någon alternativ struktur för detta. Än värre: Den enda teori som är lämplig för att tränga igenom den byråkratiskt -centralistiska djungeln och det politbyråkratiska allraheligaste; den revolutionära marxismen; är till följd av apparatens totala makt över massmedia och utbildningsväsende så effektivt besatt och inkräktad att massornas misstro gäller även denna. I vilka varianter den än uppträder misstänker människorna att den bara har skapats för att rättfärdiga det rådande partiväldet.

I det höggradiga vakuum som på så vis har uppstått skjuter sig västvärldens ideologiska massproduktion in så långt som dess kommunikationsteknik över huvud taget kan nå.

Motsägelserna i vårt system har nått så långt att den borgerliga propagandan åtminstone delvis spelar en roll som nyttig motvikt: Där dess inflytande saknas, vilket är fallet i stora delar av Sovjetunionen än idag, är de arbetandes andliga och politiska situation mer ogynnsam i förhållande till den politbyråkratiska regimen än i blockets perifera länder.

Hur får de östeuropeiska ländernas kommunister veta vad som händer med de progressiva rörelserna i världen? Hur får de reda på något om de socialistiska erfarenheterna i Jugoslavien och Kina, och hur fick de veta något om det tjeckoslovakiska partiets handlingsprogram 1968? Vem är det som, om än alltid tendentiöst, citerar de italienska kommunisternas ”Rinascata”?⁷⁹ Listan skulle kunna bli hur lång som helst. Den antipromoteiska karaktären på de dominerande broderpartierna (speciellt det sovjetiska och vårt tyska) är ett katastrofalt faktum.

Partiapparatens inre tillstånd och dess sätt att styra som överstatlig apparat är det avgörande hindret för att kunna förverkliga människornas frigörelse i våra länder. Det parti som var Lenins, som grundades av Liebknecht och Rosa Luxemburg — det arbetar i dag med omvända förtecken.

I sådana partier är kommunisterna organiserade mot sig själva och mot sitt folk. Redan genom sin fysiska existens är den nuvarande partiapparatens, utan någon speciell illvilja, dödgrävare över partitänkandet och det personliga tänkandet i partiet. Just de människor som är kommunister till sin karaktär och övertygelse blir överflödiga som partimedlemmar.

När det inte lyckas att göra dem till byråkrater, integrera dem i apparaten, är de faktiskt bara ”till skada”. Så det blir logiskt att maskineriet sätter sig i alarmberedskap mot dem. Ty det är följdaktligen ur denna gruppering som det kan komma ledare till det antibyråkratiska blocket.

Det är en konstant faktor för varje kyrklig organisation att dess reformation utgår från de mest

⁷⁹ **Rinascita**. En av det italienska kommunistpartiets teoretiska tidskrifter. Rinascita är en mera utåtriktad, stor tidskrift, medan partiet också har en mindre, mer intern, kallad ”Critica Marxista”. Rinascita kommer en gång i veckan.

troende kättarna: Att förstöra templet för att bygga upp det igen ännu vackrare, att driva ut månglarna så att de troende åter kan infinna sig.

Utan tvivel spelar detta mönster en roll i vårt ”katolska” partis rådande situation av snabbt ideologiskt maktförfall. Liksom kyrkoreformationen sätter det kristna, så sätter partireformationen det kommunistiska tanke sättet i första rummet.

Ett aber måste klargöras: Att det nya kommunistiska partiet måste skilja sig mera från den traditionella sortens parti, ja till och med från det bolsjevikiska, än vad den reformerade kyrkan skiljde sig från sina föregångare.

Dirk Sager: Intervju i ”Kennzeichen D”

ZDF-sändning den 23.8.77

Rudolf Bahro: Partiet är här, i sin nuvarande form egentligen ett koncentrerat uttryck för — och det är så med nödvändighet, alltså inte på grund av något uppsåtligt svek det är med nödvändighet uttryck för det faktum att oktoberrevolutionens impulser är förbrukade. Den icke-kapitalistiska väg till industrialisering som man en gång slog in på, har nu nått en punkt där man inte kan nå några kvalitativa framsteg, och det är pudelns kärna. Därför är det inte heller att undra på, att det hos oss härskande partiet — och då kunde jag lika gärna tala om det sovjetiska — närmare uttryckt partiapparaten, absolut inte är öppen för några som helst frågeställningar.

Det spelar knappast någon roll hur radikalt man frågar, de vill över huvud taget inte bli tillfrågade. De vill inte stå inför nödvändigheten att tvingas göra något på annat sätt än vad de hittills har gjort, då de tror att det därefter inte kan gå att fortsätta som förut. Och så är det faktiskt också. Jag utgår från att detta parti i sin hittillsvarande existensform, både har varit nödvändigt och förnuftigt, i känd historisk mening, men att det emellertid nu har blivit oförnuftigt och inte längre svarar mot de krav som ställs. Denna existensform måste överges, för att det socialistiska samhället, den reellt existerande socialismens samhälle ska kunna slå in på vägen mot den verkliga socialismen.

Jag har för övrigt givit spridning åt min bok också här, i en liten och amatörmässigt gjord upplaga. Den bär helt medvetet titeln ”Berlin, huvudstad i DDR, 1976”, eftersom boken kommer härifrån, har sin uppkomst här. Denna andra upplaga är helt enkelt en frukt av omständigheternas tvång.

Partiet, partiapparaten vill i princip egentligen att Oppositionen ska ha valet att antingen tita — och då heter det att den inte existerar politiskt — eller också att, som det annars heter, möjligheten att tjäna fienden. Men jag är säker på att vi måste göra oss fria från detta övermogna alternativ, systemet med dess självförsvar, den politiska överbyggnaden och dess självförsvar, och helt enkelt våga föra ut innehållet i våra tankar till folket på det enda möjliga sättet.

Dirk Sager: Vad är det som förmått er att skriva denna bok i nära tio år, medan ni samtidigt haft ett yrke, och varit tvungen att arbeta?

Rudolf Bahro: Det är en mycket svår fråga, då det naturligtvis är det som ligger bakom denna bok. Då måste jag börja med att berätta att jag verkligen är marxist och kommunist av djupaste övertygelse. Att jag då jag 1952 blev kandidat till partiet verkligen hade känslan av att alla humanistiska ideal som mänskligheten någon gång lagt fram, kommer att uppfyllas i det kommunistiska partiet. Det kan låta fraseologiskt, och så var det också då, naturligtvis var de delvis fraser. Men som de kristna skulle säga, jag hade tron. Och om man nu betraktar saken noga, så har denna tro egentligen alltid stannat kvar hos mig, även om jag naturligtvis har rationaliserat, förfinat och tänkt igenom den. Och i samma mån som jag har sett och erfårit — det var naturligtvis helt enkelt en desillusioneringsprocess, som otaliga andra också

genomgått — att våra förhållanden inte, och jag säger för övrigt ännu inte lett till att den reellt existerande socialismen avlägsnas genom en verklig revolution; och då inte i stil med ”stormningen av Vinterpalatset”, utan genom en verkligt genomgripande social omvälvning till kommunismen. I samma mån var jag tvungen att komma på, och lista ut vad då detta var för förhållanden, vad den reellt existerande socialismen egentligen är, och vad man kan hoppas på under de helt annorlunda förutsättningar som kommer då.

Och nu kom en för mig utomordentligt viktig, verkligen genomgripande politisk upplevelse, den så kallade Pragvåren. Jag tog alltså från första början del med all min energi, min inre energi, i händelserna där i Tjeckoslovakien, och hade oerhörda förhoppningar på de möjligheter som denna process innefattade, utan att för den skull bortse från problem i den inre utvecklingen. Men jag var övertygad om att denna erfarenhet absolut måste genomlevas och genomföras positivt. Inmarschen i Tjeckoslovakien, interventionen mot detta försök att förnya socialismen förändrade för alltid något inom mig. Det var i detta ögonblick jag blev hård och oförsonlig.

Till dess hade jag alltid försökt att kritisera apparaten inifrån, att gradvis förbättra våra förhållanden, trodde att det hela kanske skulle lösa sig med en generationsväxling inom partiet. På den tiden hade jag naturligtvis ännu inte heller genomskådat våra strukturer. Två dagar efter 21 augusti – nej efter en dag — hade jag min utträdesansökan ur partiet klar, men jag insåg då att detta inte var tillräckligt. Det hade säkerligen varit en nödvändig, ja det hade varit en moraliskt nödvändig gest, men en sådan faller platt till marken i samma ögonblick som man kuvas. Jag måste göra något bättre och jag är i stånd att kunna göra något bättre.

Dirk Sager: Ni härleder ert alternativ från Marx. Hur ser ert alternativ ut?

Rudolf Bahro: Den första förutsättningen, grundvillkoret, ser jag i en förnyelse av partiet. Utan ett kommunistiskt parti kan man inte i ett samhälle som i själva verket fortfarande fungerar antagonistiskt, bryta igenom, fram till socialismen och socialismen-kommunismen — som egentligen är en och samma samhällsformation. Därför pläderar jag närmast för att legalisera en kommunistisk opposition, eftersom den nu rådande förhårdade partistrukturen, apparatväldet, måste brytas upp. Det vill säga, man måste börja med att över huvud taget skaffa sig ett utrymme för att kunna kämpa för denna förnyelse av partiet. Och sedan handlar det naturligtvis om vad en utveckling mot socialismen verkligen har för innehåll.

Den första uppgiften, den ekonomiska kärnfrågan, är att övervinna den gamla arbetsdelningen. Med detta menade inte Marx att specialiseringen skulle övervinnas, som t ex mellan låssmed och murare, fysiker och kemist; utan han menade den vertikala arbetsdelningen. Den arbetsdelning, för att spetsa till det, som finns mellan en medlem av politbyrå, som ska besluta över frågor som krig och fred, och städerskan som kan besluta över om en ny skurtrasa ska användas i hennes arbete.

Jag kräver, och jag sätter här det första ordet inom citationstecken, ”universitets”-utbildning åt alla samhällets medlemmar. Jag utgår ifrån att det endast är människor som har förvärvat en viss abstraktionsförmåga som förmår att tränga igenom de högkomplexa strukturer som dagens samhälle faktiskt består av, som kan undvika att bli underställda. Tidigare i det enkla stamsamhället kunde var och en vara med och utföra allt, och tränga in i allt. För att kunna göra det idag, behöver alla ”universitets”-utbildning. Med det menar jag inte i första hand specialisering, utan en samhällelig allmänbildning på universitetsmässig nivå.

Slutligen frågar jag mig, hur den ekonomiska totalprocessen ska kunna styras och regleras på ett annorlunda sätt än hittills. Vi har ju här i praktiken överträffat den kapitalistiska koncernorganiseringens princip, eftersom vi driver den i samhällelig skala. För mig är det ett obestridligt faktum att denna super-organiseringens princip är fientlig mot personligheten. Man måste alltså fundera över hur man ska kunna foga samman denna samhälleliga helhet på ett annorlunda sätt. För den samhälleliga organisationen måste bibehållas. Men hur? För detta har jag

tagit till det gamla marxistiska begreppet associationer, fria sammanslutningar.

Med detta menade Marx helt enkelt det vertikala och horisontella sammanväxandet av de olika producerande gemenskaperna, det vill säga av det samhällsliga arbetets grundenheter. Dess samordning och koordination. En princip, sammanslutningsprincipen, som står i motsats till den hos oss härskande underordningsprincipen.

Dirk Sager: Herr Bahro, nu dr ni inte den förste som har funnit en fluga i soppan i den så reellt existerande socialismen. Vad skiljer ert arbete från era föregångares?

Rudolf Bahro: Då skulle jag främst vilja ta upp två saker. För det första har, tror jag, ännu ingen gjort sig möda att fundera så mycket över alternativen, över möjligheten att åstadkomma en annan politik för vårt samhälle, så som jag försöker i denna bok. Och, för det andra, och det har hittills inte framgått särskilt tydligt i vårt samtal, är min bok en alltigenom teoretisk bok. Den verkar vid en första anblick vara helt ofarlig. Men jag är säker på att just därför träffar det obönhörliga i min kritik den reellt existerande socialismen, av det enkla skälet att jag egentligen tar itu med och eftersträvar samma mål som Marx eftersträvade, när han analyserade kapitalismen. Med hjälp av marxismens grundinstrument, har jag analyserat våra produktionsförhållanden, och jag har visat hur de verkligen fungerar, och jag hoppas att jag inte lämnat några luckor. Det är en analys, som man i vårt land, om man är ärlig mot sig själv, inte kan dra sig undan när man läser min bok. Till och med politbyrå-medlemmarna kommer, när de själva sitter över denna text, att om och om igen se sig tvungna att säga till sig själva: Fan också, så är det; fan också, så är det.

Lutz Lehmann: Intervju

ARD-sändning den 23.8.77

Lutz Lehmann: Detta är Rudolf Bahro, 41 år, medlem i SED, avdelningsledare för den vetenskapliga arbetsorganisationen, och medlem av partiledningen vid VEB Gummikombinat i Östberlin.

Hans bok, "Alternativet — till kritiken av den reellt existerande socialismen" kommer inom kort ut på västtyska LO:s förlag — efter det att författarens försök att själv publicera texter med kritik mot systemet misslyckats i DDR. Redan Bahros sociologiska avhandling vägrade den politiska urvalsapparaten vid Merseburgs Högskola att godkänna.

Bahro, som vid 30 års ålder var ställföreträdande chefredaktör för FDJ-tidskriften Forum, drog sig 1967 tillbaka till industrin. Min första fråga till den kommunistiske författaren från Östberlin:

Herr Bahro, när gick det upp för er att den reellt existerande socialismen och dess teoretiska grundvalar knappast längre är ett och samma, så som ni påvisar?

Rudolf Bahro: Det är en lång historia. Ursprungligen såg det ju ut så här: Man ser med en gång, och det gjorde också jag tidigt, att vissa saker är annorlunda än vad de borde vara enligt de kommunistiska idealen. Men många år trodde jag att det var bristfälligheter och problem, som kunde avhjälpas inom ramen för våra förhållanden, och med den officiella ledning vi har. Först då jag insåg att det finns hinder här, som man inte kan hoppa över, att detta system inte är öppet för ett verkligt socialistiskt och kommunistiskt perspektiv, först då beslöt jag mig för denna väg.

Ursprunget till mina funderingar går egentligen tillbaka till åren mellan 13 augusti 1961 och 21 augusti 1968. Som väldigt många kommunister, särskilt ur den yngre generationen, så hoppades också jag att vi efter muren, dvs på grundval av en någorlunda säkrad stabilitet skulle göra ett stort försök att vinna massornas förtroende, alltså äntligen komma ur denna situation av konfrontation med befolkningen.

Och jag tyckte det fanns vissa ansatser mellan 1961 och 1968 — men där tog jag miste. Ta till exempel den ungdomskommuniké från politbyrån som 1963 gav spelrum för kritik mot byråkratin nedifrån. Det var ett försök att bryta vissa förstelnade processer, att förhindra dem och ge fritt rum åt initiativ. Det var i sista hand en taktisk manöver, åtminstone de facto, för det blev aldrig något av detta i praktiken. Sedan kom det tjeckoslovakiska försöket, och därefter krossandet av detta, och det var då jag inte ville vara med längre. Alltså den 21 augusti avgjorde min nuvarande ställning. Efter det arbetade jag så att säga inte längre förberedande, utan på allvar med denna bok, studerade för den. I början av 70-talet började jag så skriva.

Lutz Lehmann: Ur er synvinkel är den byråkratiska apparaten mer än bara ett instrument. Den har nästan blivit till ett ändamål i sig själv, om jag fattar er rätt?

Rudolf Bahro: Ja, jag har ju i grund och botten inte skrivit en politisk bok med enbart den speciella tanken att den bara ska skumma ytan på våra politiska förhållanden. ”Der Spiegel” har framställt min bok ganska ensidigt, på så vis att de har satt min kritik av partiapparaten i centrum. De citerar korrekt ur min bok, och det rör sig om åtskilliga utdrag. Men min bok är egentligen ett ekonomisk-filosofiskt verk. Jag har analyserat våra produktionsförhållanden, och jag har påvisat vilken roll den byråkratiska överbyggnaden spelar inom dessa: Att den alltså faktiskt är karaktäristisk för systemet. Att vår icke-kapitalistiska ordning verkligen är den byråkratiska centralismens system. För att visa detta har jag gått långt tillbaka i historien.

Dessutom har jag visat att Marx var övertygad om att kommunismen, den moderna kommunismen, i en bestämd mening också kommer att vara en återgångsprocess till den arkaiska kommunismen⁸⁰. Det fanns en relation hos honom där.

Och den reellt existerande socialismen: Jag har visat att den i omvänd riktning överensstämmer med den väg som ledde fram till klassamhället, med den gamla ekonomiska despotin. Ungefär som i Egypten, där också en byråkrati och teokrati, en hierarki som på inget sätt var privat ägare av produktionsmedlen, förfogade över samhällets totala arbets- och livsprocess på det mest omfattande sätt. Så att individerna också där, så som fallet är hos oss, såg sin situation kännetecknad av en företeelse som jag kallat för underställdhet.

Lutz Lehmann: Ja, ni har beskrivit de bildade strukturer som möts där, som apparatens arrogans och massornas underställdhet. Vad har då detta för konkreta följder?

Rudolf Bahro: Sakens natur är helt enkelt den att alla väsentliga beslutsprocesser på alla olika nivåer är så fullständigt centraliserade uppåt, att den stora massan av individer ser sig utslutna från varje medbestämmande över precis de saker som deras liv verkligen är beroende av. Och då inte bara deras vällevnad. Att människorna alltså praktiskt taget tvångsmässigt privatiseras — eller som jag kallar det: blir underställda, drar sig tillbaka till privatlivet och därefter begränsar sig till att vårda det välstånd som det andra systemet föreskriver oss. I sista hand är detta helt irrelevant, med tanke på möjligheten att utveckla människans inneboende möjligheter.

Lutz Lehmann: Är det således det, som den västlige besökaren i DDR registrerar som ett framträdande kännetecken, befolkningens småborgerlighet eller kälkborgerlighet?

---

⁸⁰ **Arkaisk kommunism.** Det stadium i samhällets utveckling som föregick statens uppkomst. En viss kultur, odling, teknisk förmåga var utvecklad, men människan hade ”kontroll”, dvs överblick över sin situation, förstod vad hon gjorde, och varför. Här uppstår också religionerna som ett svar på saker som inte går att förstå (dödsfall av sjukdom, naturkatastrofer), mystifikation av naturens krafter. De flesta kulturer har haft legender om en förfluten ”guldålder” eller dylikt. Det är ovisst om detta beror på någon form av bevarat minne från denna historiska period, eller om det är en ren romantisering. Det viktiga socialt sett, är dock just överblicken och kontrollen av sin situation, något som människan saknat i de flesta samhällsformer, utom vissa individer eller skikt, på bekostnad av andra.

Rudolf Bahro: Ja det är så att säga det sken som skapas i masskala, genom den situation som jag just har skildrat. Jag tror dock att det är en rätt specifik företeelse för systemet, som inte kan föras tillbaka på några gamla tysk-preussiska traditioner — vilka dock säkerligen spelar in.

Lutz Lehmann: Nu har väl det tillstånd ni beskriver; arrogansen ovanifrån, och underställdheten nedifrån; tydligen också ekonomiska följder, alltså i produktionen, i arbetsprocessen?

Rudolf Bahro: Ja jag har ju varit i industrin under de tio senaste åren. Senast i en industriell ledarfunktion. Speciellt med avseende på ekonomin, har de erfarenheter jag gjort där kommit att spela en stor roll för min bok. Man måste faktiskt konstatera att följden av detta förhållande blir, att vi ständigt måste notera en succesiv nedbrytning av arbetsmoral och arbetsdisciplin i vår industri, och att det framför allt tar sig uttryck i det som den ungerske filosofen Andreas Hegedüs har betecknat som ett system av organiserad ansvarlöshet. Detta är den direkta motsvarigheten till underställdheten. Vi har här att göra med underställdhetens och den organiserade ansvarlöshetens förhållanden. Det ställer till med stora skador inom näringslivet.

Vi har en mycket hög nivå av desorganisering och motivationsupplösning, och inte bara bland arbetarna, utan också de mellersta ledarkadren. Hos oss är det faktiskt möjligt att så intressanta uppgifter som exempelvis beslut om en stor investering fördelas och sprids ut bland människor på ett sådant sätt att detta egentligen trevliga arbete utförs av idel missnöjda personer, under stort motstånd, eftersom det helt enkelt inte upplevs som någon förbättring för individen. Detta hänger samman med hur vi styr hela vårt system; total styrning uppifrån.

Lutz Lehmann: Vad ni har skrivit är förvisso en kättersk bok. Men vem är adressaten? Vem vänder ni er till?

Rudolf Bahro: Kättersk — vi kan lugnt ta det ordet i mun. Ta t ex reformationen vid medeltidens slut, den riktade sig långt innan den fick sitt slutliga genombrott med Luther just till de kretsar som stod kyrkan nära: Kretsar av teologer, munkar och engagerade kristna lekmän. Och när jag tänker på våra förhållanden: Vi såg ju i Tjeckoslovakien 1968 att många kommunister som var organiserade i det tjeckoslovakiska kommunistpartiet i själva verket stod för helt andra ståndpunkter än vad de officiellt måste föra fram. Jag hävdar på det bestämdaste: Det tänks i DDR. Här finns otaliga människor som är någorlunda förtrogna med marxismen, och naturligtvis för länge sedan har kommit till liknande tankegångar som jag. Vad det handlar om, är egentligen framför allt frågan om man ska tala högt om det, och till och med om man måste finna sig i att få alla sorters skydd och hjälp, exempelvis från Strauss eller någon liknande, det vill säga reaktionärerna i förbundsrepubliken. Jag har tagit med det i beräkningen, jag såg ingen annan möjlighet. Men den problemställning som jag lägger fram, den står på dagordningen i oräkneliga huvuden i DDR.

Lutz Lehmann: Nu har man ju ställt in signalerna på ytliga framsteg i DDR. Mottot lyder: "Tillväxt, välbefinnande, stabilitet." Säkerligen attraktiva mål för massorna. Då kommer ni och vill ha en kulturrevolution. Hur, och av vem, skall den förverkligas?

Rudolf Bahro: Det kan jag naturligtvis inte utveckla fullständigt med några få ord. Hela den tredje delen av min bok ägnas åt denna fråga. Jag räknar med att det här i landet redan finns tillgång till psykisk energi och kapacitet som inte längre är bunden i det dagliga arbetet, i den dagligt fungerade apparaten. Jag kallar det "outnyttjat medvetande". Och det resulterar, som jag uttrycker det, i att starka frigörande intressen är i arbete. De är bara inte organiserade ännu, och därför kan de inte heller utnyttjas. Vårt system är organiserat på så vis att allt som strävar utöver systemet atomiseras, blir vanmäktigt, så att man bara kan tala om det mellan fyra väggar. Mellan fyra väggar kan man ju säga mycket. Men det går aldrig så långt att man på allvar kan diskutera ett perspektiv, och föra fram förslag. Det är egentligen detta det handlar om: Att föra samman de krafter som absolut finns där, fast uppsplittrade och

oorganiserade och, det måste också sägas, även hindras av polisen - att sammanföra dem för att först diskutera perspektivet för den kulturrevolution som jag talar om på ett allmänmarxistiskt sätt — på intet vis maoistiskt — diskutera detta perspektiv grundligt. Att man alltså gör ett försök att i praktiken sätta upp ett alternativ, en annan civilisation mot den borgerliga civilisationen, vars perspektiv vi hittills varit oförmögna att komma förbi.

Lutz Lehmann: Alternativet — det är ju titeln på er bok. Alternativ till den reellt existerande socialismen. Men kommer man inte att åberopa sig på att mycket av det som i DDR är som det är, beror på att staten befinner sig i ett särskilt politiskt strategiskt läge, i skarven mellan öst och Väst?

Rudolf Bahro: Vad beträffar den specifika situationen för DDR, ligger det något i vad ni säger. Ni ska veta att min bok egentligen inte alls är någon kritik av DDR, så som "Der Spiegel" sammanfattade den. Min bok är en kritik av den reellt existerande socialismen. Och dess rötter, historia och struktur, vilka man bara kan förstå om man går via Sovjetunionen, om man förstår Rysslands utveckling som gått från, vad jag kallar agrar till industriell despoti — det vill säga: Inte bara anklagar systemet, utan också begriper dess väsen, dess nödvändighet och utifrån detta sedan tecknar nya perspektiv.

Jag tror att min bok — och jag hoppas att den ögonblickliga sensationen snart är över — får en omfattande inverkan, att den får stora följder inte bara i denna tillfälliga och speciella DDR-konstellation. Att det kommer att ges möjligheter till att över huvud taget diskutera ett utkast till en annan helhetspolitik för den reellt existerande socialismen i dessa länder. Så ser jag det.

Vad jag egentligen vill, om jag än en gång ska referera till Spiegel-artikeln: Jag ska inte grunda ett parti i morgon. Så fungerar inte historien eller politiken. Men: Att ge den kommunistiska oppositionen för vilken det existerar en potential i alla den reellt existerande socialismens länder en teoretisk grundval.

Peter Pragal: En bok med öppet visir

—Efter åratals "dubbelliv" ställer sig en SED-medlem i öppen opposition mot regimen.

Süddeutsche Zeitung 24.8.77

Rudolf Bahro är varken en räddhågad eller särskilt misströstande person. Ändå öppnar han vad det verkar en aning tvekan sin dörr till våningen i den östberlinska stadsdelen Weissensee. Först när besökaren presenterar sig som västtysk journalist, och inte som statsmaktens företrädare, så löser sig spänningen i Bahros ansikte. Hans synbarliga lättnad förenas med kommentaren "Då är ni hjärtligt välkommen".

Den 41-årige avdelningsledaren vid ett östberlinskt industriföretag har alla skäl till att möta sina besökare med försiktighet. Sedan nyhetsmagasinet "Der Spiegel" i Hamburg, och andra västliga massmedia har börjar sprida Bahros kritik mot Moskvadiktaturen och de östberlinska politbyråkraterna, utifrån en brett upplagd stridsskrift, går industrifunktionären inte längre säker för en häktning av statssäkerhetstjänsten. "Jag är bereda på varje tänkbar reaktion", säger han och tillfogar "Jag har haft tid att förbereda mig på sanningens timme".

För att kunna vara med om detta ögonblick, början till den väntade öppna konfrontationen med SED-apparaten, har Bahro; som är medlem av SED sedan 1952; levtt "en brottslings dubbelliv" i årtal. Under sitt fackmannaarbete inom den vetenskapliga arbetsorganisationen, uppförde han sig som en vanlig kamrat, och utförde sitt arbete ordentligt. Han väckte inte precis uppmärksamhet inom partiet för allt för avvikande tankar.

Efter arbetstidens slut satte han sig dock ned vid sin skrivmaskin och arbetade på ett manuskript, vars teser skulle kunna fungera som en tidsinställd ideologisk bomb, för SED-

ledningen. Några moraliska skrupler har Bahro inte mot sitt ”dubbelliv”: ”Jag har inte bedragit mina kollegor, utan partiapparaten” säger han. Och ”Jag var tvungen att bete mig så, om jag verkligen ville skriva denna bok”.

Vad den kritiske marxisten Bahro har fört samman av erfarenheter, kunskaper och slutsatser i sin bok ”Alternativet” är — enligt ”Der Spiegel” — ”den hittills mest obönhörliga uppgörelsen med DDR-socialismen från en skenbart lojal kamrat”. Med en revolutionärs beslutsamhet och en vetenskapsmans kyliga distans beskriver Bahro den ”reellt existerande socialismen” som omöjlig att reformera, som ett samhälle behärskat av maktmedvetna byråkrater, där Marx och Engels bara tjänar som etiketter.

Medvetet drar den politiske kättaren Bahro, vars bekännarmod nästan bär religiösa drag, en liknelse med kyrkohistorien: ”Partiet står där som påvekyrkan inför Luthers reformation” säger han ”där man har tvivel långt in i de egna leden”. Medlen för att mobilisera massorna är utnötta och förslitna. Diskussionerna har upphört. Misslynthet och resignation sprider sig och ingenstans kan man skönja någon skapande förmåga. Bahro: ”Den ursprungliga idén är urgröpt.”

Dock vill den studerade filosofen, som en gång gick med i SED av ”entydig idealitet”, och som idag skäms över sitt partimärke, inte låta sig nöjas med rollen som systemkritiker. Han uppfattar sig som en talesman för en allmänt framväxande opposition, som uppmanas att arbeta fram förändring ar. ”Teorin får inte göra halt inför sina praktiska politiska konsekvenser” menar Bahro. Hans bok skall därför också vara ett program, ”med vilket man kan mobilisera människor, som inte vill fortsätta som hittills”.

Sin tillförsikt får denne Schlesienfödde man inte minst av förvisningen om att han inte är ensam i DDR om sin kritik av den ”politbyråkratiska diktaturen” och den ”reaktionära maktstrukturen”. Det finns, menar Bahro, massvis med människor som inte står ut mycket längre med att hålla sina verkliga åsikter dolda. Visserligen har ännu alltför många en rädsla ”som de absolut inte skulle behöva ha”, men det är redan möjligt med mycket mera ärlig kommunikation än vad många tror. ”Den som själv har modet att en gång öppna visiret” menar Bahro, ”får ganska många förtroenden”.

Den som säger detta, känner tämligen väl till parti- och statsapparaten. Han har som han berättar ”tagit del av våra förhållanden som en av de mest aktiva ifrån början”. Efter sina studier arbetade han som agitator på landet. Sedan redigerade han universitetstidningen i Greifswald. 1962 hämtade partiet honom till Berlin: Bahro blev funktionär inom vetenskapsfackföreningen. Hans karriär nådde en höjdpunkt när han betroddes posten som ställföreträdande chefredaktör på FDJ-tidningen Forum. På grund av ett egenmäktigt beslut måste han 1967 växla över till industrin. Men inte heller detta var, som han tillägger, egentligen någon strafförflyttning. ”Jag hade över huvud taget alltid turen att bli väl behandlad.”

Men hans besvikelser över den politiska praktiken, den gradvisa förvandlingen till kritiker av systemet, skulle inte stanna upp med det. Han störtade sig på nytt in i studiet av politiska skrifter, ”nu emellertid på egen risk”. Det plötsliga slutet på ”Pragvåren” 1968 ledde till en ytterligare klarhet. Då blev han klar över att det var nödvändigt att börja ta en systematisk kamp mot det ”senstalinistiska apparatväldet” säger Bahro.

Nu, då han med sin bok menar sig ha skapat en teoretisk plattform för en politisk oppositionsrörelse, har Bahro till slut öppnat sitt visir fullt ut. Såvitt man inte ”tar honom ur trafik” (dvs spärrar in honom för förtal av staten), kommer han hädanefter att ”inte lämna något ifred”. Han kommer att ”vänja apparaten vid att tvingas se en öppen opposition i ansiktet”. Det finns redan nu några egenhändigt gjorda förhandsexemplar av hans bok i omlopp i DDR. Författaren hoppas att det efter utgivningen av hans bok i Väst, blir ytterligare några hundra exemplar. DDR-invånare, som kunnat göra sig bekanta med Bahros uppstudsiga

tankar, tvivlar inte på verkningarna av hans stridsskrift. En av dem kommenterade Bahros bok, med anspelning på SED-chefen Erich Honeckers 65-årsdag: ”Det här blir en snygg present på Erichs födelsedag.”

DDR — Andlig tomhet

Der Spiegel nr 36/77

SED-kamraterna lyssnade tysta på sin funktionärs tal vid partimötet på VEB Gummikombinat i Berlin.

Under åtta minuter förra måndagen berättade Rudolf Bahro, medlem av partiledningen på industrin, vidunderliga saker. Sedan fem år — berättade den 41-årige avdelningsledaren för vetenskaplig arbetsorganisation för kollegorna har han i hemlighet arbetat med en programmatisk uppgörelse med DDR-socialismen. Den färdiga boken föreligger nu under titeln ”Alternativet” på ett västtyskt förlag. Ett sammandrag och även ett utdrag har offentliggjorts i ”Der Spiegel” nr 35/1977.

Inte ens när Bahro sammanfattade de viktigaste teserna i sin bok hördes några invändningar. Efter föredraget ville två kamrater bara få veta ”varför han inte givit ut sitt verk här hos oss”. Bahro svarade, att han förgäves försökt hos det östberlinska Dietz Verlag.

Nästa morgon stod fallet Bahro på dagordningen för SED: s politbyrå, som rutinmässigt sammanträder varje tisdag. Efter en kort debatt beslöt enhetspartiets högsta instans att låta gripa avvikaren.

Förgäves föreslog Kurt Hager, som företräder kulturpolitiken i politbyrån, ett mjukare tillvägagångssätt. Den så kallade säkerhetsfraktionen, med Werner Lambertz, Paul Verner och Neues Deutschlands chefredaktör Joachim Herrmann, fick dock sin vilja igenom — liksom tidigare, när Spiegels korrespondent Jörg R Mettke och TV-journalisten Lothar Loewe utvisades, och när man fräntog Wolf Bieimann dennes medborgarskap.

SED motiverade gripandet med den på samma gång hårdaste och mest osannolika anklagelse: Misstanke om ”olovlig underrättelseverksamhet”.

Med detta gemena schackdrag hoppas partiledningen att nå en dubbel effekt: För det första ska varje diskussion om de för regimen så explosiva teserna undertryckas — vilket knappast blivit fallet om polibråkraterna pekat ut Bahro som ideologisk avvikare, eller kontrarevolutionär. För det andra vill SED genom att brännmärka kritikern som västspion, skrämma Bahros alla potentiella meningsfränder i DDR. Dessutom skall det försvåra för de eurokommunistiska partierna i Frankrike och Italien att solidarisera sig med den anhängne, och hans kritik av östblockets kommunism.

Kanske önskade Bahro denna hårda reaktion från det parti som han tillhör sedan 23 år. Han önskade provokationen med alla konsekvenser. Innan gripandet sade han till Spiegel: ”För att min bok ska få effekt, vore det bäst att man spärrade in mig.”

Partiet gjorde honom denna tjänst. Det enda som är oklart, är varför statssäkerhetstjänsten inte slog till tidigare. Bahro utgick själv från att han redan stod under bevakning, sedan några veckor. Likafullt väntade stasi-tjänstemännen tills ”Der Spiegel” förra måndagen publicerade hans teser offentligt, och västtysk TV i båda kanalerna dagen därefter sänt ut intervjuer med honom.

Uppenbarligen ville statssäkerhetstjänsten och deras uppdragsgivare i Politbyrån inte hindra TV-framträdandet, för att på så sätt få sina söliga kamrater i ledningen att göra ett hårt ingripande.

Till och med i de övre kretsarna av partihierarkin växer nu insikten om att det inte längre

räcker med enbart polisåtgärder för att bemästra oppositionen. Ty Bahro må vara ensam i sig själv, men han är knappast något enstaka fall.

Efter den framför allt bland konstnärer och författare genomförda protestvågen mot kränkningen av de mänskliga rättigheterna i DDR, markerar Bahro nu början till en marxistisk grundad, och därför desto farligare kritik inom partiet mot den byråkratiskt förhårdade SED-ledningens idélöshet.

Många tänkande SED-funktionärer lägger inte minst ansvaret för denna utveckling på parti- och statschefen Erich Honecker: Utan någon klar politisk uppfattning försöker han lotsa sig hit och dit mellan DDR:s avgränsnings- och säkerhetsbehov, och det nödvändiga ekonomiska samarbetet med Förbundsrepubliken.

Hans föregångare Walter Ulbricht förstod i alla fall att hålla en rest av tro på de kommunistiska idealen vid liv. Under Honecker är tvärtom livet ”helt merkantiliserat” i DDR. Att höja levnadsstandarden är det enda politiska målet. Följden av denna prioritering av ekonomin framför ideologin, måste bli en andlig tomhet, som nu inom-kommunistiska kritiker som Bahro uppenbarar.

Men själva försöken att tysta ned oppositionen, genom gripanden eller förpassningar till Väst lyckas endast delvis för den allt osäkrare partiapparaten. Samma dag som man häktade Bahro sattes åter den mest prominente oppositionelle Robert Havmann under skärpt husarrest, och Leipziger Reclam-Verlag gav ut ett nytt dikthäfte av lyrikern Sarah Kirsch⁸¹, som genast blev en bestseller i DDR:s bokhandlar.

Denna Biermann-sympatisör sitter med packade resväskor i Östberlin — med en snart godkänd ansökan om utresetillstånd till Förbundsrepubliken.

Jürgen Fuchs: De kom inte frivilligt

Frankfurter Rundschau 5.9.77.

I veckoslutet gjorde författaren Jürgen Fuchs⁸² ett uttalande i Väst-Berlin om sin förpassning ur DDR. Han talade då också för de likaledes utvisade visdiktarna Christian Kunert och Gerulf Panach.⁸³ Vi offentliggör uttalandet ordagrant.

⁸¹ **Sarah Kirsch.** Det finns inget av henne publicerat på svenska. Enligt den stora litteraturhistorieboken för DDR skriver hon ”vardagsbilder”.

⁸² **Jürgen Fuchs.** Lyriker och sångare, född 1950, som har en lång ”DDR-historia”. Uteslöts redan 1975 ur ungdomsförbundet och SED, på grund av sina litterära verk som bl a innehöll kritik mot armén och byråkratin. Detta orsakade att han stängdes av från den skola han gick på, och inte fick sin psykolog-examen, och kunde därför inte heller få jobb inom sitt yrke — han anses sakna utbildning.

Några dagar efter Biermanns utvisning från DDR åkte Fuchs, Robert Havemann och sångarna Christian Kunert och Gerulf Pannach med bil till Berlin för att protestera. De stoppades av säkerhetspolisen, Fuchs arresterades (Havemann får husarrest), strax grips också Kunert och Pannach. Efter nio månaders fängelse tvingas de att lämna DDR, förlorar sitt medborgarskap etc. I fängelset försökte förhørsledarna få Fuchs att göra uttalanden mot Biermann, under ständiga hot om repressalier om han inte går förhørsledarna och byråkratin till viljes. (Liksom Bahro hotades Fuchs med mellan två och tio års fängelse). Allt detta har Fuchs skildrat i en dagbok, som skrivits i efterhand. Ett utdrag ur denna har publicerats i *Fib/Kulturfront* nr 1 - 3 1978, och kommer i sin helhet att ges ut på Norstedts förlag. Varken Fuchs, Panach eller Kunert blev dömda innan de förpassades.

Under sin fängelsetid skriver Fuchs ett brev till sin advokat, och diskuterar en eventuell utreseansökan, under åberopande av ett tal som Santiago Carrillo höll på Berlinkonferensen (not 42) som publicerats i *Neues Deutschland* 25.6.76. Fuchs avskriver senare tanken på att resa, men till slut tvingar DDR-byråkratin honom ut ur landet; ur ”fridlyst område”.

⁸³ **Christian Kunert, Gerulf Panach.** I *Fib/Kulturfront* nr 9/78 finns en kort intervju med Kunert och Panach, som förberedelse för en turné som de skulle göra tillsammans med Fuchs i mitten av maj samma år. I denna refereras bl a till att deras visor är populära men illegaliserade. DDR-myndigheterna har samtidigt importerat ABBA-skivor till DDR. Rolling Stones är förbjudna. Motspänstig, ”icke-konform” musik är något byråkratin skyr som pesten.

”Vi har inte kommit frivilligt till Västberlin. Under det senaste trekvarts året försökte vi, mot säkerhetspolisens vidriga metoder, visa vår fasta avsikt att vi vill leva i DDR, för att som konstnärer där hjälpa till med att förverkliga ett framåtskridande människovärdigt samhälle. Jag upprepar: Att leva i DDR, och inte att gå under i fängelse.

Då vi varken var beredda att ta avstånd från våra konstnärliga arbeten, eller begripa att det var 'hets med försvårande omständigheter'; eller ville understödja gemenheter mot våra närmaste vänner, blev vi eftertryckligt lovade ett fängelsestraff på upp till tio år.

Vi är lättade över att inte längre vara i rannsakningshäkte, och vi tackar alla i Öst och Väst som har solidariserat sig med oss.

Samtidigt är vi mycket oroliga för vår vän och kamrat Robert Havemann, eftersom vi oförstått lärt känna avskryvårdheten och syftet hos den hemliga apparat som behärskar vårt land, och vi vill få ett ännu starkare grepp om det. Vi är av den uppfattningen att hans liv är hotat. Detta alldeles särskilt som Robert Havemann lugnt och kompromisslöst har bemött de mot honom och hans familj riktade hätska och brutala trakasserierna, och inte kommer att böja sig för något slag av psykisk terror.

Detsamma gäller vår aktning för Rudolf Bahro, som nu befinner sig där, varifrån vi kommer, och som i dessa dagar publicerar en ytterst betydelsefull bok i Väst. ”Alternativet” för säkerhetspolisen består i att i möjligaste mån försöka förinta författarens personlighet med vetenskapligt exakta metoder. Vi vet vad vi talar om. Denna uppfattning beror inte på någon okunnighet om omständigheterna.

Vart drivs vårt land?

Och vem driver det varthän?

Det finns bara ett alternativ till säkerhetspolisens avsikter: Ett människovärdigt framåtskridande socialistiskt samhälle, där människorna kan andas. Ingen polisstat som spionerar på sina invånare, spärrar in dem, fräntar dem sina medborgarskap, eller kör ut dem från sitt eget land.”

Liselotte Julius: Efterskrift

Rudolf Bahro, ett till den 22 augusti i båda tyska staterna i stort sett okänt namn, har på ett par dagar blivit ett begrepp. Inte bara hos oss, utan även i utlandet. Den ovanligt starka uppmärksamhet hans uppseendeväckande steg ut i världens rampljus har fått, har på intet sätt utlösts genom de västtyska medierna. DDR-ledningen lät ingen sådan målinriktad kampanj hinna utvecklas. Rudolf Bahro häktades den 23 augusti 1977, en dag efter ”Der Spiegel” offentliggörande.

Honom själv kunde man ”ta ur trafik”. Men inte hans tankar. Tvärtom — allmänhetens intresse är inriktat på det Bahro har att säga. Fram till slutredigeringen av denna dokumentation (i början av september 1977) förelåg det ca 400 pressklipp från in- och utlandet, där man utförligt tog upp ”fallet Rudolf Bahro”. Närpå hälften gick utöver det rena återberättandet, och försökte noggrant redogöra för hans teser, så långt man under den korta tid som stod till buds kunnat göra sig förtrogna med dem. De i denna dokumentation publicerade ”sex föredragen”, vilka Rudolf Bahro aldrig kunde hålla, och i vilka han sammanfattade de väsentliga tankegångarna i sin bok, spreds genom talrika in- och utländska radiosändare. På samma sätt trycktes i flera fall hans ”intervju med mig själv” upp i samma sammandrag.

”Präktigheten” sitter i högsätet tillsammans med rädslan för allt som kan leda till ”avvikande tankar”. Man kan se detta också beträffande bildkonsten — för några år sedan lät Moskva-myndigheterna riva ned en konstutställning av ”icke-officiella” konstnärer i en park — med en brandspruta! ”Vore det då icke bättre om regeringen lät upplösa folket och valde sig ett nytt” för att citera Brechts protestdikt mot byråkratins agerande, skriven efter demonstrationerna 1953.

Anmärkningsvärt är också den reaktion som Rudolf Bahro har framkallat hos de flesta av pressens, radions och TV:s företrädare. Det verkar som om denne mans mod, och absoluta ärlighet har förmått att bringa de i allmänhet inte särskilt sensitiva journalisterna ur fattningen, och att oaktat deras politiska hemvist göra dem fundersamma. Denna reaktion visade sig ända in i de rent sakliga beskrivningarna av villkor, tidpunkter etc, där de yttrade sig med en spontan förståelse för människan Rudolf Bahro, och hans särskilda situation. Ett i sanning ovanligt facit — lika ovanligt som det civilkurage, genom vilket Rudolf Bahro medvetet och noggrant kalkylerat var beredd att stå för sin sak, med risk för sin frihet.

Vi tackar *Der Spiegel*, Dirk Sager och ZDF, Lutz Lehmann och ARD, Peter Pragal och *Süddeutsche Zeitung* såväl som Jürgen Fuchs, för att de tillåtit oss att ta med deras artiklar om Rudolf Bahro i denna dokumentation.